Michael M. Obrenović III., v. Serbien

Sud ubicama kneza Mihaila [Michael M. Obrenović III., Fürst v. Serbien]

Bd.: 2

Beograd 1868

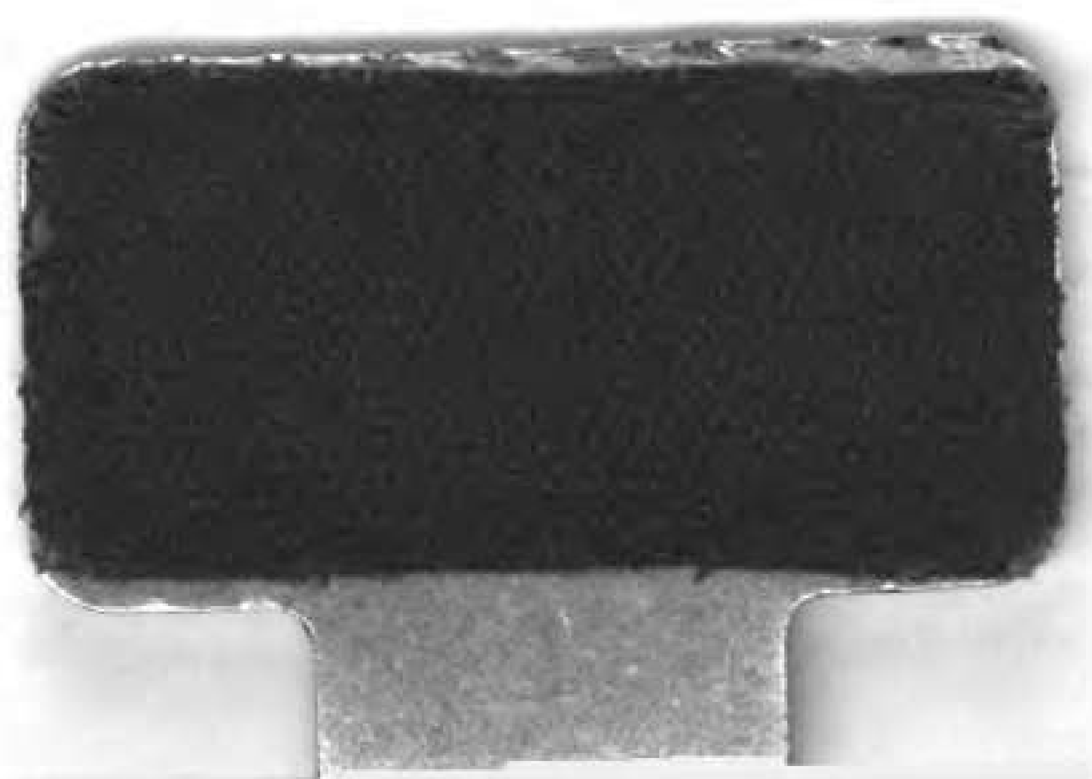

СУД УБИЦАМА

КНЕЗА МИХАИЛА.

II.

Прештампано из „Видова Дана“.

У БЕОГРАДУ
У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ 1868.

Седница варошкога београдског суда од 7. Октобра.

Судница у великој соби главне полиције. У прочељу зелен сто за судије и на њему крст с јеванђељем и свећама.

На десној страни место за браниоце, на левој за државног тужиоца. У наоколо столице за публику, од које је пуштено колико ограничени простор места дозвољаваше. Ту су и зуступници виших разреда, и гг. конзули.

Преседава члан Никола Стојановић, заседавају чланови Ђорђе Булић и Коста Борисављевић; држ. тужилац Никола Г. Недељковић; секретар Јован Максимовић.

У 9 сах. дођу судије с државним тужиоцем, а мало пре и браниоци: јавни правозаступници Драгутин Петровић, Јован Поповић, Михаило Стајковац, Стојан Живковић, Петар Марковић, и заузму своја места.

Доведени бише оптужени, њих осморица: Антоније Мајсторовић, Лазар Милојевић, Драгиша Станојевић, Милан Ракичић, Димитрије Кузмановић, Станко Здравковић, Стеван Вучић-Перишић, и Коста Антоновић. Осим Мајсторовића и Милојевића сви остали су без окова. Стоје на средини пред судским столом.

Председник: Данас има да се извиђа кривица оних, који се туже да су предузимали злочинство да се убиством српског кнеза Михаила М. Обреновића III. начини преврат у земљи па насилно промени ред престолнога наследства, а уз ово и кривица оних, који се туже да су дознавали за убиство а нису јавили власти. Који су ту Антоније Мајсторовић, Лазар Милојевић, Драгиша Станојевић, Милан Ракичић, Димитрије Кузмановић, за тим Станко Здравковић, Стеван Вучић-Перишић, и Коста Антоновић. (Сви се одзову.) Но пре него би се приступило к извиђању, оптужени се опомињу да пазе на ред, да само оним редом говоре како се буду прозивали, и само на оно одговарају, што би запитани били, а никако да не утичу у речи другоме нити да пресецају читање испита или казивање сведока. Господине државни тужиоче Никола Недељковићу изволите поднети тужбу.

Лазар Милојевић (утичући у говор) моли да му се најпре допусти последња реч у своју обрану, јер до сад је одговарао само на питања, која су му постављана. — *Председник*: Оптужени сте сви под преким судом, и преким вам се судом суди. У осталом пошто саслушате тужбу имаћете прилике да одговарате, и обрана се не ће никоме закратити. — *Милан Ракичић* тражи што и Милојевић. — *Председник*: Што је Милојевићу речено, то важи за све.

Држ. тужилац *Никола Г. Недељковић*: По ранијем још ислеђењу о убиству српскога кнеза Михаила М. Обреновића III. доказано је пресудом судском од 15. Јула ов. год. № 11.699 да су још од пре три године спремана а од лане већ и започета издајничка предузећа у томе:

да кнез владалац Михаило буде убијен; и

да се насилно начини преврат у земљи у корист раскнеза Карађорђевића, насилно дакле промени ред престолнога наследства.

Доказано је том пресудом даље, да је у цељи извршења овог другог предузећа и убијен кнез Михаило у топчидерском кошутњаку 29. Маја ов. год. по подне, кад је изашао био тамо ради проходања. А доказано је и то, да је извршењем тог убиства убијена поред кнеза и г-ђа Анка, кћи Јеврема Обреновића, стрица кнежева, и да је покушано убиство и над г-ђицом Катарином, кћерју убијене г-ђе Анке, над г. Светозаром Гарашанином, кнежевим ађутантом, и над послужитељем Димитријем Тимарчевићем.

Истом пресудом доказано је уједно, да су та издајничка предузећа смислили и започели Александар Карађорђевић, стидног спомена некадашњи кнез српски, познати бунтовник Филип Станковић Смедеревац, и Паја Радовановић, адвокат, са својом браћом, који су и извршили убиство с познатим Марићем и Рогићем.

Па као што се још на том ранијем суђењу вићаше да су речене коловође за извршење преврата морали имати повише и присталаца, који би их потпомогли у маси народа, без које наравно такво шта не да се ни извршити, — доиста доцнијим извиђањем и изнашло се, да су им поред оних, који су већ

осуђени наведеном пресудом, били помагачи у истоме делу и ови:

Антоније Мајсторовић, бивши саветник Карађорђевићев;

Милан Ракичић-Петровић из Смедерева;

Лазар Милојевић, помоћник начелништва у округу смедеревском; и

Драгиша Станојевић, суплент велике школе у Београду.

А поред ових помагача изнађени су и они, који само дознаваше за њихово издајничко предузеће па не хтеше да јаве; то су:

Коста Антоновић, настојник Карађорђевих добара у Тополи;

Стеван Вучић-Перишић из Крагујевца; и

Станко Здравковић, кафеџија код „круне" у Београду.

Комисија што је одређена била да извиди ова злочинства, учинивши потребно извиђење о кривици свију ових именованих криваца, предала их је суду на осуђење.

Акта о ислеђењу њихове кривице показаће најточније у чему им се она састоји, а ради потпуности ове тужбе навешћу овде о томе тек само главније значаје.

У испиту осуђеног Паје Радовановића већ је изјашњено, да је он још прошле јесени позвао реченог помоћника Лазара да му потпомогне предузеће да се начини преврат у земљи ма којим начином па доведе на владу Карађорђевић. Филип Станковић позвао је у Априлу месецу ове године реченог Мајсторовића, а овај опет одмах за тим Милана Ракичића и Димитрија Кузмановића на исто предузеће. А Драгиша је у овоме стојао у договору са својим ујацима Светозаром, Симом и Младеном Ненадовићима, а и с коловођом Пајом Радовановићем, и имао је да с ђацима из велике школе начини одмах узбуну у вароши и тиме њих потпомогне у предузећу за извршење преврата. Ова петорица, имајући и сами урођено расположење на то, пристали су с места уз своје коловође и по својим личним способностима потпомагали су их.

Лазар се по договору с Пајом примио да спреми што више привржевика за Карађорђевића, узевши од Паје на то и 800 дук. Карађорђевићевих новаца. Мајсторовић се по договору с Филипом примио да у округу смедеревском, где је добро познат, спреми што више људи и с овима по извршењу убиства кнежева припомогне преврат, па у тој цељи и ишао пред убиство кнежево двапут у Смедерево те тамо врбовао и реченог Ракичића и Кузмановића, и преко Кузмановића добавио тамо баш на сами дан убиства неке своје сељане те и ове спремао на то. Ракичић и Кузмановић поред тога, што су се на то предузеће одазвали с места позиву Мајсторовићеву и с готовошћу својом удружили му се, дали су му још и обећање, да ће и сами за то предузеће врбовати и припремити у Смедереву још кога; и доиста обојица су и држали ово своје обећање дато Мајсторовићу, јер, као што овај казује, обојица су га баш на сами дан убиства уверавали да је то од њихове стране учињено и већ све спремно код њих; а Ракичић му је, вели, донео пре тога на неколико дана још и извештај кад ће се да изврши убиство над кнезом па још том приликом и опоменуо га да буде готов за извршење преврата.

А Драгиша не само је својом личношћу умножио раде免ичку странку, већ је и улогу своју имао, да странку ту одмах, чим се убиство изврши, као професор велике школе потпомогне с ђацима у извршењу преврата. Споразумевши се у томе с реченим својим ујацима, ишчекивао је с готовошћу своје улоге да се убиство изврши. Оно вече, 29. Маја ов. год., чим је убиство извршено, он је одмах још у првом часу сазвао и скупио ђаке код велике школе и ту се с њима задржавао све једнако до у сумрак, док одатле нису влашћу растерани били, јамачно ишчекујући да остали реденици злочинства, који су имали напасти на власти и тиме произвести неред, започну те своје улоге, те да их он у томе потпомогне својом улогом. Па и сутра дан после убиста он је то исто чинио, и скупивши ђаке рано још око 7 сах. пре подне, склонио се с њима у школу и ту дуго задржавао опет; а да би их за извршење своје издајничке улоге придобио на своју страну, маскирао им

се као носилац слободних начела и бранилац реда и сигурности земаљске, знајући да ће их као младеж тиме моћи раздражити и повући за се у оном кобном часу, где нема владаоца у земљи. Па и оно вече, 29. Маја, пред школом и сутра дан у школи подишао им је с тиме како је наступило кобно време, како је губитак велик, али опет зато треба радити, и како треба да се дружина састаје и тражи слободу, па говорећи им да је баш сада време да и они могу што радити и коју слободну реч рећи, те да се добије слобода састанка и слобода говора, позвао их да с њим саставе дружину, која ће бајаги радити као у правцу народне слободе.

Као што је раније на суђењу пређашњих криваца већ објашњено, а пресудом судском и утврђено: дело предузећа за преврат, као ово, особене је природе, где се не изискује, као код обичних кажњивих дела, ни да раденике треба пустити да уђу и у сам преврат, ни опет да их њихови помагачи морају баш и физички или материјално помагати у њему, те да се тек тада појави у њих значај кривичности: јер код овог дела пустити дотле и ове и оне, прешло би већ у буну па и у сам преврат; тада они не би били само у предузећу, већ би ушли и у саму радњу преврата, која би не само грозила постојавшем стању државном, но врло ласно и сурвати га могла, па нашавши се тако већ и у успеху избегли би онда кривичност. Као год што је са стране онога, који само новце и нужна средства раздаје за то предузеће, и као што је опет са стране онога, који само позивље друге на то, већ радња у том предузећу: тако исто и са стране позватог већ је помагање, чим се само изјасни да на то пристаје и придружи себе раденичкој странци ма и самим обећањем, а сувишно је већ, ако овај и прими у тој цељи што од новаца или оруђа, или друге припреми на то; јер умножити само ту странку својом личношћу, стављајући јој се на расположење, самом том удружљивошћу даје овој странци моралну снагу и утврђује је да у своме предузећу иде напред и развија га, док би се без тога оно морало зауставити још у своме зачетку.

Према природи дакле самога дела и сувишно је потпомагање од стране речене петорице присталаца,

Мајсторовића, Милојевића, Ракичића, Кузмановића и Станојевића. Својим личним расположењем и енергијом они нису у томе ни мало заостали иза својих коловођа; а што нису и даље терали к успеху, то не долази ни мало од њих те да би им се могло узети у њихову олакшицу, — морална снага ил' боље рећи свест масе, којом су имали преовладати, зауставила је на том путу и њих и њихове коловође. Међу тим и сами докази, који их у томе терете, очитоваће најбоље то њихово потпомагање у овоме делу.

Тако:

I. О кривици Антонија Мајсторовића.

Овај сам признаје, да се с Филипом Станковићем састајао овде у Београду пролетос три пута, једном око Благовести, други пут око Цвети, а трећи пут по Ђурђеву дану; признао је да му је на тим њиховим састанцима саопштио Филип да он с извесним друштвом ради на томе: да кнез Михаило буде убијен па насилно начини се у земљи преврат и доведе за кнеза Карађорђевић, позвавши и њега уз њих да с народом из округа смедеревског помогне им у томе; признао је да је пристао уз Филипа и уз Филипову дружину на то предузеће и обећао му спремити смедеревски округ; и признао је да је у тој цељи ишао двапред у Смедерево, једаред око Цвети а други пут баш на сами дан убиства кнежева, па први пут позвао на то у помоћ реченог Ракичића и Кузмановића; и обојица пристали уз њега с места, обећавши му још да ће и сами спремати и друге на то, а други пут приправљао се у томе с њима ишчекујући на извршење убиства; па казујући сам да му је баш о прошлој маневри долазио кући Ракичић те јавио да ће се брзо извршити убиство над кнезом, а том приликом и опоменуо га да буду спремни за преврат; признаје да је услед тога Ракичићевог извештаја одмах после неколико дана писао Кузмановићу да неким Азањцима даде абер да се с њим — Мајсторовићем — састану у Смедереву 29. Маја, и тога дана отишао је тамо те се с Рикичићем и Кузмановићем приуготовљавао а и с Азањцима састајао те и њих приправљао. А на завршетку овог казивања признаје Мајсторовић и то, да је од стране његове, Ракичићеве и Кузмановићеве било до 29. Маја већ

све приуготовљено и спремно у предузећу за преврат, а само се ишчекивало да се убиство изврши па да започну, а што по убиству нису и даље радили на том предузећу, узрок је — вели — што их је у томе задржала предохрана власти.

Његово ово признање подура се и с околностима овим:

а) што је судски већ доказано, да је Филип Станковић доиста радио на томе и позивао и друге;

б) што се и казивањем реченог Ракичића и Кузмановића потврђује да се он пре кнежева убиства налазио с њима, а казивањем Ракичића потврђује се и то, да је овај доиста био у Београду о прошлој маневри;

в) што је сведоџбом Андрије Алексића, кафеџије, и Алексе Ђукића, кафанског послужитеља у Смедереву, доказано да је он доиста тамо био оног дана кад је кнез убијен;

г) што је сведоџбом Арсе Цинцар-Митровића, трговца из Смедерева, осведочено, да се он доиста тог дана састајао на само с неким својим сељанима;

д) што тужени Стеван казује да му је Филип казивао да и Мајсторовић зна за наведено предузеће; и

е) што је опште познато, а и сам на испиту своме потврдио је, да је он свагдашњи противник династије Обреновића а привржени к Карађорђевића, и да је и у оној Вучићевој буни од год. 1842 радио против кнеза Михаила.

А овакво околносно његово признање даје против њега потпун правни непосредан доказ. (§. 222. под III. и §. 225. кривичнога судског поступка.)

II. О кривици Милана Ракичића-Петровића.

Против овога стоји:

1) Наведено казивање туженог Мајсторовића, који признаје своју кривицу, на име: да му је Мајсторовић цветне недеље у Смедереву саопштио, да је с Филипом и с Филиповом дружином у предузећу да се убиством кнеза Михаила насилно начини у земљи преврат па Карађорђевић доведе на владу; да је тада на понуду Мајсторовића пристао и он и придружио се Мајсторовићу да потпомогне то предузеће, обећавши поред тога да ће и сам у Сме-

дереву припремити још кога на то; и да је о прошлој маневри у Београду јавио истоме Мајсторовићу да ће се убиство кнежево извршити брзо, па том приликом и опоменуо Мајсторовића да буду спремни у своме предузећу за преврат, а после тога и 29. Маја утврђивао га у томе, уверавајући да је од своје стране већ спремио и приуготовио довољно њих у Смедереву.

То казивање Мајсторовићево против њега подудара се и с овим околностима:

а) што је код Мајсторовићеве кривице већ осведочено да је Мајсторовић доиста био у Смедереву цветне недеље и 29. Маја;

б) што сам тужени Милан признаје да се у то време налазио с Мајсторовићем; и

в) што сам тако исто признаје да је доиста овде у Београду био о прошлој маневри.

А тако околносно казивање Мајсторовићево даје против туженог Милана ближи основ подозрења по точки 4. §-а 123. у кривичноме судском поступку.

2) Ова збића:

а) што Божо Ђорђевић, спекулант из Смедерева, посведочава под заклетвом, да је Милан као народни војник приликом екзерцира у почетку месеца Маја ове године, дакле баш пред убиство кнежево, оговарао установу те народне војске и псујући оца ономе, који је то установио, претио да истоме не ће добро бити, а зна се да је ту војску установио кнез Михаило;

б) што су Роман Лошек, мајстор, и Петар Матијашевић, калфа берберски у Смедереву, посведочили под заклетвом, да је Милан још првог или другог дана по убиству кнежеву разговарајући се с њима у њиховом дућану о том случају, говорио о кнезу Михаилу погрдно и презрено, одобравајући то убиство овим речима: „Мајчина му и ако је погинуо, а погинуо а умрьо све једно, и ако је он погинуо други је на место, њему се људи обраћали за милост а он ни главе да им окрене, па су се решили да погину, и за то су га убили“; и

в) што је сведоџбом исте двојице сведока осведочено још да је истом приликом сведок Лошек казивао Милану за бршљан што му је у дућану, да је

пре овог случаја уговорио био с Антонијем, настојником кнежевих добара, да тај бршљан уплете у фигури „М“ и „О“, које би изражавало „Михаило Обреновић“, па да то купи Антоније за кнежеву кућу у Смедереву; и казујући ово Милану рекао Лошек како је као сада штета зањ и та, што је могао узети за тај бршљан лепе новце да није кнез убијен, а Милан на то изговорио: „Све једно, од „М“ начиниће се „П“ а од „О“ „К“, а ова два писмена „П“ и „К“ почетна су у имену и презимену Петра Карађорђевића, за кога је судски већ доказано да је наведено предузеће и рађено у његову корист.

Ова три збића под а.), б.) и в.), стојећи једно с другим у свези, садржавају такву околност: да је Милан и пре и после убиства обелоданио својим наведеним изразима јаку мрзост и непријатељство против кнеза Михаила; да је Милан поред тога и претио му злим пре убиства; и да се у оном разговору о бршљану изразио тако, да се отуда очитује и његова намера за долазак Петра Карађорђевића. А та околност, доказана довољно према другом одељку §-фа 239, даје ближи основ подозрења противу њега по примеру означеном у точци 4. §-фа 121. кривичнога судског поступка.

3) Околност та, што је истрагом полицајне власти од 16. Јула ов. год. № 14.912 нађено у обиталишту Милановом више писама и телеграма од осуђеног Паје Радовановића, међу којима једно писмо од 25. Фебруара 1865. ове је садржине:

„Љубазни Милане! Ја ти тешко замерам, што ме до сад о резултату нашег договарања ниси известио. Састаја ли се с г. Јоцом? Говори ли му што? Шта ти је казао? Што ми до сад ма шта није писао? — Ристо је добио једно писмо од Никодија. То му је писао Никодије услед писма Митиног. Јави ми како му се допада тај предлог, и може ли што од њега бити?“

„Немој да будеш лењ. Поздрав.“

„П. Радовановић.“

А један телеграм од 11. Нов. 1867 ове је садржине:

„Г. Милану Ракичићу у Смедерево.“

„Твога посла ради нужно је још данас да пођеш за овамо.“

„Паја Радовановић.“

Оба ова писмена по својим садржајима подозрива су, јер се ни у једном не говоре ствари отворено, нити опет Милан објашњава их постојано, те да би се могла одбити од њих та подозривост, већ напротив својим несталним објашњавањем утврђује још већма њихову подозривост; а на испиту Косте Антоновића изјаснили су се и Коста и речени Паја, да је Паја још од год. 1864 стојао у преговору с Карађорђевићем за убиство кнеза Михаила и за преврат, и судски је већ доказано да су њих двојица уговорили и започели исто предузеће још од прошлог лета.

Подозривост истих писама потврђује се још и овим подозривим одношајима:

а) што је Милан по сведоџби заклетог сведока г. Николе Петровића, артилеријског капетана у Смедереву, говорио код овога баш у очи дана, кад ће кнез бити убијен, да ће г. Лазар Цукић, пешачки капетан, вратити се с одсуства, где је тада био, пре рока у Смедерево због неког важног посла, а по убиству кнежеву г. Лазар се доиста тамо вратио пре рока на брзо, и кад је онда овај сведок по речи Милановој упитао г. Лазара какав је имао то важан посао, због кога се морао вратити пре рока, г. Лазар му казао, да у томе није имао никакав други важан посао, но због случаја убиства кнежева дошао је по налогу својих старијих;

б) што је по сведоџби заклетог сведока Марице Порфира Димитријевића из Смедерева долазио осуђени Паја к Милану често, нарочито зимус, и у Милановом квартиру задржавао се више дана с њим;

в) што је по сведоџби исте Марице, а и по казивању самога туженог Лазара, живео Милан с реченим Пајом у тесном пријатељском сношају; и

г) што и он сам признаје да је доиста о прошлој маневри пред убиство кнежево дошао у Београд и састајао се неколико пута с реченим коловођом Пајом у Пајином обиталишту.

А све ово у тесној је свези једно с другим и садржи такву околност: да је Милан стојао с осуђе-

ним коловођом Пајом у подозривом писменом сношају, а то је ближи основ подозрења, означен у точци 2. §-фа 120. у кривичноме судском поступку.

4) Околност та, што је Милан и у обрани својој о реченим подозривим писмима, објашњавајући њихову садржину, говорио час једно а час друго, очевидно дакле лагао; и ова околност даје такође против њега још један доказ по точци 1. под а) у §-фу 238. кривичнога судског поступка.

Она три основа подозрења под 1.) 2.) и 3.) и ово односење под 4.) састављају потпун правни посредан доказ против туженог Милана. (§§. 222. под VI., 236. и 237. кривичнога судског соступка.)

III. О кривици Димитрија Кузмановића.

Против овога стоји:

1) Оно што је тужени Мајсторовић казао о њему на испиту своме, које је наведено код кривице Мајсторовићеве у његовој искази, а на име: да му је Мајсторовић цветне недеље у Смедереву саопштио да је с Филипом и с Филиповом дружином у предузећу да се убиством кнеза Михаила насилно начини у земљи преврат и Карађорђевић доведе на владу; да је на понуду Мајсторовића пристао одмах и он узањ и придружио му се да потпомогне то предузеће, обећавши поред тога, да ће и сам припремити на то још кога по Смедереву; даље да се после тога договарао више пута о истом предузећу; да је по писму Мајсторовићеву, које је добио од овога на неколико дана пре убиства, позвао и неке Азањце те да су се тога ради састајали с Мајсторовићем у Смедереву на сам дан убиства; и да је и у само време убиства утврђивао Мајсторовића у истом предузећу, уверавајући га да је од своје стране већ спремио и приуготовио на то довољно њих у Смедереву.

То Мајсторовићево казивање подудара се и с околностима:

а) што је Мајсторовић доиста био у Смедереву у означена времена, као што је то већ доказано код Мајсторовићеве кривице;

б) што и он сам признаје да се у та времена налазио тамо с Мајсторовићем;

в) што су доиста на дан убиства долазили у Смедерево неки Азањци и ту се састајали с Мајсторовићем, као што је и ово посведочено тамо код Мајсторовићеве кривице.

А такво околносно казивање Мајсторовића, који потпуно признаје своју кривицу, даје против туженог Димитрија ближи основ подозрења по точки 4. у §-фу 123. кривичнога судског поступка.

2) Околност та, што је он и пре овог дела, год. 1863, осуђен био због растуривања пасквила, које су садржавале подстрекавање против кнеза Михаила и овога владе, за подобно дакле дело.

Та је околност доказана пресудом суда округа смедеревског од 9. Јан. 1863 № 165. (§. 234. кривичнога судског поступка), и даје такође један доказ против њега по точци 2. под а.) у §-фу 238. кривичнога судског поступка.

А ово обоје саставља потпун правни посредан доказ. (§. 222. под VI. и §. 236. и 238. кривичнога судског поступка.)

IV. О кривици Лазара Милојевића.

Против овога стоји:

1) Непотпун доказ тај, што је пресудом судском № 11.699 доказано, да је осуђени Паја Радовановић, као коловођа овог злочинства, признајући своју кривицу више пута на својим испитима код власти што ислеђиваше исказао противу њега ово: да је исти Паја, пошто је по условљеном договору с Карађорђевићем приступио био да ради на предузећу да се убиством кнеза Михаила насилно начини преврат у корист Карађорђевића, уговорио с туженим Лазаром, да Лазар врбује и припреми што више незадовољника против кнеза Михаила и овога владе а у корист Карађорђевића, те тим да му помогне у предузећу да се ма како начини преврат и доведе Карађорђевић на владу; и да је тужени Лазар по том њиховом договору, утврдивши Пају својом готовошћу и уверењем о том потпомагању своме, примио од Паје на ту цељ и Карађорђевићеве новце у 800 дук., које је Паја добио био преко Андрије Вилотијевића, настојника Карађорђевићевог.

То Пајино казивање поткрепљено је и околностима, које су такође доказане истом пресудом:

а) што је Паја доиста и добијао новце од Карађорђевића преко Андрије Вилотијевића и раздавао их на то предузеће;

б) што је сведоџбом Милана Димитријевића из Смедерева и именоване Марице (која је испитивана по кривици туженог Милана) доказано да је Паја од прошле јесени амо долазио често у Смедерево;

в) што је Паја то своје казивање потврдио туженом Лазару и у очи на суочењу с њим код власти што ислеђиваше; и

г) што је и осуђени Лазар Марић на своме испиту потврдио, да му је осуђени Паја још много пре убиства казивао да је једноме дао 800 дук. у цељи овог њиховог предузећа.

А такво околносно Пајино казивање, судски већ утврђено, даје против туженог Лазара ближи основ подозрења (по точци 4. у §-у 123. кривичнога судског поступка), јер има сва она својства, која су означена у §. 231. под а.), нити се истом казивању према смислу овог закона може одрећи па ни умалити вредност доказна само с тога, што Паја на коначном претресу кривице Карађорђевићеве није потврдио и то своје казивање, јер судски је већ доказано, де је Паја на претресу томе лагао у свему ономе, што је тада говорио противу свог сопственог ранијег казивања, и да је он још раније смишљао и спремао се да га лажно порече на претресу у намери, да за велику уцену, коју је у корист своје фамилије тражио од Карађорђевића, извуче овога од казне и веће штете; а кривица туженог Лазара уплетена је у кривицу Карађорђевића због Карађорђевићевих новаца, па је Паја, да би успео у смишљеном лажном порицању за Карађорђевића, као следствен томе порицању морао порећи и за туженог Лазара у ономе, да му је дао Карађорђевићеве новце, премда на том претресу није ни предузимана кривица туженог Лазара, нити је опет Паја порекао изреком и остало своје казивање о овоме, а према тим својствима, условљеним под а) у §-фу 231., и не изискује се да казивање једног саучесника, које даје тек само основ подозрења, мора бити исказано и пред влашћу што ислеђује и на претресу, већ ил' на једном или на другом месту, које се потврђује и

§§-фима 125., 127. и 161., код којих је призната доказна вредност казивању једног саучесника и без коначног претреса.

2) Околности, које иду:

а) Што је сведоџбом заклетог сведока г. Петра Марковића, писара у срезу левачком округа јагодинског, осведочено, да је тужени Лазар год. 1862 био на само у својој соби с Филипом Станковићем; а та сведоџба докнађена је и самим признањем туженог Лазара, који потврђује да се доиста састајао с Филипом у своме обиталишту те године с пролећа; казивањем пак коловође Паје осведочено је, да је Карађорђевић имао с Пајом преговоре за преврат још те године, казивањем Мајсторовића осведочено је да је Филип баш те године добио од жене Карађорђевићеве 2000 дук. за предузеће преврата, а пресудом судском опет доказано је да је Филип доиста њихов саучесник у томе; па и без ових доказа опште је познато да је Филип и тада већ био противник постојавше владе, — тај дакле састанак туженога с Филипом подозрив је.

Ова подозривост потврђује се и тиме, што је сведоџбом заклетог сведока Милана Милојковића из Придворице, а и казивањем осуђеног Паје осведочено, да им је Филип казивао да је у то баш време поклонио туженоме Лазару једног коња с целим прибором у вредности преко 40 дук., а тај поклон осведочава се и отуд, што и сам тужени Лазар признаје да је онда примио од Филипа једног коња с прибором, а не може да докаже да га је купио, и сведок речени г. Петар сведочи да су тужени и Филип оном приликом, кад их је застао саме у обиталишту туженог, тек пред њим у један мах и почели и свршили пазар о том коњу с прибором, а тужени није ни видео шта купује, да је дакле та њихова куповина истог коња била тек привидна а поклон у цељи непоштеног споразумљења Филипа с њиме.

б) Што се тужени Лазар, као што сам признаје, састајао прошле јесени с Пајом Радовановићем на само у Пајином стану у Смедереву, а Паја је онда као коловођа у наведеном злочинству врбовао друге и раздавао материјална средства за исто, — и овај

дакле састанак туженога с Пајом тајан је и подозрив.

Околност ова поткрепљује се и одношајима тим: што тужени за исти свој састанак с Пајом наводи узрок, да је то било по званичној дужности, правдајући се да му је ишао на позив те га тако као болног саслушао о неком потврђењу пуномоћства, а овамо сам признаје, да тада нити је учинио протоколарно саслушање о томе над Пајом, нити од њега узео то пуномоћство на потврђење, као што изискује природа таког позива његовог, већ само га, вели, саслушао усмено, па је Паја после подне послао то пуномоћство по другоме неком у начелништво да се потврди; што, правдајући се да је морао тога ради онда ићи Паји, признаје на другом месту, да нит је то позивање Пајино ишло редовно са знањем старешине, који је тада био у месту, нити га је старешина на то изаслао, већ га је — вели — у подне, кад је из канцеларије ишао кући на ручак, позвао к Паји с улице тужени Милан; што, правдајући се да је на тај Миланов позив отишао узгред к Паји да не би — вели — после подне морао из канцеларије ићи тамо, на другом је месту признао томе противно, т. ј. да по наредби старешине обично такве послове свршава секретар или који нижи званичник, да он дакле не би на то од старешине ни био одређен; и што, признајући да му је ислеђивањем оне од год. 1863 познате смедеревске завере против живота кнеза Михаила и владе познато било, да је и Паја у ту заверу заплетен био, још дакле онда познавао је Пају као противника кнежева, правда се, да с Пајом није имао никад никакве тајне договоре, јер га је — вели — Паја од то доба мрзио одвећ да га не види и у свакој прилици окретао од њега главу, — а овамо и као заклети кнезу чиновник и као владин орган иде сам драговољно таком човеку, који ради и о глави кнезу и против владе а и њега одвећ мрзи, иде још на ноге у стан, и то у време ручка, да му учини своју услугу, које се баш никако не слаже ни с лојалношћу, ни с достојанством државног чиновника, и то још ком је тако озбиљан положај као туженоме.

в) Што је сведоџбом заклетог сведока Павла Ђорђевића из Смедерева посведочено, да се тужени Лазар састајао и с туженим Миланом на само у Смедереву на чаршији сутра дан по убиству кнежеву па с овим ту подуже шапутао; и ова сведоџба накнађава се и признањем ове обојице, Лазара и Милана, да су тај састанак на само имали, а и против Милана као и против оних доказано је да је и он њихов саучесник, — тај дакле састанак и с њиме подозрив му је.

А та околност опет поткрепљује се и овим одношајима: што о истом састанку њих двојица казују различито. Тужени Лазар каже да га је Милан у сусрету упитао на месту: „куда ви тако рано?“, а он му одговорио да има посла; Милан га — вели — даље упитао: „да није за тога, што је побегао?“, јер се беше већ рашчуло по чаршији да је убица Ђока Радовановић побегао, и он на то рекао Милану: „море несрећниче, да није Ђока код твоје куће, јер ти добро живиш с Радовановићем“, па за тим Милан одатле отишао право својој кући да види да тамо није од некуд дошао Ђока, и он отишао с места куд је и пошао био, да око Дунава пази на долазак Ђоке. Милан опет са свим друкчије каже, да га је на име тужени Лазар са сусретног места изазвао на страну па му говорио: „Милане, Ђока Радовановић убица је, и побегао је, па зато пази ако би шта дошао код куће Љотића“, и Милан је на то — вели — псовао гласно Радовановиће, вичући на њих, а Лазар га стишавао; а као што се опет види из напред наведене сведоџбе Павлове, обојице казивање о том састанку не слаже се баш ни у чему с казивањем овога; и што Лазар правдајући тај састанак свој с Миланом наводи да је тада пошао био по заповести начелниковој да по вароши тражи кнежевог убицу да не буде тамо добегао од некуд, а овамо саопштава то Милану, за кога сам признаје да је пријатељ том убици Радовановићу, и још му као таквом говори: „море несрећниче, да није Ђока код твоје куће“, чини га дакле управо смотреним на то, и упућујући га сама да иде својој кући видети да не буде тамо Ђока, даје му и прилику тиме да то отклони, а овакав његов по-

ступак у тако озбиљном случају очитује с једне стране његову нелојалност према дужности, а с друге опет његово блиско и подозриво сношење с Миланом и с Радовановићима.

Наведене три околности под г), б) и в) с пребројаним односајима имају и међу собом и између туженог Лазара и овога злочинства таку тесну свезу, да то све једно с другим садржава у главноме околност такву, да је он имао подозриве сношаје и подозриве тајне састанке с именованом тројицом саучесника у овом злочинству; а та околност доказана је довољно према другом одељку §-фа 239. и даје ближи основ подозрења по примеру 1. под а.) у §-фу 122. кривичнога судског поступка.

3) Околност та, што је тужени Лазар на своме испиту и о његовом познанству с осуђеним Пајом наводио час једно а час друго; тако: у трећем одговору рекао је да Пају познаје само из честог виђања у Смедереву; у четвртом одговору вели да су њих двојица у омрази још од год. 1863; у двадесет-петом одговору признаје да је знао да исти Паја добро живи с Ракичићем, које осведочава да је с обојицом у блиском сношају; а у петом и четрдесет-четвртом одговору казује опет свему овоме са свим противно, да је на име јесенас, кад оно беше ишао Паји у Пајин стан, питао овога како се зове и ко је да се увери је ли то баш Паја Радовановић, као да га дакле до то доба ни познавао није.

Осим ових противоречности, он је казујући и о својој моралној страни, рекао у првом одговору да никад ни за што није био судом ни суђен ни кажњен, а после тога пошто је убеђен влашћу што испитиваше казао је у двадесет-другом одговору напротив да је већ два пута био под судом са своје кривице, а један пут и осуђен.

Све ове противоречности доказују да му је одговор лажан, а то с основом доводи у сумњу и целу његову обрану; та пак његова лаж даје против њега и још један доказ према точци 1. под а.) у §-фу 238. кривичнога судског поступка.

Ова два подозрења под 1) и 2) и ова околност под 3) састављају против њега потпун правни по-

средан доказ. (§§. 222. под VI., 236. и 238. кривичнога судског поступка.)

V. О кривици Драгише Станојевића.

Против овога стоји:

1) Та околност, што је сведоџбом заклетих сведока: Алексе Стаменковића, Виђентија Бешевића и Алексе Ивковића, ђака у трећој години права, и Јеврема Новаковића, ђака у трећој години философије у великој школи, а и самим признањем Драгишиним доказано, да је он 29. Маја ов. год. у самоме часу, кад се разнео глас о убиству кнежевом, па и сутрадан рано око 7 сах. пре подне сазивао и сакупио био ђаке код велике школе, и задржавао се ту с њима и први и други пут све једнако, докле их власт није одатле растерала, а ово његово сазивање ђака у томе часу, где је сва земља онеспокојена и сваки њен грађанин пренеражен мучким убиством владаоца, доводи се у тесну свезу с предузећем осталих злочинаца, који су тим убиством ишли да насилно произведу преврат у корист његовога тетка Карађорђевића, — доводи се јест с тим у тесну свезу по овим околностима:

а) што Драгиша одричући ту свезу брани се да је у оба та маха сазивао и скупио био ђаке у намери као да с њима састави дружину, која ће као огранак уједињене омладине на основу њених статута радити на законитом путу у цељи слободног удружења и говора и у цељи да потпомогне владу у тадашњим тешким приликама за одржање поретка; а ова његова обрана напротив не слаже се ни с његовим положајем, ни са случајем, нити с околностима тадашњим, нити опет с његовим самим понашањем на томе скупу; не подудара се с његовим положајем, јер као професор нема те надлежности да може конституисати какву дружину за потпомагање владе у њеним државним пословима, а сам признаје да ни иначе није на то позват ни од кога, и што и у том положају стојећи под управом ректора велике школе, није могао тако својевољно ни сазивати ни држати такав скуп код школе; не слаже се с тадашњим случајем, јер у часу, где владалац падне, и то још мучким убиством, и где цела земља таквом несрећом онеспокојена и изненађена стрепи и за своје одр-

жање, са свим је томе неприродно да један и обичан грађанин лојалан, који ту несрећу и зебњу дели, а још неприродније да професор највеће школе у земљи, као што је Драгиша, у томе тако најозбиљнијем и најодсуднијем часу сазивље и саставља мирно дружину, и то још, као што сам вели, од деце и с овом да тражи договора за одржање слободе и реда, обилазећи са свим своје другове професоре, који би му за такву поштену цељ доиста далеко поузданији били, а та неприродност објашњава се још јаче и тиме, што су и у том скупу, као што га називље, деце, примећавали му Алекса Стаменковић и Арон Нинчић, да није време таком скупу ни раду; не подудара се с околностима, јер сам признаје, да је сутра дан још пре но што је по други пут сазвао био ђаке у школу, обзнањена била прокламација привремене владе, да је власт већ у рукама људи, законом на то позваних, и влада кнеза Михаила продужила свој доондашњи рад; и што сам признаје, да је тада полиција била са свим мирна, дакле да у потпуном смислу влада ред, а при оваквим околностима нит је влада потребовала помоћи од ненадлежних људи за одржање реда, који није ни мало ни повређен био, нити је опет он имао узрока да ради тога скупља ђаке; не слаже се с његовим понашањем, што сведоџбом речених сведока Стаменковића, Бешевића, а и његовим признањем доказано је, да је он у томе скупу ђака, говорећи као о дружини, која ће у границама закона радити у цељи просвете и народне слободе и у цељи потпомагања владе, изрекао на послетку и то, да тај њихов скуп може доћи до какве одговорности, — а као што сведок Стаменковић даље сведочи изрекао је још и то, да ту може и глава играти, па да не би, вели, сам одговарао, тражио је и покупио за тај скуп потписе од ђака, а оваква зебња за скуп онако невин, као што га он представља, са свим је неприродна, јер радећи тако у границама закона с поштеном намером да потпомогне владу, не може бити ни помисла о каквој одговорности за то; — такој зебњи тешко ће се наћи смисла и код обична грађанина, који не познаје ни одношаје друштвене у држави ни положителне законе своје земље,

а то ли код једног професора највеће школе, па још професора и доктора права, као што је Драгиша, који знајући то све и друге још о томе обавештава и учи, — па не слаже се навадена његова обрана с његовим понашањем ни у томе, што је он, као што су осведочили речени сведоци Стаменковић и Бешевић, и после пошто је ректор као старешина школе позвао и њега и ђаке у име закона и реда да се одмах разиђу из школе са скупа, скупљао потписе од ђака и бирао с њима председника и одборнике за одбор, који ће управљати тим недозвољеним па још и забрањеним скупом, а овакво опет понашање, којим се фактички одриче поштовање и одржање реда и закона, противно је баш са свим онакој намери, у којој он вели да је те ђаке скупио као да у томе помогне владу;

б) што је он, као што и сам признаје, скупљао те ђаке у оба маха и без дозвољења и без знања икоје власти, па тек кад је видео да је влада кнеза Михаила предузела власт у руке и по убиству кнежевом, и кад га је ректор велике школе застао у том недозвољеном скупу и растерао и њега и ђаке, онда тек јавља се власти и тражи од ње дозвољења да састави друштво, сигурно да би тим јављањем маскирао то своје самовољно скупљање ђака као невино, те тако прикрио свезу с тадашњом радњом осталих злочинаца;

в) што је већ опште познато, а код Драгише као професора још се извесније то претпоставити мора, да се свуда за састављање такве дружине тражи дозвољење за њено постајање, а он и без дозвољења и без знања ичијег скупивши ђаке задржавао их је у гомили подуже, и с њима говорио не само о саставу дружине, већ и о правцу њеном па и о управном одбору, изабравши за тај одбор себе за председника а за одборника или боље рећи свог помагача Владимира Љотића, сина Мите Љотића, који је познат противник Обреновића и који се налази на оној страни заједно с Карађорђевићем, и то под платом овога, — дакле најпре саставио дружину па после тек тражио одобрење власти;

г) што је сведоџбом Арона Нинчића осведочено, да је Драгиша на улици код касарне у часу пошто

је кнез убијен, говорећи с овим сведоком о том његовом позивању ђака, говорио овоме, да не говори с њим о томе гласно већ полако, дакле скривено, и што је сведоџбом Дамјана Поповића, осмотритеља школе, осведочено опет, да је то вече искао Драгиша од њега да му отвори какву собу у здању школском те да тамо уведе ђаке, — а ове две околности доказују дакле, да је то скупљање ђака хтео да чини кријући; и

д) што је пресудом судском доказано да по плану радeника у овом злочинству одређено је било, да тек по извршењу убиства нападне се на власти месне и произведе неред па тако насилно изврши преврат, и да су сви раденици били на то спремни у том часу па неки од њих, као Паја Радовановић, Видоје Ивковић, Атанасије Атанацковић и Младен Ненадовић, и обилазили да то започну, — а Драгиша признајући да ни о том његовом скупљању ђака ни о тој дружини, рад које их је вели скупљао, никад пре овог случаја ни речи ни с ким говорио није, тек у првом часу пошто паде кнез, дакле баш у исто време кад остали његови сураденици обилазише да започну своје улоге за преврат, сазва и скупи ђаке па још и на месту близу полиције, на коју, као што је пресудом судском доказано, имало се напасти у томе часу, и ту с њима у гомили задржавао се све једнако до сумрачка, док већ од стране полиције добовањем није заповеђено да се одатле разиђу, — а ово дакле све очитује да је он ишчекивао спреман са својом улогом, да остале сураденике потпомогне у предузећу за преврат, као што се ово потврђује и отуд, што је осуђени Марић у својим својеручно написаним исказивањима у течају свога испита показао, да му је Љубомир Радовановић казивао још раније, како је исти Љубомир говорио ујаку Драгишином Светозару Ненадовићу, да и Драгиша ради у њиховој завери и да му је задатак да с ђацима велике школе одмах по убиству кнежеву начини буну по вароши и потпомогне их тиме у извршењу преврата.

Све наведене околности постоје и једно с другим и између Драгише и овог злочинства у такој тесној свези, да је по њима вероватно, да је он с

тим својевољним сазивањем и скупљањем ђака чинио покушење, које се логично не може ни на што друго однети већ на ово кажњиво дело, а овака околност према смислу §-фа 118. и 120. даје против њега један ближи основ подозрења, подобан примеру под 6. у §-у 121. кривичнога судског поступка с погледом на §. 239. истог поступка.

2) Околност та, што је и његовим признањем и сведоџбом Катарине Хемсијеве, бивше служавке код Младена и Симе Ненадовића, доказано, да је он прошле зиме и пролетос имао честе састанке у кући реченог Младена и Симе с овом двојицом па и с Пајом Радовановићем једном, и што је и његовим признањем и сведоџбом г. Аћима Чумића, професора велике школе, такође доказано, да се он састајао с Младеном на само баш и у првом часу по убиству кнежевом, — а пресудом судском доказано је, да су и Сима и Младен и Паја у та времена, кад се он с њима састајао, радили на овом злочинству, дакле да су и Драгишини састанци с њима подозриви. А та подозривост утврђује се и овим:

а) што је уверењем полицајне власти под № 184. доказано, да је он пролетос у почетку Фебруара месеца прешао одавде у Аустрију 4. а вратио се отуд 6. истог месеца, и он признао, да је у то време ишао у Темишвар, — а пресудом судском доказано је да су баш у то време осуђени Паја Радовановић долазили тамо ради договора за извршење истог злочинства, и казивањем Трипковића код аустријске власти осведочено да је тада Трипковић набавио и дао Радовановићу револвере, за које је пресудом судском већ доказано, да су употребљени на убиство кнежево;

б) што је сведоџбом г. Милана Милићевића, секретара министарства просвете, осведочено, да се Драгиша тада заједно с Пајом и вратио отуд амо на једној лађи и у једном салону, а он ово одричући чини се да нигде на том путу није ни видео Пају;

в) што у том одласку његовом у Темишвар није правим путем ишао, већ са свим необичном странпутицом, јер путујући у време, кад је лађа радила, место да одавде или на послетку и из Земуна пу-

тује водом на Панчево и Базјаш, он иде одавде у Земун, из Земуна на чамцу право преко Дунава па оним ритом пешке у Борчу, и одатле на колима у Панчево, а из Панчева опет на колима у Вршац, и тек одавде правим путем у Темишвар — дакле и сам тај одлазак подозрив му је; и

г) што он казујући о оном састанку његовом с Младеном на пијаци у часу где је кнез убијен наводи, да је чувши као пре тога од неког непознатог да је кнез погинуо, отишао тада к Младену на сусрет и састао се с њим само тога ради, да и њега упита је ли то истина, и да му је Младен на то казао само толико, да је кнез убијен; а овамо вративши се од Младена к дружини, професорима, као што сведок г. Чумић сведочи, крио то што му је Младен казао и од истог г. Чумића, који га је баш питао о томе, а и од остале дружине која је пред њим једнако распитивала да дозна шта је с кнезом, па чинећи се као да и сам ништа не зна, распитивао и он о томе пред њима.

А овака околност под 2) с побројаним околностима под а), б), в) и г) према смислу §. 118. и 120. кривичног судског поступка даје један ближи основ подозрења, подобан примеру 1. под а.) у §. 122. истог поступка.

3) Околност та, што је он и у обрани својој са свим неследствен правдајући скупљање ђака час једним а час другим узроцима, и што му је обрана и у осталоме противуречива. Тако

а) у петом одговору од 18. Јуна и у другом од 5. Јула каже, да је скупљање ђака било једино због тога, да за случај, ако би доиста г. Миша и г. Гарашанин радили за кајмакамију, као што је вели то чуо био тада од неких непознатих, споразуме се с њима да то предупреде, а у шестом опет одговору од 19. Јуна и осмом од 5. Јула каже, да је ђаке скупљао за то, да с њима састави дружину, која ће као огранак омладинске дружине радити у цељи просвете и народне слободе;

б) у шестом одговору од 19. Јуна рекао је да је та његова као научна дружина имала да ради по статутима уједињене омладине; а у осмом одговору од 5. Јула са свим опет противно вели да он ни-

кад није ни видео нити знао те омладинске статуте, и да се у састављању те своје дружине није могао ни позвати на исте статуте; и

в) у петом одговору од 18. Јуна каже, да је оног дана у време кад је кнез убијен, видећи да свет трчи, питао о томе најпре једног ђака, па му овај казао да долази принц Наполеон, за тим мало даље питао једног непознатог му човека шта је, и овај му казао да је убијен кнез, и после мало даље упитао још једног непознатог шта је, па кад му је и овај казао да је кнез убијен, одвојивши се од овога отишао је право својој кући, и тако дакле више ни с ким није о томе говорио, а напротив у десетом одговору од 10. Августа каже, да је у исто време, и то још код велике школе, питао о томе и свога ујака Младена, па му је овај то потврдио.

А овакве неследствености и противоречности његове у обрани доказују да му је обрана лажна, та лажност његове обране доказује се још и овим, што је он у првом одговору свом, говорећи о својој моралној страни, казао изреком да никад ни за што није ни под судом био, а напротив уверењем власти од 23. Августа ов. год. № 17.285 доказано је, да је био под кривичним испитом и предаван суду овом год. 1862 због преварног блуда с Јеленом, кћери Јефимије Н. из Карловаца, а ово све према §-фу 125. кривичнога судског поступка даје један удаљенији основ подозрења по примеру 1. под б) у §-у 288. истог поступка. Наведене три околностип од 1), 2) и 3) састављају против Драгише потпун правни посредан доказ, да је он не само знао за ово злочино предузеће осталих злочинаца, већ и потпомагао га. (§§. 222. под VI., 236. и 238. кривичнога судског поступка.)

При оцени доказа, који су наведени против именоване петорице помагача, као и при оцени њихове саме кривице не треба сметнути с ума и саму карактеристичну значајност овога дела, која га са своје особености разликује са свим од обичних кажњивих дела, што оно поред предузећа за преврат садржи и извршено убиство; за које по §-фу 51. кривичног законика окривљује се и онај, који је само о њему дознавао па ма и не био у то умешан, и што дакле с тога потпомагању саучесника, ма колико оно било

развијено, не да се сада ни друкчије ни у више доказати без штетних и кажњивих последица за свакога, који би то осведочавао.

Сад пак долази на ред кривица оне напред именоване тројице дознавалаца: Косте, Стевана, и Станка.

Ова сва тројица признају, да су израније дознавали да се ради против живота владаоцу српском и о преврату у земљи, па то нису јавили надлежној власти.

Докази противу њих ови су:

VI. О кривици Косте Антоновића.

Овај је код власти што ислеђиваше и код суда приликом претреса кривице Карађорђевићеве признао, да му је Карађорђевић 1864 год. казивао у Пешти, да је већ тада преговарао с осуђеним Пајом Радовановићем да се убије кнез Михаило и начини преврат у корист његове династије; признао је даље, да му је Карађорђевић и пролетос у почетку Маја месеца саопштио на своме спахилуку у Угарској, да је с реченим Пајом већ и уговорио и да већ ради с овим и овога браћом на предузећу томе, да се убије кнез Михаило и насилно начини преврат па доведе за кнеза његов син Петар; и признао је, да му је Карађорђевић овом приликом још исказао и то, да је на ово предузеће дао Паји и новаца преко свога настојника Андрије, и да је у тој радњи с Пајом и Станоје Рогић из Пожаревца.

Ово Костино признање подудара се и с овим околностима, које су већ доказане судском пресудом:

а) што је код Андрије и нађено Карађорђевићевих новаца у истом делу;

б) што је и Андрија осведочио, да је у то време ишао Коста у Пешту Карађорђевићу и у повратку казивао и њему да Паја ради на истом предузећу; и

в) што је доиста у истом злочинству и учествовао Карађорђевић с Пајом, Рогићем и Андријом.

А то његово околносно признање даје против њега потпун правни непосредан доказ. (§§. 223. под III. и 225. кривичнога судског поступка.)

VII. О кривици Стевана Вучића-Перишића.

Овај је на испиту код власти што ислеђиваше већ у више пута признао да су му и Филип Станковић и Паја Радовановић пролетос око Цвети у

Београду саопштили сваки за се, да обојица заједно раде на предузећу да убију кнеза Михаила па да доведу другог на владу, и да ће то Паја извршити са својим људма.

Ово његово признање подудара се и с околностима, које су већ судски доказане:

а) што су Паја и Филип доиста учествовали у истом предузећу;

б) што је и осуђени Паја потврдио, да се у то време састајао с њиме; и

в) што је и заклети сведок Милутин Весовић из Крагујевца осведочио, да је он баш на дваестину дана пред убиство говорио код истог сведока да кнез Михаило не ће бити жив до неколико дана.

Овакво околносно његово признање даје против њега потпун правни непосредан доказ. (§§. 222. под III и 225. кривичнога судског поступка.

VIII. О кривици Станка Здравковића.

Овај је признао на испиту код власти што ислеђиваше да му је на неколико дана пред убиство кнежево саопштио Филип у његовој гостионици код „круне“ да се ради на томе, да убију кнеза Михаила, па да је исти Филип и задржавао се дотле овде ради тога, да би по убиству прихватио ствар за преврат. А признао је даље и то, да му је Карађорђевић лане у лето, дакле баш кад је с Пајом Радовановићем започео да ради на овоме злочином предузећу, спустио кафанску кирију од 750 дук. годишње на 600 дук. за тај рачун, да у истој гостионици задржи Станко једну празну собу за Филипа Станковића, где ће овај моћи састајати се и договарати са својим људма било о трговини или о политици, и да је доиста после тога долазио неколико пута Филип и становао у тој његовој гостионици.

То његово признање подудара се и с овим околностима:

а) што је сведоџбом заклетога сведока Јована Кавалерка, његовог послужитеља, осведочено, да су Филип и браћа Радовановићи, Паја и Ђока, долазили пролетос пред убиство непрестано к њему и с њим се свагда на само задржавали у његовој соби; и

б) што је пресудом судском већ утврђено, да су ова тројица саучесници у истом предузећу.

А такво околносно признање даје против њега потпун правни непосредан доказ. (§§. 222. под III. и 225. кривичнога судског поступка.)

Све ово, што је доводе казано против свију именованих тужених, и против оне петорице помагача и против ове тројице дознавалаца, — све ово још ће боље објаснити и сама њихова карактеристика; она ће објаснити и за ону петорицу помагача од куд у њих побуде и опредељења за њихово помагање у њиховом издајничком предузећу и противу живота владаочева и противу среће и благостања своје земље; а објасниће и за ову тројицу дознавалаца од куд у њих опет би скривена та издајничка радња. Њихова карактеристика објасниће и за наведене доказе и околности од куда се и оне противу њих тако нагомилаше.

I. Антоније Мајсторовић, рођен у селу Азањи у округу смедеревском, има му 54 године. Од 1829 до 1836 године школовао се које у селу које у Крагујевцу у бившој тада великој школи. Под првом владом кнеза Милоша ступио је у државну службу 1836 год., у којој је после четири године дошао већ и у звање помоћника окружног начелништва. Кад кнез Мијаило бејаше први пут на влади 1842 год., Мајсторовић је још тада погазивши заклетву дану кнезу Михаилу устао био против овога с познатим бунтовником Вучићем, те за то његово издајство награди га његов кнез Карађорђевић звањем окружног начелника за округ смедеревски. — Године 1857, и ако му дотадашње владање и у приватном и у јавном животу, као што је већ опште познато, бејаше одвећ скандалозно, доведе га тај његов кнез и у државни савет за члана да му тада буде опет од помоћи, те да се ма и силом одржи на влади, која му с његове неверности и премногих иступа не имађаше већ опстанка у народу. — Прљав већ карактер Мајсторовићев, који га допрати у савет, не остави га ни у овом највећем положају, — јер што више чињаше услуге овоме тадашњем кнезу, то му и број скандала слободније умножаваше се, — од којих само овај један, што ће се овде споменути, довољан ће бити да означи већ највиши ступањ неморалности.

По уверењу управитељства вароши Београда од 23. Августа ов. год. №. 17.285 он је у Јулу месецу 1858 год. силовао женско дете од 10—11 година неке удовице Персе Н.; но упливом самог кнеза Карађорђевића прикривено је одмах то његово злочино дело па и само ислеђење претрпано. С тога бејаше се још онда подигло јавно гнушање и осуђивање против њега да је недостојан свог положаја; ал' заштитом кнеза Карађорђевића одржан је и даље на своме месту, јер овога бејаше он тада достојан. — 1859 год. бојећи се да му дотадашња зла дела, што их је прикрио Карађорђевић, не буду изнесена на суд, он је одбегао био у град београдски па предавши се тамо Турцима провео је код њих, које у том граду које у Цариграду, све једнако до 1861 год., сигурно услужујући их против своје земље. Вративши се те године у своју земљу, донесе собом још тврђе старо нерасположење своје спрам кнеза Михаила; јер докле кнез Михаило по урођеној великодушности и помирљивости својој прашташе безгранично свим противницима својим па и њему; — докле кнез Михаило брињаше се и о издржавању њиховом, па и о Мајсторовићевом једино за љубав среће и напретка своје земље: дотле Мајсторовић све једнако шуроваше и преговараше с Карађорђевићем, с познатим Филипом и с другим изродима о новоме издајству против живота кнеза Михаила; и баш онда кад му се благовољењем кнежевим даде и потпуна пензија, он ступи у коло речених издајника и поможе им убити га. Он је већ један пут био под судом и у притвору због издајничког предузећа свог против живота кнеза Михаила год. 1864, па и даље терао је с тим предузећем све једнако, докле га сада није и извршио. — А по уверењу полицајне власти његово је владање и иначе врло рђаво тако, да је у грађанству познат као неваљао и са свим покварен човек.

II. Милан Ракичић-Петровић рођен у Крушевцу, има 38 година и ожењен је но удов,изучивши основне школе у Крушевцу дошао је био и у београдску гимназију. Био је у гимназији питомац Карађорђевића, код кога је у двору становао; но одвратан према науци, оставио је школу и код такве прилике још

од трећег разреда гимназије у 1849 години, па одавши се тумарању 1863 год. доселио се у Смедерево те ту с почетка водио као неку трговину, а у последње време живео без занимања, као што то осведочава општинско уверење.

III. Димирије Кузмановић, рођен у Смедереву, има 45 година, ожењен је, и по уверењу општинског суда рђава владања. Не имајући још од поодавно никаква редовна занимања издржавао се о туђем зноју, па кад је после дошло до плаћања упоребио је превару према својим повериоцима, преневши своје имање на жену, те их тако оштетио. Оставши тако без веровања, а знајући да Карађорђевић једнако ради да опет дође силом на владу и да око тога немилице новце троши, ово му је као старом још привженику Карађорђевићевом добро дошло, те да опет лаким, ма и гадним начином може доћи до новаца.

С тога је ступио још из одавна с Карађорђевићем у споразумљење и договор за преврат у корист овога, радећи на томе сваком даном приликом. Још 1863 год. растурао је по Србији пасквиле, које су на оној страни код Карађорђевића удешене биле против кнеза Михаила и овога владе у цељи преврата, за што је у тој години осуђен био судовима на три године дана затвора. А за тим 1866 год. био је опет под судом и осуђен пресудом суда округа смедеревског № 1147 на три месеца затвора, што је клеветао власт. Па чим се од те казне вратио у слободу, продужио је с места и даље ову садашњу радњу за преврат, придруживши се осталим завереницима Карађорђорђевим, што осведочава већ његову отврдлост у неваљалим смутњама.

IV. Лазар Милојевић, има му 46 година, ожењен је, рођен у селу Калудри у срезу левачком округа јагодинског. Пошто је изучио био само основне школе у селу, дошао је 1841 год. у богословију београдску и ту прву годину учио до побуне Вучићеве 1842 год., а у тој побуни напустио школу и добио државну службу за практиканта при окружном начелништву па аванзујући после и даље дошао је до службе среског начелника. Оснивајући службу своју од побуне Вучићеве, рачунао је зар да су му и саме њене го-

дине довољне већ да заузме какво повелико државно место. С тога као да не бејаше задовољан са својим положајем, и ако му исти бејаше далеко узвишенији од његове спремности; па увераван зар од присталица Карађорђевићевих, с којима се често находио, да ће под овога владом имати бољу карijеру, заборави на заклетву дану кнезу на верност, те, као што се сада дознаје, ступио бејаше још 1864 год. у коло познатих ондашњих завереника, да ради с њима о глави своме кнезу, примивши за то од Карађорђевића преко Филипа Станковића на поклон хата с прибором, па имајући на руци своје положење, које је привидношћу одржавао и даље кад се та ствар ислеђивала, умео се у томе наћи, да ислеђујући је и сам прикрије за онда своје издајство. Привидношћу своје у ствари неверне службе терао је тако далеко, да га је баш с тог случаја год. 1864, место заслужене казне, кнез Михаило обдарио другом класом среског старешине, а на скоро 1865 год. и звањем помоћника при начелништву смедеревском. Тако незаслужено благовољење владаочево изазвало би и код најзаблуђенијег грешника покајање и верност, али код њега баш никако. Одржање заклетве и верности, та врлина поштеног човека, код њега већ не имаше вредности, јер му то обоје стајаше још из раније под ногама; а жеља да се ма којим начином докопа и новаца и већег положаја, одведе га и преко толика благовољења владаочева и даље у коло издајника, те за 800 дук. погазивши са свим заклетву поможе им још убити га. Он је и пре овог злочинства био дваред под судом и осуђиван. 1847 год. осуђен је пресудом окружног суда смедеревског под № 4351 због злоупотребљења у дужности што је злоставио две женске; а 1865 године осуђен је пресудом истога суда № 15.482 што је вређао власти. А као што и сама општина, у којој живи, даје своје уверење, његово владање баш ни у грађанству није било најбоље.

V. Драгиша Станојевић, родом из Београда. син Јеремије Станојевића, бившег саветника и пашенога Карађорђевићева, има му 24 године, по свршеним правним наукама на страни постављен је 4. Окт. 1867 № 3004 за суплента велике школе. Но као пашанац

Карађорђевића код његове слабе моралне стране не бише кадре ни толике науке, ни тај озбиљни положај уздржати га да се не умеша у најпрљавију радњу странке Карађорђевићеве, јер, као што сведочи уверење полицајне власти од 23. Августа ов. год. № 17.285, његово владање у грађанству није задовољно, које му осведочава и само његово раније неморално дело, за које је по акту суда овог од 12. Окт. 1862. № 12.322 и дан данашњи још под сумњом.

VI. Коста Антоновић, рођен у селу Жупањевцу у округу јагодинском, има 47 година, ожењен је. Изучивши основне школе у селу око 1835 год., био је учитељ у селу Рилцу до 1837 год., а те године отишао је у војску, где у побуни Вучићевој против кнеза Михаила 1842 год. постане официр. Служећи у војсци до 1855 год. постао је капетаном, а те године постављен за среског начелника, где до 1857 год. постане и помоћник начелништва окружног. У последње време, 1861 године, био је опет срески начелник. Изневеривши још за прве владе кнеза Михаила своју војничку заклетву у побуни Вучићевој, као приврженик Карађорђевића служио је кнезу Михаилу, а овамо непрестано шуровао с Карађорђевићем о издајству свога кнеза, да би тим путем као и у први мах дошао до повећег државног места, па у том шуровању с Карађорђевићем он и по други пут погази чиновничку заклетву дану кнезу Михаилу те ступио бејаше у чету завереника оних од 1864 год. против кнеза Михаила. Због тога отпуштен тада из службе оде после Карађорђевићу, који прибирајући оваке, да му се нађу на руци за извршење подле и зле намере своје, узе га за свога настојника у Тополи, где је све једнако до сада и био.

VII. Станко Здравковић, родом из Пожаревца, има 49 година, ожењен. По уверењу полицајне власти рђавог је владања. — Знајући да овакве, као што је он, прибира Карађорђевић за своје привржененике, то му је добро дошло да се отуда користи и сам, те с тога баш у времену, кад је Карађорђевић већ започео био с друштвом својим да ради на овом злочином предузећу, добио је од Карађорђевића код „круне“ гостионицу под закуп много нижом ценом

но други, да би само дружина Карађорђевића могла имати ту код њега сигурније састанке.

VII. Стеван Вучић-Перишић, син познатога Томе Вучића-Перишића, родом из Крагујевца, има 48 година, ожењен је, владања са свим рђавог. До 1842 год. проводио је живот у тумарању којегде под именом трговине а те године у побуни бабовој заузео државну службу у звању среског начелника. 1846 год. оставио је службу и од тада живео је без сваког занимања на имању, које му бунтовањем очевим бејаше дошло до руку. По смрти очевој одао се био лажи и превари, па образовавши од неколико њих, као што је сам, дружину, починио је с овом, сведочећи узајамно један другом, силне преваре и лажне писмене обвезе по округу крагујевачком, са којих су многи невини грађани остали већ и без крова, — што је у томе крају задало било толики страх, да је већ свак изгубио био веру за сигурност своје имовине. Но срећом бише ухваћени брзо у томе и он и дружина му 1862 год. и осуђени на робију. По издржању те робије живео је код куће без икаква занимања и без части грађанске, јер му је ова одузета због наведених злочинства.

Из ове њихове карактеристике јасно је дакле ово двоје:

1.) прљав карактер код свију и у приватном и у јавном животу;

2.) неодступна навика на зло.

Као што дакле цело досадашње ислеђење показује, сва досадашња истрага даје аутентично уверење, да наведено издајство нема ни најмање популарности ни у једном реду нашег грађанства; по личности свију досадашњих криваца и по моралној страни те њихове злочине радње оно је и зачето и развијено у кругу фамилије Карађорђевићеве и у кругу његових слугу, неваљалих себичњака и бескућника, — а у целом скупу самих изрода, у којих увек презрено бејаше благостање своје земље, јер чуство патриотизма, чуство поштовања реда и закона и не бејаше се у њих никад ни зачело. Колико их је год, ни у једног још не нађе се у овом делу ништа баш опште и никакво човечанско призрење, што би се бар с које год моралне стране дало прав-

дати. Овакви карактери, достојни само онога, кога хтедоше довести на српски престо мучким убиством кнеза Михаила, ни мало нас у томе не зачуђавају о себи. А та баш њихова крајња поквареност и разуздана дрскост изазвавши опште чуство гнушања, изазивље уједно и опште правично ишчекивање, да ни један од њих не избегне заслужену казну, јер то изискује и природна и положителна правда, то изискују и човечански одношаји целога друштва, то највише изискује и сам опстанак ове земље и њено благостање, што га они већ једнако подривају. А с ових призрења следује да треба и далеко озбиљније ценити и њихове кривице и све доказе, који их већ и сувише терете.

На ранијем суђењу кривице прврашњих криваца у делу овоме већ је опредељено наведеном судском пресудом:

а.) да су сва у почетку ове тужбе побројана кажњива дела, као: предузеће за убиство кнеза-владаоца, предузеће за насилни преврат, убиство г-ђе Анке и покушај убиства г-ђице Катарине, г. Гарашанина и послужитеља Димитрија, — злочнистава, која долазе у одредбу казне, и то оба предузећа под §. 87. а.) и б) а остала под §. 155. с погледом на §§. 41., 42. и 44. кривичног законика;

б.) да помагање саучесника у овоме делу према другој точци §-фа 46. кривичног законика садржи карактер саучешћа и да је то саучешће по особеној природи овог злочинства таква значаја, да у кривичности спада у први одељак §-фа 47. истога законика;

в.) да сва наведена дела сачињавају реалан стицај више злочинства, за која се има да одреди казна према пропису §-фа 69. под е.) кривичног законика; и

г.) да су за сва побројана злочинства криви и саучесници као и главни кривци, што сви ти случаји долазе од главног злочинства у предузећу за насилни преврат. (§. 228. кривичнога судског поступка.)

По томе дакле и кривице тужених Мајсторовића, Милана Ракичића, Димитрија Кузмановића, Лазара Милојевића, и Драгише Станојевића као саучесника у свим побројаним злочинствима долазе под наве-

дена определења судска и у оцени дела и у мери казне.

А кривица остале тројице тужених, по имену: Косте Антоновића, Станка Здравковића и Стевана Вучића-Перишића долазе у казне под §. 51. кривичног законика.

Председник: Између свих ових криваца на реду је први да се саслуша Коста Антоновић. Он нека се приближи, а остали нек се удале. (Антоновић примакне се ближе, а остали буду удаљени.) Сад (к оптуженоме) пре него што бисте нам одговорили на тужбу, коју сте чули, кажите нам одакле сте родом? колико имате година? како вам је име и презиме? чим се занимате? и све што о себи знате. — *Антоновић:* Родио сам се у Жупањевцу у округу јагодинском, има ми 47 година, зовем се Коста Антоновић, најпре сам од год. 1837 па до 1855 био војник и ту сам дотерао до капетана, после сам постављен у државну службу као пољски чиновник, и био сам које срески начелник које помоћник начелништва на разним местима, више пута премештан, а неко време и остављан без службе, све тако до године 1863, кад оно предузета беху затворања због политичких ствари, за које је и на мене, који сам тада био срески начелник, пала сумња, те пошто свршена би парница будем из службе отпуштен. Не имајући уживања ни чиме да себе и фамилију своју издржавам, ступим у службу код Александра Карађорђевића и био сам настојник његових добара у Тополи.

Председник: Тужени сте да сте знали да ће кнез бити убијен. Кажите нам шта је у ствари? — *Антоновић:* Све је онако, као што сам казао код комисије.

Председник (к секретару): Прочитајте 16-сти одговор у испиту од 7. Јула. — *Секретар* (чита): Ја сам год. 1864 ради лечења свог детета ишао у Пешту, и том приликом отишао сам кнезу Александру Карађорђевићу. Кнез Александар ми тада каза, да је преко Паје Радовановића нуђен да ради да се убије кнез Михаило и начини преврат у Србији на корист династије Карађорђевића, но — рече — г. Николајевић му то никако не одобрава, говорећи да је гнусно

сести на крвав престо. Ово је, вели, г. Николајевић говорио у присуству Паје Радовановића и кнеза Александра, и тад је Паја, као одговарајући г. Николајевићу, показао на крваву слику убиства Карађорђева, додајући: „Како кнезу Милошу не би гнусно сести на крвав престо, па беја на њему толико година.“ Но поред свега тога г. Николајевић је успео те је за тада одвратио кнеза Александра од плана Радовановећева. Све ово казивао ми је кнез Александар само у присуству нас двојице.

После овога кнез ми Александар није никад више о томе говорио, но тек кад сам ове године око 12. Маја к њему у Пешту, а кад га тамо нисам нашао, у Боксек на његов спахилук отишао, казао ми је да је пристао на предлог Паје Радовановића о побуни у Србији и да је преко Андрије Вилотијевића из Београда дао Паји Радовановићу новаца да ради за побуну па да се на владу доведе династија Карађорђевића, додавши да Паја на томе и ради, и да ће се по успеху на владу довести његов син Петар. Кад ми је ово кнез Александар саопштио, ја сам му говорио да се тога остави, јер се то извршити не може, будући се народ променио и не ће хтети да иде против кнеза Михаила, осим кад би било онако, као с Кузом, а то већ не може бити у Београду. Но преко свега тога кнез Александар ми рече да хоће преко Паје да продужи радњу и да Паја има овамо доста људи, с којима ће то за цело свршити. Од тих људи кнез ми је именовао Станоја Рогића и браћу Паје Радовановића, а не и друге које.

Самом мени није кнез казао да имам каква опредељена посла, као што га ни имао нисам, већ ми је само казао да ћу се ја умети наћи кад то буде. Ја сам и на ово кнезу Александру одговорио да то не може бити, и да ја ни пет људи на ту цељ нити могу нити хоћу сакупити, као што нисам никога ни купио по свршеном убиству кнеза Михаила.

Кад сам се вратио амо, ишао сам Паји Радовановићу због пуномоћства, које је кнез Александар имао да ми изда због добара, па сам приметио да Паја нешто живо ради, јер свагда бејаху код њега неки људи и жене, и свагда ме упућиваше да други пут дођем тако да ми га ни написао није, и ако сам

му два пута тога ради долазио. Због овога ја сам после казао Андрији Вилотијевићу: „Ама овај Паја Радовановић нешто живо ради, а шта не знам; међу тим једно пуномоћство не ће да ми напише.“ А упитао сам Андрију да ли Паја и њему тако ради.

Ја с Пајом Радовановићем никад нисам разговарао о овој побуни, јер никад с њим нисам био на само.

Још сам се с Андријом Вилотијевићем разговарао о Стевану Вучићу, и чудили смо се обојица на што му кнез Александар даде 400 дук., кад нигде ништа нема нити може зајам вратити; али ја никад нисам Андрији казао да је Стеван Вучић говорио да има људе, с којима би убио кнеза Михаила, нити је мени штогод о том Стевану Вучићу познато да ли је или није радио на убиству кнеза Михаила.

С Пајом Трипковићем или с Филипом Станковићем нисам никад разговарао о овом преврату владе у Србији, и ако сам се с Пајом свагда виђао, кад сам год кнезу Александру ишао, јер је он код кнеза, а ја сам код овога свагда био у квартиру; а с Филипом слабо сам се састајао, јер с њим не живим добро још од год. 1858.

Најпосле имам још и то казати да се о овој ствари ни с ким другим нисам разговарао, осим с кнезом Александром, и да мени кнез Александр није казао да Паја Радовановић ради на убиству кнеза Михаила, а да ли је и сам кнез то знао или није, мени то није познато.

Председник (к секретару): Прочитајте и 19-сти одговор у испиту од 8. Јула заједно с питањем. — *Секретар* (чита):

Питање: Казали сте јуче да вам је кнез Александар год. 1864 рекао да га је Паја Радовановић нудио да ради на убиству кнеза Михаила и на преврату владе у Србији у корист Петра Карађорђевића, и да се кнез у први мах није на то сагласио, јер га је г. Николајевић одвратио, а после рекосте да вам је год. 1868 казао да је пристао на план Паје Радовановића, само што велите да вам није казао за убиство кнеза Михаила. То ваше казивање открива врло јасно неистинитост вашег говорења, јер кад вам је кнез Александар казао да је примио план

Паје Радовановића, а овај је ишао на убиство кнеза Михаила, као што вам је саопштио год. 1864, — онда вам је кнез Александар морао казати и то, да је пристао и новаца дао да се ради да се кнез Михаило убије.

Одговор: Видим и сам да је тако, па зато вам сада кажем, да ми је кнез Александар Маја месеца 1868 доиста казао и то, да је пристао да се убије кнез Михаило и да је дао Паји Радовановићу новаца да то убиство изврши. Ја ово јуче зато нисам хтео казати, што сам, као слуга кнеза Александра, хтео колико толико поштедети његово име, да се не би окаљало тако гадним делом, као што је убиство кнеза Михаила.

Председник (к секретару): Прочитајте и 20-ти одговор, такође с питањем. — *Секретар* (чита):

Питање: Кад вам је кнез Александар саопштио да је пристао да се ради на убиству кнеза Михаила и да је Паји дао новаца на ту ствар, онда вам је морао казати и људе, који на томе раде, јер није могућно да за тако велико дело кнез има само Рогића и браћу Радовановиће, а кад је више имао, он би вам их казао да их знате, ако до рада дође. Зато се позивате да ни у томе не штедите никога.

Одговор: Осим Паје Радовановића и његове браће и Станоја Рогића, које сам и јуче именовао, кнез ми ни за кога другог није казао, а да ми је казао, ја га за цело не бих штедео, кад нисам штедео самог себе ни кнеза Александра.

Председник нареди те се прочита и 24-ти одговор из испита од 23. Авг., где тужени објашњава оно, што је у 16-стом одговору исказао, на име да му је Карађорђевић сурадан по доласку његову — туженог — у Боксек, куда је око 12. Маја ов. год. отишао не нашавши га у Пешти, седећи с њим у ходнику казао да је пристао на Радовановићев план да се кнез Михаило убије и начини у Србији преврат, и да је Паји Радовановићу па тај посао дао новаца преко Андрије Вилотијевића, па пошто се тим успе да се на владу доведе његов син Петар.

Председник (к туженоме): Чули сте шта сте исказали на комисији; ту је признавање да сте дознавали да се спрема убиство. Кажите остајете ли при

томе? — *Антоновић*: Остајем; но молим да ми се допусти да још нешто кажем у своју обрану. — *Председник:* Добро, допустиће вам се. Али пре него што кажете то, што имате у своју обрану, објасните нам још боље одговор 16-сти, на име је ли вам Карађорђевић казао у које га је време Паја Радовановић нудио да се убије кнез Михаило, и кад је на то пристао и почео радити? — *Антоновић*: То ми није казао, па зато не знам кад је било. А да је пристао, то ми је казао Маја мес. ов. год. кад сам код њега био. То је цела истина, а то сам му казао и ономадне на суочењу.

Председник: Објасните нам у једно у које сте доба год. 1864 ишли Карађорђевићу? — *Антоновић*: Јула месеца, и то око краја и само на неколико дана, а концем сам се већ вратио кући.

Председник: Сад нам кажите шта имате у обрану. — *Антоновић* (чита из хартије плајвазом написане):

Нисам ја затајао убиство кнеза Михаила с намером, што сам желео да он погине а династија Карађорђевића на владу дође, јер сам савршено уверен био, да се тим путем на владу доћи не може; но сам ту ствар узео олако, јер сам Пају Радовановића познавао као човека користољубива, па сам остао у том убеђењу, да је он ишао само на то, да кнеза Карађорђевића обмане како би дошао до новаца.

Једно то, а друго, што мени није ово први пут било где сам слушао да се говори противу живота кнеза Михаила, већ је то четврти пут.

Још за прве његове владе у години 1842 ондашња опозиција или противници кнежеви закључише у кући Ввчићевој да се кнез Михаило на дан васкрса из јутра кад се Христос обноси око цркве нападне и убије. Но ту се нашло једно лице, које их је од те зле намере с разлогом одвратило, и, као што је познато, с буном се преврат свршио. За ово ја нисам онда знао, већ сам дознао пошто је буна свршена била.

Други пут 1862 године одмах после бомбардања Београда министар унутрашњих послова јави начелнику смедеревском, а овај мени као среском начелнику, да је дознао да има нека завера, која смера да кнеза Михаила лиши живота, и да је на челу тој

завери Филип Станковић, који је онда у Аустрију пребегао био.

Трећи пут 1864 год., као што сам у исиниту моме казао.

Тако кнез Михаило би несрећан прве па и друге владе своје; и ако је мислио, желео и радио да отаџбину своју учини срећном, ипак се често, као што рекох, противу живота његовог поговарало, али никад ни покушано није, па и ово четврти пут што сам чуо узех и схватих олако с тим убеђеним мислима, да отаџбина наша није могла родити ни одгајити измет људски, који би могао дићи руку на свог владаоца, а нарочито у садашње време. Па баш и за намењене убице нисам могао ни помислити, да ће тако гадно и опасно дело смети и да покушају а камо ли изврше.

И на послетку нисам ја у кућу Карађорђевића отишао да живим рад какве политичке намере да се за какав случај приуготовљен и спреман нађем, као што ми се то приписује; но положајем својим доведен у крајње стање као толикогодишњи чиновник, и противу свога уверења морао сам се примити да будем приватан слуга и у овим мојим годинама да туђе земље орем и копам, само да на поштен начин себе и своју фамилију издржавам, а да не бих на поругу моју и чиновништа просјачењем морао живот проводити.

Као што се из целог дела види, ја сам више самом невиношћу мојом, а не намерно и хотимично у кривицу пао.

С тога покорно молим, нека суд према положају и стању моме, у коме сам се као слуга с фамилијом својом налазио живећи у кући Карађорђевића, све предизложено узме при суђењу у призрење. А намесништво кнежевске власти молим за милост.

Председник: Имате ли још штогод да наведете? — *Антоновић*: Што се мене тиче, немам ништа.

Председник: Г. државни тужилац нек изволи одговорити ако шта има. — *Држ. тужилац*: На обрану туженога немам ништа да одговорим. Остављам суду да је оцени. Молим само нека се накнадно упита шта зна о Лазару Милојевићу по случају оне завере од 1864, зна ли на име да су Лазар Милоје-

вић и Филип Станковић имали сумњиве састанке, и да ли је Лазар пре тога добио од Филипа какве поклоне?

Председник (к туженоме): Кажите нам дакле шта знате о Милојевићу по случају завере од 1864, да ли је и он ту био, шта је радио, је л' имао с Филипом састанке и добио од њега каква поклона? — *Антоновић:* Што се те ствари тиче, у колико сам ја знао, у толико је Милојевић знао двапут више. С Филипом је често имао састанке и договоре, и радио је више него ико, и за посао тај врбовао је људе. То све знам отуда, јер ми је сам говорио, као што је баш он исти и мене изазвао. Али кад је видео да ће ствар да се дозна, а овамо му нема награде, којој се надаше, он одустаде те још сам тужи и поче хватати и затворати. А ту је употребио мајсторију те остао чист, и место да би допао казне, он још добије већу службу.

Председник: Рекосте да за ту ствар знате отуда, што је Милојевић с вама говорио. Кажите нам где је то било, кад и о чему управо? — *Антоновић*: Ја сам био у једном а он у другом срезу, па смо се тако састајали. Почето је још год. 1862, кад је оно био попис имања па ме је позивао да дигнемо буну, а за ту да се послужимо незадовољством, које се због овога пописа почело било показивати у народу. — *Председник:* Споменули сте да се Лазар надао награди. Од кога? — *Антоновић:* Наравно од Карађорђевића, јер је с Филипом шуровао, а Филип је Карађорђевићу десна рука. А чуо сам да је од њега добио и хата. Ја истина нисам видео, али знају многи људи, који су то јавно казивали.

Председник: Рекосте да вас је Лазар изазивао. А знате ли да ли је когод с њим и колико радио и што се ове садашње ствари тиче? — *Антоновић*: Не знам.

Председник: Г. државни тужилац нек каже ако шта има. — *Држ. тужилац*: Немам противу Косте ништа. — *Председник* (к туженоме): Имате ли ви? — *Антоновић* Немам. — *Председник*: Удаљите се дакле, а нек дође Стеван Вучић-Перишић. (Антоновић буде удаљен.) Међу тим да се мало одморимо.

Одмор четврт сахата.

Доведен после би Стеван Вучић-Перишић. Изглед му показује окајану душу.

Председник: Кажи нам најпре одакле си родом, шта си и ко си, и чим си се све до сада занимао, па онда ћеш одговорити на тужбу. — *Вучић*: Родио сам се у Вучковици у округу крагујевачком, има ми 48 година. Неко сам време живео у Београду, а после у Крагујевцу радећи пољске послове и тргујући; пет година сам био у државној служби, па кад ту службу изгубих, онда се опет одам пољском раду и трговини, и с тим сам се занимао једнако до сада. — *Председник*: Јеси л' био кадгод кажњен? — *Вучић*: Две године био сам на робији за лажне облигације; за друго ништа никада.

Председник: Чуо си како си тужен да си знао да ће кнез бити убијен, а ниси јавио власти. Кажи нам од кога си то дознао, кад и како? — *Вучић*: Казао сам код комисије на протоколу. Онако је, као што тамо стоји.

Председник (к секретару): Прочитајте из његова испита од 8. Јула одговор 24-ти. — *Секретср* (чита): До 9. Марта месеца ов. год. ја ништа нисам знао да се ради о убиству кнеза Михаила, а кад је било пред Цвети на два дана, дошао сам амо у Београд, па сам био у стану код „златног крста“ на теразијама, и како бејах болестан лежао сам ту у својој соби. Кад је било у очи Цвети, или баш на Цвети ов. год., дође к мени у собу Филип Станковић Смедеревац и пита ме најпре којим сам послом дошао у Београд, на што му одговорим да сам дошао због деце. После овога Филип ми каза да је дошао к мени да ми по поруци Паје Радовановића јави да се ради о убиству кнеза Михаила, и рече да ће Паја Радовановић то и извршити са својим људма. Тад ми је Филип именовао неке људе, који — рече — знају да се ради о том убиству, а ти су: Ранко Матејић из Крагујевца, Гаја Перишић, бивши помоћник, Милан Јанковић, онда помоћник крагујевачки, Таса арачлија из Јагодине, Ракица Петровић из Крушевца, а и неки поп, и још нека двојица из крагујевачког округа, а за ту тројицу сад не могу по имену да се опоменем, но доцније, ако се сетим, казаћу и њих. Ја Филипа нисам питао које тим људма казао да се ради о уби-

ству кнеза Михаила, нити ми је он то казао, осим што ми је за Милана Јанковића рекао да је њему, т. ј. Филипу, казивао Милован Јанковић да и његов брат од стрица, Милан Јаковић, зна за то убиство. Више ништа о овом убиству нисам с Филипом разговарао. Сутра дан по овом разговору с Филипом каза ми моје дете да је у кафани код „златног крста“ Паја Радовановић, и ја му рекох нека га зовне к мени, јер сам био болестан. По позиву детињем Паја дође к мени у собу и ја га запитам је ли он послао Филипа Станковића да ми каже како с неким људма ради да се убије кнез Михаило. Паја ми одговори да јесте, а ја га мало прекорим што ми је послао Филипа, кад зна да ја с њим од год. 1859 не живим добро, но он ми рече да је зато то учинио, што ни он сам не живи са мном најбоље, као што у ствари и јесте. После овога упитам Пају да ли је истина да он ради да се убије кнез Михаило и с којим људма, а он ми одговори да доиста на томе ради, а с којим људма то нека га не питам. За тим сам Пају даље запитао да ли је истина да о том убиству знају они људи, које ми је Филип именовао, и од тих ја сам Паји поменуо двојицу, но сад не знам које, и Паја ми одговори да сваки онај зна за то убиство, којег ми је год Филип именовао, а ко је тим људма то казао, Паја ми не рече. Више ништа с Пајом нисам разговарао о овом убиству ни онда ни икад други пут. Још се опомињем да ми је Филип, кад беше код мене и оно ми каза, поручио да поздравим Гају Перишића да до 10. или 15. Априла дође у Београд, но ја Гаји нисам изручио поздрав, и ако сам га у Крагујевцу виђао.

Председник (к секретару): Прочитајте и одговор 33-ћи заједно с питањем из испита од 9. Јула. — *Секретар* (чита): Питање: Јуче сте обећали ако се сетите да ћете казати који је поп и још друга она двојица, за које вам је Филип говорио. Сад се позивате да и даље кажете што вам је год познато.

Одговор: Ја сам од јуче мислио која су она три лица, за која сам обећао да ћу казати ако се сетим, и ето сад се добро опомињем да ми је Филип Станковић казао да још ова лица знају да се ради о убиству кнеза Михаила: распоп — а не поп — Марко

Н. из Жабара, Антоније Мајсторовић и Јеврем Гадиловић из Београда. Но с овом тројицом ја нисам о том убиству разговарао.

Председник (к секретару): Прочитајте још и суочење с Пајом Радовановићем од 9. Јула. — *Секретар* (чита): Према признању Стевана Вучића-Перишића упитан Паја Радовановић: „је ли мес. Марта ов. год. ишао к Стевану у његову собу у гостионици код „златног крста“, и је ли га он штогод питао о Филипу Станковићу и шта му је одговорио, и иначе шта је с њим при тој прилици разговарао, а нарочито је ли штогод говорио о убиству кнеза Михаила“, — одговара:

Ја сам доиста месеца Марта ов. год. ишао к том Стевану Вучићу у његову собу код „златног крста“, и ту смо се разговарали о његовој парници, коју је имао код касационог суда, а о Филипу Станковићу не знам је ли ме штогод питао; о убиству пак кнеза Михаила знам добро да са Стеваном нисам онда разговарао. Но ако Стеван каже да смо који други пут о томе говорили, ја му верујем, јер он има боље памтење, и ја бих Стевану оваку ствар поверио, јер знам добро да би он такво што једва дочекао.

Стеван Вучић-Пуришић: Пајо, кад сам ја био Марта мес. ов. год. у Београду, ја сам те позвао у моју собу код „златног крста“, и питао те што си ми послао Филипа Станковића да ми јави за убиство кнеза Михаила, а ти си ми одговорио да си га за то послао, што си са мном био у омрази, па ниси хтео сам да ми кажеш. Знаш Пајо, да сам ја тебе после питао је ли истина да с неким људма радиш да се убије кнез Михаило, и ти си ми одговорио: „Истина је“; а кад сам те питао који су ти људи, знаш да си ми рекао да те не питам. Осим тога знаш Пајо, да сам те питао да ли је истина да о том убиству знају они људи, које ми Филип именова, и да сам ти од њих двојицу поменуо, само што сад не знам коју, а ти си ми одговорио да сваки зна, кога ми је Филип именовао. Све ово било је, Пајо, баш у мојој соби код „златног крста“, и то управ Марта месеца, као што сам већ и казао, а други који пут ја нисам с тобом о овој ствари говорио.

Паја: Ја остајем при моме првом говору, а могућно је, Стеване, да је и тако, као што ти кажеш, тек ја се тога не опомињем. У осталом истина је да ја с тобом, Стеване, за неко време нисам најбоље живео због неке парнице.

Председник: Ето то си казао код комисије. Остајеш ли при томе и сада? — *Стеван:* Остајем.

Председник: Као што се види, његово признање слаже се са сведоџбом Милутина Весовића из Крагујевца. (К секретару): Прочитајте шта је тај сведок 28. Јуна исказао на суду крагујевачком. — *Секретар* (чита): Пошто му је прочитано казивање његово на протоколу код начелништва, па упитан остаје ли при томе и има ли шта изоставити или додати, — одговорио је: При том казивању моме, које ми је прочитано, остајем и сада, и немам ништа да изоставим, а имам да објасним да сам ја лане био механџија у механи масе пок. Михаила Петровића Ћосе, кад ми је оно Стеван Вучић донео прасе те сам му га у мојој бакарној тепсији испекао.

Питање: Имаш ли код овог суда какву парницу с оптуженим Стеваном, од кад и због чега; је ли та парница, ако је имаш, свршена и на чију корист, и јеси ли због те парнице у омрази с оптуженим?

Одговор: С оптуженим Стеваном имао сам парницу год. 1860 или 1861. Он је ту парницу добио и испродавао ми неку ракију те се наплатио, јер је та парница некако одмах на његову корист свршена. Та парница постала је овако: Моја жена имала је од Михаила и Мије Маринковића, овдашњих, примати своју очевину па јој нису хтели на лепо дати. Кажем ја то Стевану, а он ми рече да га ја и моја жена опуномоћимо па ће нам он ту парницу истерати и имање нам предати, али да му 25 дук. платимо. Ја не разумевајући како се парнице воде и шта ту треба пристанем на то, и по нашем договору издам му облигацију на 25 дук., но не на Стевана, него на његову жену Мару, како јој од готових у зајам узетих новаца на извесно време дугујем. То је тако, да облигацију издам на Мару у том смислу. Сам Стеван захтевао је да тако буде, јер под својим именом није хтео. После неког времена ја сам Стевану више пута говорио нека води парницу ову, о којој је реч,

а он не хтеде; те после сам ја сам с мојом женом водио ту парницу противу њезиних стричева и њен део имања добио сам. Кад је рок облигацији изишао, Стеванова жена Мара тужи ме, па по облигацији и добила је наплату. Противу тога ја сам протестовао и доказивао да Мари ништа дужан нисам, и да тај дуг произлази отуда, што ми је Стеван обећао да ће парницу водити, а није је водио, али суд мене одби. И тако мене ни крива ни дужна Стеван и његова жена Мара својом спекулацијом оглобише. — Пошто је ту парницу Стеван противу мене добио и наплатио се, он је издржавао робију у Топчидеру, а кад је с робије дошао, доцније смо лепо живели и један другом на славу ишли, нити сам ја с њим због те ствари у омрази био.

Питање: Од куд ти је познато то, што сведочиш? — Одговор: Сведочим по мом сопственом знању и што се непосредно са мном збило.

Председник: Овај сведок каже да остаје при ономе, што је код начелништва рекао, а код начелништва је рекао да му је тужени казао да кнез Михаило за десет дана не ће бити жив. (К секретару): Прочитајте и тај протокол. — *Секретар* (чита): 5. Јуна 1868 у Крагујевцу, Милутин Весовић из Крагујевца, народни топџија, показа данас начелништву ово:

Ја сам лане био механџија у палилули. Испекао сам г. Стевану Вучићу у фуруни а у мојој тепсији једно прасе. Тепсија је остала код г. Стевана. Ове године пре месец дана био је г. Стеван у Београду па кад се одатле вратио, ја се десих код њега за тепсију. Рече ми да је украдена и да ће ми је платити ако се не нађе. Те тако тепсију не добих, а том ми је приликом г. Стеван, с којим сам био између четири ока, ово казао:

„Знаш ли шта је Весовићу? Ја кецках кецках, па и докецках. Од данас за десет дана ја ћу узети мој стари гарабиљ на раме и два пиштоља метнути за појас, а и сабљу припасати, па ћу онда проћи с врх' Крагујевца до на дно Крагујевца, а кад ме тако видиш, онда знај да Михаила Обреновића не ће више бити жива.“

Ја рекох г. Стевану на то: „Шта то говорите? Јесте ли при себи?“ А он ми одговори: „Ја ти рекох што рекох, па ћеш видети.“

Ово нисам смео власти да јавим, јер је било између четири ока, и нисам имао никога, који би то са мном заједно посведочио, па сам се бојао да ми се у том случају не каже да су то моје мисли а не Стевановe. А сад кад се слутња Стеванова по несрећи остварила, држао сам да ми је дужност да дођем у начелништво и искажем шта ми је казивао.

Председник (к туженоме): Имаш ли шта за своје оправдање? — *Вучић:* Немам ништа; само с Милутином, од како смо парницу имали, нисам никад говорио, нити смо један другоме ишли, и он не говори истину. — *Председник:* Сведок тражи у име дангубе 6 цванцика — *Вучић:* Како суд нађе. — *Председник:* И Крста Здравковић, а и Станимир Митић, који су такође као сведоци испитивани, траже по 6 цв. — *Вучић:* Како суд реши.

Председник: Нека г. државни тужилац каже ако шта има. — *Држ. тужилац:* За сад противу Стевана немам ништа.

Председник (к туженоме): Имаш ли још шта да кажеш? — *Вучић:* Немам. — *Председник:* Удаљи се дакле, а нек дође Станко Здравковић. (Вучић буде удаљен).

Станко Здравковић дође и стане пред судије.

Председеник: Кажи најпре своје порекло и чим си се до сад занимао, па онда ћеш одговорити о ономе, што си тужен. — *Станко:* Име ми је Станко Здравковић, има ми 49 година, ожењен сам, родио сам се у Пожаревцу, занимањем сам кавеџија и сад сам држао кафану код „круне“. Никад нисам био на суду, нити апшен ни кажњен.

Председник: Тужен си, као што си чуо из тужбе, да си знао да ће кнез бити убијен. Кажи нам од кога си то дознао, кад и којом приликом? — *Станко:* Филип Станковић је долазио много пута у моју кафану, па ту трошио као и други гости, а с њиме сам се и иначе познавао. На три или четири недеље пред што ће погинути пок. кнез, дође ми па рече да ће да иде у Пешту, па ако шта имам да му поручим да ми донесе. Имао сам две старе славине па сам

му хтео дати да ми трампи за једну нову што музира кад се пиво точи. Повише дана прође после тога, а њега нема, и већ сам мислио да је отишао, па се љутих што отиде а не понесе ми славине; но на један пут ето ти га опет, и ја га запитах где се до сад задржао, кад је рекао да ће одмах ићи. Тада ми каза: „Спремају се да убију кнеза па сам рад да ствар прихватим. Зато сам се задржао.“ Ја претрнух на то, и сав престрављен рекох му: „Како бисте, за име божје, то чинили! То није могућно! Та ни проста човека није лако убити, а камо ли владаоца!“ „Па шта? И он је човек, као и сваки други!“ одговори ми Филип. Ја му кажем да ћу све казати власти, јер ме зна да сам плашљив. А он на то махну руку на леву страну, где је имао револвер па ми рече: „Видиш ово!“ Ја се још већма престравим, и био сам чисто изван себе, те да се мало повратим, узмем слатко од орашчића и напијем се воде, па и њега послужим.

Председник: А кад је то било? — *Станко*: На 6 или 8 дана пред убиство. — *Председник*: За што ниси јавио власти? — *Станко*: Како да јавим. Он је сутра дан отишао, па сам онда мислио да и није ништа у ствари, а знао сам да је Филипу у крви да лаже кнезове за новце и да ће их стотину променити, само да добије новаца, па онда нисам ни веровао да ће бити истина што ми је казао; друго пак и сумњао сам се јавити, јер сам се бојао да и сам не допаднем зла. Мислио сам отићи кнезу па да њему кажем, али нисам имао чим доказати, па ми се не би веровало, и могло би се мислити да идем да излажем новаца. А ја тај човек нисам. То ме је одбило те нисам јавио.

Председник: Кажи нам шта си имао с Карађорђевићем? — *Станко:* Ја сам, као што сам казао, држао његову кафану код „круне“, па сам два пута ишао к њему и молио га да ми обали кирију, један пут у Пешту а други пут на његов спахилук у Мађарску, јер сам натрчао па ми је кирија била скупа те нисам могао на крај да изађем. Први пут нисам ништа израдио, јер ме кнегиња није трпела, што паланчане примам, говорећи да сам тим кафану забаталио. А кнез ме је упућивао на старога г. Ненадовића, јер вељаше да је

њему кирију уступио што му надзирава добра. Кад други пут одем на спахилук, кнез ме вођаше да видимо воденицу, па баш кад бејасмо на ћуприји рече ми да му је Фердинанд, што држаше старо здање, давао 600 дук., па ако могу да то издржим, оставља и мени. Али заиште да дам једну собу на горњем боју Филипу да има кад послом својим долази, и рече да ће к њему долазити и трговци и чиновници па ће се о свачему разговарати, и о трговини и о политици, а ја ни у што да се не мешам већ нек гледам своје госте. Ја пристанем на то , и Филип је долазио више пута , један пут је био и са женом, а један пут с ортаком. Чега је ради кнез тражио за Филипа собу , то ми није казао, а ни ја Филипу нисам казивао да има зањ соба, већ он је свагда плаћао, а један пут ми је и остао дужан, па то и сада стоји записано.

Председник: Да видимо да ли се то слаже с оним, што си код комисије казао. (К секретару): Прочитајте 29-ти одговор. — *Секретар* (чита): Кад сам оно по други пут ишао Карађорђевићу преко да га молим да ми спусти кирију , као што сам то раније на испиту већ казао , кнез ми је Карађорђевић на моју молбу и преклињање спустио кирију од 751 дук. на 600 дук., и казао ми том приликом овако: „Ево спуштам ти кирију на 600 дук. да се не пожалиш да си с мене и с моје куће изгубио, јер је ја могу и конзулу дати ; али дајем ти здање и кирију спуштам ти тако под тим условом , да на горњем боју оставиш једну собу Филипу , јер је он човек трговац па ће к њему долазити и трговци и чиновници и разговарати се и о трговини и о политици ; но ма шта они разговарали , било о радњи својој или о политици , ти се ни у шта мешати не ћеш, но само гледај кафану, јер за кафеџију и није ништа друго, већ да кафану гледа.“ И тако једну сам собу имао на горњем боју за Филипа , али Филип је није употребљавао , а јест долазио неколико пута, и ноћивао је на доњем боју, но ми је остао за то дужан, а тражио му је момак да плати, но је он одговорио да сам ја као њему казао да му не ћу наплаћивати , већ да сам му собу бадава дао , те сам ја момку казао да забележи то па после ћемо тражити , те ако плати плати, а ако не плати ништа није ни било. Хранио се на вересију код мене , за које ми је и данас дужан.

На једно месец дана или три недеље пред убиство пок. кнеза, дође Филип к мени и рече ми: „Ја ћу, Станко, да идем у Пешту до дан два, па ако имаш што да поручиш.“ На које сам му казао да немам ништа, но само да му дам две старе славине да их трампи с новом једном од нове моде, која музира кад се пиво точи. Па после тога оде и тек на једно 5—6 дана дође и каза ми да ће сутра полазити. Том га приликом запитах где се и за што толико задржавао, кад ми је казао да ће до дан два ићи, а сада је већ 5—6 дана прошло и тек ће сутра да иде. Он ми је на то овако рекао: „Е кад хоћеш да знаш и кад ме питаш, ја ћу право да ти кажем за што сам се задржао. Ради се да се убије кнез Михаило, а ја сам се задржавао да кад се то догоди, ствар прихватим овде, — но да ћутиш и да се ниси шалио да коме шта о томе кажеш!“ Ја му казах да није требало то ни да ми казује, јер рекох да он мене зна да ја нисам за то, и казах му да није лако убити ни проста човека а камо ли кнеза, и да то није ни могућно. Но он ми је рекао: „Како да није могућно, кад је и он човек, као и други?“ Том сам му приликом казао и ово: „Ти знаш, Филипе, да сам ја плашљив човек, па ако ме позове полиција, ја ћу морати све казати.“ На које ми он рече: „Ти ћеш да кажеш? Но видиш ово!“ И покаже ми револвер, који увек носи собом скривен на левој страни. Тако смо се растали, и ја по момку одмах пратим славине, а момак га је нашао код „Хајдук-Вељка“ или код „Крста“ и предао му, па је Филип сутра дан отишао у Пешту. Ово све могу и на умрлом часу казати Филипу у очи и заклетву на то положити.

Председник (к секретару): Прочитајте и 48-ми одговор. — *Секретар* (чита): Филипа нисам никад питао „каква је та његова политика“, о којој ће, као што ми је рекао кнез Александар, водити разговоре, а рекао ми је да се ради да се убије кнез Михаило и начини преврат у Србији на недељу дана пред убиство од прилике, и то ми је казао у вече, а у јутру рано отишао је пут Пеште.

Председник: Овде се у толико не слаже, што сад кажеш да ти није изнео револвер. — *Станко:* Ја ре-

волвер нисам видео, него је руком метнуо на леву страну, где увек носи револвер уза се. Ето овако (показује руком).

Председник: Остајеш ли при свему осталоме? — *Станко:* Остајем.

Председник: Да видимо слаже ли се ово признање с оним, што је Јован Кавалерик 2. Јуна показао код управитељства варошког. (К секретару): Прочитајте казивање тог сведока. — *Секретар* (чита):

Јован Кавалерик, келнер код „српске круне", предстао је данас управитељству вароши Београда па казао што иде:

Ја сам од прошлог васкрса келнер код Станка Здравковића, гостионичара код „српске круне". Од тог времена, па док се није догодило ово грозно дело пре неки дан, видео сам да су непрестано к Станку долазили: Филип Станковић Смедеревац, г. Светозар Ненадовић, управитељ апсане у Топчидеру, г. Паја Радовановић и брат му Ђока Радовановић. Они су обично долазили по двојица, али најпре један па по том мало час и други, и то кад Филип и Паја, кад Светозар и Паја, кад Филип и Светозар и т. д., али скоро увек по двојица, т. ј. кад један пре дође, он не чека другога, који је одмах за њим дошао. Они су долазили — може се рећи — сваки трећи или четврти дан, и то свагда у 10 сах. пре подне, и поседевши мало у авлији отправљали су се у Станкову собу, и тамо су седели до 12 сах., а тад свагда ручавали са Станком сви, осим г. Светозара, који никад ручао није, већ је пред ручак одлазио.

Кад су који обично долазили, питали су ме је ли дошао или је ли ту г. Паја, ако је пре дошао г. Светозар, а ако је пре Филип или Паја, он је питао за кога другога од њих, кога је очекивао, и ако није био ту овај, за кога пита, он је одмах долазио после

Осим тога Филип и Станко више су се пута возали пре и после ручка на Станковим колима, а куда су ишли ја не знам.

Једном дође г. Светозар с колима пре подне па упита је ли Паја Радовановић ту. Кад смо му одговорили да није, сео је па попио кафу, док међу тим дође Паја па некуда отиду на колима г. Светозара, и више се тога дана нису вратили.

Пред самим убиством на четири пет ли дана били су већ престали долазити, а дотле су долазили једнако, као што сам рекао, осим Филипа, који је престао долазити још пре 15 дана.

Још имам и ово да кажем: Епштајн, магик из Русије, који станује код Станка, казао ми је да је он онога часа, кад је чуо за убиство, отишао у собу к Станку Здравковићу и искао кола да му даде да отрчи и увери се шта је у ствари, изјављујући том приликом знаке сажаљења што погибе онакав честит кнез. На које му је Станко одговорио да не да кола и да није штета никаква што је кнез погинуо, пошто је и сам многа зла починио. Нека се испита Епштајн о овоме пак ће се најбоље показати.

Ништа више приметио нисам, а ово достављам власти ради знања њеног.

Председник: Сад нека се види шта је исти сведок казао код комисије 16. Јуна. — *Секретар* (чита): Ја сам од прошлог ускрса ов. год. у гостионици код „круне“, и друго ништа не знам да покажем, до оно, што сам већ показао код управитељства варошког. Нека ми се прочита то казивање, па ако што имам додати или изменити, ја ћу и учинити.

По овоме му је прочитан испит од 2. Јуна ов. год. од речи до речи, и он одговори да су све речи његове и да је све записано, као што је казао. А све то, што је казао, зна отуда, што је био очевидац.

Председник (к секретару): Прочитајте и суочење туженога с овим сведоком. — *Секретар* (чита): Кад је Јован изведен пред Станка, рече му у очи: „Код вас су, Станко, у последње време пре убиства долазили непрестано Паја Радовановић, Ђока његов брат, Светозар Ненадовић и Филип Смедеревац, па кад један а за тим други дође онде у авлију у башту, питају увек за оне друге, који нису дошли, те кад се дочекају, онда оду у вашу собу и тамо с вама остану до 12 сах. у подне, па после неки оду а неки, као н. пр. Филип, остану на ручку. Шта сте ви тамо разговарали, и о чему сте се договарали, ја не знам нити знати могу. Тако исто ручавали су и Паја и Ђока, но Ђока само у почетку, кад сам

ја к вама по ускрсу ов. год. дошао. Пају сам видео с вама да више пута ручава, а Ђоку да у вашој кафани руча. То знам ја и то овде пред влашћу кажем."

На ове Кавалерикове речи одговорио је Станко: „Ја остајем при ономе, што сам раније казао. К мени је у собу долазио само Филип; Паја је истина два три пута ручао са мном, али Ђока никада."

По овоме рече Јован: „Ђока је један пут дошао у кафану и питао за вас где сте; ја сам му казао да сте на пијаци, а он је после отишао и доцније сте се заједно вратили, и онде у мојој кафани, где сам ја, заједно један до другог седели. Признајете ли то?"

За овим је Станко казао: „Ја се не опомињем тога; могућно је да ме је тужио и да сам се с њим нашао и у кафану, где си ти Јоване, дошао; али то ако је било, можда ме је Ђока својим послом тражио, н. пр. питао за свога брата Пају. Но ја се тога не сећам."

Председник (к туженоме): Овим казивањем сведока потврђује се да су Филип и Радовановићи долазили у кафану. — *Станко*: Јесу; али Паја није никад у мојој соби ручао. С Радовановићима никад ни једне речи нисам имао. Ако је који од њих долазио у кафану, то је долазио као и сваки други гост; а ако је који кадгод био у мојој соби, то ме исеците на комаде.

Председник: Овде се испитује само кривица што си дознавао за убиство а ниси јавио. Ако је и само Филип долазио, то је доста, и тим се потврђује твоје признање да си од њега дознао да ће кнез бити убијен. — *Станко*: Филип јесте; то не одричем.

Председник: Имаш ли шта за своју обрану? — *Станко*: Немам ништа, но молим нека се ово прочита. (Пружи неку хартију.) Ту је моја обрана. — *Секретар* (узме па чита):

Дело, за које се кривим, не може се узети управо за дознавање онакво, какво се спомиње у §-фу 51. кривичнога законика, и за какво је означена казна у том закону; јер нека суд добро размисли смисао те речи законске: „ко дозна". Ја налазим, а друкчије не може ни бити, већ овде закон хоће то: да човек

точно дозна, и да може то доказати потпуно; па кад тако дозна а не јави, онда је дознавао. Овако пак како је мени Филип Бог зна у каквој намери казао, да се ради о преврату, а ништа ми опстојателно о томе не спомену, не може се узети за дознавање, и ја сам у томе пре невин него крив. Шта би н. пр. значило то, да сам отишао власти и Филипове речи саопштио — без доказа? Не бих ли после изашао као смутљивац, или опадач, и зато кажњен био, јер разуме се да Филип не би то признао?

Осим тога какву сам важност могао полагати у истинитост Филипових речи? Може бити да је Филип хтео нешто мене да куша тиме, или зар нисам могао мислити да он управо лаже и хоће тим путем да извара новаца од Карађорђевића, да ћу ја као кирајџија овога њему доставити како је Филип његов пријатељ и како ради за њега?

То се бар извесно зна, да је Филипу најмилији посао лагати час једнога час другога кнеза а све за новце.

Кад дакле нисам ништа точно знао ни показати ни доказати о томе, за шта се кривим, то ја ни крив бити не могу, а рачунам савршено и на савест и душу судија.

А ако по чему и поред овога нађе суд да има моје кривице, онда ја сам оно, за шта ме власт окривљује, без устезања казао и признао, а тиме сам довољно показао карактер поштена човека, и ово је за ме једна околност што олакшава. То сам потврдио и при суочењу с Карађорђевићем и с Филипом.

Моје је владање било до сад добро, и то је друга околност што олакшава, а као трећа и то, што ја заиста као гостионичар нисам могао схватити ни разумети какво зло може произаћи из тога, што нисам јавио власти што ми је Филип казао, кад нисам могао ни веровати у ово, што Филип говори, нити сам имао доказа да потврдим то, што је Филип говорио. И четврта околност што олакшава за мене је што сам дуго време без моје кривице био притворен, јер до мене није стојало за пресуђењем. (§. 59. точка 1., 4. и 8. и §. 64.) Због чега покорно чиним суд пажљивим на §. 62. кривичнога законика.

Председник: Г. државни тужилац нека каже ако шта има. — *Држ. тужилац*: Не стоји што Станко у обрани својој узима себи у олакшицу. Кривица је његова доказана. Смисао §-фу 51. кривичнога законика није такав, да когод има пуног уверења о злочинству, за које је дознао, нити се то уверење тражи па тек онда да је крив, ако не јави власти; већ се тражи да неко дознаје, па кад дознаје да јави власти, а кад не јави, онда је крив. Међу тим нека се Станку на терет узме што сам признаје да ће Филип за новце променити и сто кнезова, да је Филипу најмилији посао да час једнога а час другог кнеза лаже за новце. Па то му је доказ да је знао и уверен био шта Филип хоће, и у толико је кривљи што га није јавио. У осталом немам више ништа противу њега.

Председник (к туженоме): Шта имаш још? — *Станко:* Немам ништа. — *Председник*: Нека се тужени одведе. А за сад се рад овај завршује, и сутра ћемо наставити.

Седница се распусти у 1 сах. по подне.

Седница варошкога београдског суда од 8. Октобра.

Публике се с почетка стекло мање него јуче, но доцније дође је више. Од страних заступника беше само ц. кр. аустријско-угарски генерални конзул, за тим и секретар рускога, и драгомани францускога и северно-немачког генералног конзулата.

У 8¼ сах., пошто судије, држ. тужилац и браниоци заузеше своја места, доведен би оптужени Антоније Мајсторовић. Утисак, што га спољашњост његова причини на публику, беше непријатне и зањ неповољне природе. Сва унутрашњост његова огледаше му се у понашању.

Председник (к туженоме): Пре него бисте одговорили на тужбу, коју сте јуче чули, кажите нам одакле сте, колико имате година, које сте науке свршили, и на послетку чим сте се занимали све до сада? — *Мајсторовић* (несигурним гласом, у ком се изражаваше беспокојство и страховање с немирном

савешћу): Родио сам се у Азањи у округу смедеревском год. 1814. Основне сам школе учио 1827—29 у Павловцу и у Смедереву, после у Крагујевцу до 1831. А те године дођем у Београд у тадашњу „велику школу“, а кад се ова преместила у Крагујевац, и ја тамо отидем и ту сам се учио до мес. Авг. 1836. Свршивши тако школу постанем практикант у рудничком магистрату. Ту сам био од прилике два месеца, а после ме преместе у Крагујевац у кнежевску канцеларију. Ту сам остао две године, а год. 1838 постанем писар магистрата у Смедереву. Марта мес. 1839 постављен сам за секретара у том магистрату, а око Митрова дана те године за архивара у кнежевској канцеларији. После годину дана постављен будем за помоћника у начелништву смедеревском. На овом сам месту остао до 1842 год., а после, кад је кнез Михаило отишао из Србије, постанем окружни начелник у Смедереву. Ту сам био до Маја 1855, а тад ме поставе за помоћника у попечитељству унутрашњих послова, где сам остао до Митрова дана 1857, а тада постављен будем за члана у савету и на том сам месту био док се кнез Милош није опет вратио, а после останем без службе. Год. 1859 падне на ме сумња да сам с некима предузимао радити противу владе, па побојавши се остати у Београду отидем у град а одатле у Цариград, где сам остао док кнез Михаило није дошао на владу и прокламацијом опростио свима политичким преступницима. Вративши се кући, пошто сам год. 1864 изгубио пензију, занимао сам се земљоделством, а нарочито садио сам дуван и отворио дуванџијску радњу, коју сам водио све до сада док нисам у затвор пао, а међу тим ове сам године милошћу блаженопочившег кнеза опет добио пензију.

Председник: Сад нам одговорите на тужбу, кажите на име јесте ли учествовали у завери да се убије кнез Михаило и у колико? — *Мајсторовић*: Нити сам знао за заверу, нити шта радио на убиству кнеза Михаила. Што сам на испитима казао о томе, није било истина. — *Председник*: Јесте ли се састајали с Филипом Станковићем, где и кад, и о чему сте се разговарали? — *Мајсторовић*: С Филипом сам се састајао два пута ов. год. овде у Београду,

један пут око Цвети у кафани код „златног крста“, а други пут око Ђурђева дана, и разговарали смо о једном мом дужнику. — *Председник*: А о Благовестима нисте се састајали? — *Мајсторовић*: Нисам само два пута сам с њим био, и то, као што рекох, о Цветима и око Ђурђева дана. — *Председник*: Није вас он нудио да пристанете у заверу па да радите с њим заједно да се кнез убије? — *Мајсторовић*: О убиству кнеза Михаила, ни о завери нисам с њим ништа говорио, нити ме је он нудио да ту штогод радим. — *Председник*: Јесте ли 29. Маја ишли у Смедерево, с ким сте се тамо састајали и о чему сте разговарали? — *Мајсторовић*: Јесам онај дан био у Смедереву; отишао сам у јутру лађом по послу, који сам имао код суда. Тамо сам се састајао с Рувчом, с Кузмановићем и с Јанићијевићем, али с њима нисам разговарао о таквом чему, што би се односило на убиство кнеза Михаила. Састао сам се и с Ракичићем, и то пред Андријном кафаном, где сам био на стану, па сам се с њим само поздравио, а разговарали нисмо ништа.

Председник: А је л' се Ракичић састајао с вама овде у Београду о прошлој маневри? — *Мајсторовић*: Не знам ни да је био у Београду; у кући к мени није никад долазио, као и ни ја к њему. — *Председник*: Јесте ли за време маневре штогод писали Кузмановићу? — *Мајсторовић*: Нисам. С њим још од 1862 год. нисам имао никаква посла.

Председник: А кад сте 29 Маја били у Смедереву, јесте л' се састајали с каквим сељацима из вашег села? — *Мајсторовић*: Јесам. После подне изађем из моје собе, и видим где је Пера Стефановић ручао па седи и пева. Позовем га да изађемо до Дунава да се прошетамо. Идући тако сусретнемо неколико сељака из Азање; ја их запитам: „како сте?“, и ту се поздравимо и рукујемо. С њима је ишао Аксентије Поповић, правозаступник из Смедерева; и тако се сви упутимо Божурковој кафани, ту не нађемо пива и онда отидемо Антонијевој кафани што је преко пута од Божуркове. Ту смо поседали за један астал, ја попијем две воде са слатким, а они по две чаше пива. Разговарали смо се о свакојаким кућевним стварима, о пољским посло-

вима, о усевима, о житу, и о другим подобним стварима. — *Председник*: Само о томе разговарали сте с вашим Азањцима? — *Мајсторовић*: Јесте; ни о чем другом нисмо говорили. Ето моје главе па радите с њом шта хоћете, ако смо говорили што друго. — *Председник*: А те Азањце нисте напред наредили да дођу у Смедерево и да се с вама састану? — *Мајсторовић*: Нисам; случајно сам се с њима састао.

Председник: Знате ли да је год. 1862 Филип Станковић добио од Персиде, жене Алексадра Карађорђевића, 2000 дук. на цељ преврата у Србији? — *Мајсторовић*: Знам. — *Председник*: У које је време добио те новце? — *Мајсторовић*: Она је њему дала с пролећа, а мени је казивала Јула месеца, кад сам у Пешти био због слабости мог детета. Чини ми се да сам на пет дана после бомбардања отишао одавде. Судске су ферије онда биле, па су са мном путовали и неки саветници. Персида распитиваше како Београд изгледа после овог несрећног догађаја, је ли шта остало од њене куће. Том приликом тужила ми се на Филипа. „Тек ономадне је — рече — добио 2000 дук., па сад опет новаца тражи, све му је мало.“ Ја јој рекох: „Па подај му кад имаш.“ Ово сам ја после одмах потказао г. министру Христићу.

Председник: Ви признајете да сте се састајали с Филипом два пута у Београду, али не признајете да вас је он нудио да пристанете у његово друштво ни да сте заиста пристали? — *Мајсторовић*: То не признајем. — *Председник*: Не признајете ни то, да сте баш о тој завери разговарали с Азањцима, кад сте се 29. Маја с њима састали у Смедереву? — *Мајсторовић*: Не признајем; како бих признао...

Председник: Али сте сами од своје воље код комисије, која је вашу ствар испитивала, признали да је Ракичић у време маневре долазио у Београд, и том приликом био код вас у кући и саопштио вам да ће кнез Михаило скорим бити убијен, и да сте после тога преко Кузмановића писали вашим Азањцима да 29. Маја дођу у Смедерево, где ћете и ви онда бити. Ви сте то све признали, а сад одричете. Да читамо дакле ваш испит код комисије. — *Мај-*

сторовић: Али узмите први испит, који је гласио друкчије него други.

Председник (к писару, који је придодат за читање акта): Прочитајте 73-ћи одговор с питањем. — *Писар* (чита):

Питање: Искажите опстојателно све ваше договарање и вашу радњу у овоме делу и с Филипом и с осталима, које сте у испитима означили, а и с другима око ње, ако их још има а нисте их именовали, па да власт дође до истине, кад већ за се признајете.

Одговор: Као што сам и пре казао, ја сам први пут дознао од Филипа Станковића за ово издајничко предузеће. Три пута сам се пролетос с њим састајао, први пут око Благовести, други пут око Цвети, а трећи пут по Ђурђеву дану, и тада смо се о томе разговарали. Још на првом састанку казао ми је да је овде у Београду састављено друштво, које ради да се кнез Михаило убије па насилно начини преврат и доведе на престо Карађорђевић. Каза ми да је у том друштву и он. Ја му на то рекох да се прођу тога, и с тим смо се тада растали. Но на другом састанку каза ми да на том предузећу живо ради он и дружина му; каза ми тада да је ствар већ са свим сазрела, да је све спремно овде у месту, и да само требају човека, који ће по убиству потпомоћи народом из смедеревског округа да се изврши преврат и доведе Карађорђевић, јер је тај народ најближи овоме месту, па понуди мене да и ја ступим у њихово друштво као човек из округа смедеревског и познат у тамошњем народу. Он ми тада рече, да Карађорђевић даје и новаца за ово предузеће; и *ја по његовом таквом казивању пристадох у њихово друштво на то издајничко предузеће да се убиством кнеза Михаила доведе силом на владу Карађорђевић.*

У цељи тога предузећа ишао сам цветне недеље у Смедерево те то саопштио тамо Мити Кузмановићу и Милану Ракичићу и позвао их да пристану уза ме и они на то предузеће да се убиством кнеза Михаила доведе за кнеза Карађорђевић, и обојица су пристали давши ми реч да ће и сами врбовати по Смедереву још кога на то; а

да л' су они придобили за то кога, то не знам, јер нити сам их после питао нити су ми они кога именовали, но 29. Маја кад сам био у Смедереву казивали су ми обојица да су прикупили довољно још и других за ово предузеће.

Као што сам и отпре казао, мени Филип осим себе није именовао који су још у овом друштву узањ, нити сам га ја и питао о томе, јер у таквој радњи то и не иде да тако отворено исказује један другоме, што би се тим начином могло ласно ухватити још пре него што би се и започела радња. Те тако ја нисам знао који су узањ. Од прилике држао сам да ће бити и Станоје Рогић, јер се у то време све једнако овде бавио, а знам га још од 1842 год. да је противник династије Обреновића, јер смо те године заједно били с Вучићем у оном бунту противу кнеза Михаила.

Мени је истина Филип казивао да ће се убиство извршити најдаље о Петрову дану, али то није као утврдо било да баш тада буде, него вељаше да они, који су одређени да изврше убиство, излазе сваки дан на означено место, и све ми се чини да је рекао у Топчидеру, па меркају и кад добију прилику извршиће, но то, рече, мора бити најдаље до Петрова дана ов. год. Те с тога сам ја и казао да ће то као бити о том дану, а то је погрешно казано, већ најдаље до тога дана, па кад буде.

На неколоко дана пре убиства, а то је било о маневри, која је држана ов. год. на брду више Топчидера, долазио је к мени кући једнога дана рано из јутра Милан Ракичић па ми казао да ће се на брзо извршити убиство над кнезом Михаилом, јер тако је — рече — уверен о томе од остале дружине, него нек будем ја спреман за остало. Он ми не именова а ја га и не питах даље који му је то казао, јер како ми то каза, ја сам већ видео да је извештен од надлежних лица. Одмах је за тим отишао од мене и рекао да ће се вратити у Смедерево ил' тога дана или сутрадан.

Како ми то Милан каза, ја сам се већ спремао да идем у Смедерево те да тамо још боље утврдим за даљу радњу о преврату, а и да приуготовим на то и моје Азањце, те тако после неколико дана —

а све ми се чини по светим Тројицама — писао сам Мити Кузмановићу за оне моје Азањце, што сам их именовао у мом ранијем испиту, да их позове да 29. Маја буду у Смедереву, јер ћу и ја онда тамо доћи.

Ја сам држао да се убиство још као за који дан не ће извршити, кад се то тако развлачи још од Априла месеца, па и не знајући да ће се то учинити 29. Маја, отидем тог дана из јутра лађом у Смедерево, као што рекох, да тамо ствар боље припремим, а, као што сам и отпре на мом ранијем испиту казао, имао сам тамо и посла због масе Рувчиног пасторка, и тада сам се тамо нашао с Кузмановићем и Ракичићем а и с мојим Азањцима. Мита и Ракичић уверише ме да је и код њих све готово, и само чекају на мој позив, а и из разговора с Азањцима, који није баш тако отворен био и који је био онакав, као што сам казао у мом ранијем испиту, видох да су као и они на то готови, и због тога нисам даље ништа ни предузимао; али кад се тога дана пред вече разнесе тамо глас о убиству књежеву, власт се већ беше латила да предохрани немир, те тако на томе и оста, и ја после казах Кузмановићу и Ракичићу да седе на миру, јер се при оваквом стању сад не може ништа даље предузимати.

Ја јесам истина и 1842 и 1863 год. радио противу блаженопочившег кнеза Михаила у корист Карађорђевића; али од год. 1864, кад сам с осталима ослобођен пресудом за последњи случај, мануо сам се био тога са свим, особито од како сам добио пензију по милости блаженопочившег кнеза. Но несрећом Филип, знајући ме из раније да сам противник Обреновића, обрлати ме на ово предузеће, те не могох га се отрести, већ пристах и ступих узањ, а и онако сам извикан био за противника династије Обреновића, па ми није било фајде ни уклањати се од тога, кад је, као што ме увераваше, ствар већ са свим била спремна како треба.

Председник: Јесте ли овако код комисије казали? — *Мајсторовић*: Нисам. — *Председник*: Али сте се овде потписали? — *Мајсторовић*: Јест; али то ја нисам казивао. Него ми је испит поднесен да га потпишем, и ја сам потписао, јер сам потписати мо-

рао. Ту онда није нико био, но само ја и г. Никола. — *Преседник*: Није тако. Комисари су сви били на испиту. Ето овде су потписани г. Вељковић и друга тројица. — *Мајсторовић*: Ако су потписани, то су они одостоверили по моме потпису, а ја кажем и опет да нису били на испиту. — *Председник*: Овако дакле нисте казивали? — *Мајсторовић*: Нисам. — *Председник*: Па на тај начин ово је измишљено? — *Мајсторнвић*: Јесте. — *Председник*: Али ово казивање подура се с околностима, које сте признали. — *Мајсторовић*: Како се подудара, кад се ту каже да сам у Смедереву био цветне недеље, а ја сам био у недељу пред Цвети, и с Филипом сам се састао после тога. — *Председник*: Признајете дакле да сте се састајали с Филипом? — *Мајсторовић*: Састајо се — јесам, али не у оно време како ту стоји записано. Ја сам најпре био у Смедереву, па онда сам се с Филипом видео. За Бога и по Богу, уверите се господине! — *Председник*: Али ви сте се с њиме три пута састајали, и у Смедерево сте ишли после састанка. — *Мајсторовић*: Не, већ пре састанка.

Држ. тужилац: Г. Мајсторовић не говори истину. Њему је у навици да истину изврће. Молим нека се прочитају и први испити његови.

Председник (к писару): Читајте испите почевши од 6. Јула. — Писар (чита):

Упитан да каже што зна о ствари, за које се окривљује, одговори:

... Мени је Филип Станковић Смедеревац казао да ће кнез погинути и да он на томе ради. У три маха с њиме сам о томе разговарао.

Први пут кад ми је казао да ће кнез погинути било је око Благовести, и ја сам му рекао да се прође тога ћоравога посла, те смо се тако и растали. Па око Цвети ов. год. састанем се с Филипом опет и упитам га шта би с оним, што ми је напоменуо, а он ми каза да ће све бити, и да му треба па и тражи човека само који ће у смедеревском округу с народом радити и народ повести, јер је тај округ близу Београда па може помоћ на брзо дати, а овде је све уређено и спремно. Кад ми је то казао захтевајући да се и ја примим, јер другога никог нема да са смедеревским народом ради шта

треба, ја сам му одговорио да се без новаца не може ништа урадити, јер треба и народу новаца дати, а и ја док се не бих осигурао не ћу моћи радити. Он ми је рекао на то, да ће ићи у Пешту да од старог Карађорђевића набави новаца, и тако ја сам пристао да радим шта треба у смедеревском округу. После тога отишао је у Пешту, па кад се вратио и са мном се састао, казао ми је кад сам га упитао да нема новаца, но да ће опет ићи у Пешту 10. Маја од прилике, а тада при овој прилици каза да ће се убиство извршити око Петрова дана ов. год., а он ће с новцима доћи око 10. Јуна. Овај је разговор био у почетку Маја. Тако смо се растали, и он је отишао у Пешту. А ја отидем у Смедерево својим послом а и да приуготовим колико толико људи за смерано дело, како бих вршио чега сам се по делу овом примио.

Ја сам још и раније ишао у Смедерево поради облигације моје па сам се тада ту са Стеваном Јанићијевићем, коме је Филип, како ми казиваше, као свом човеку открио целу ствар, састао и наручио му да ми набави из Азање кмета Стевана, Радојка Лазића, Јову Ранковића, а и поглавније људе, које кмет Стеван буде знао, и из Ковачевца Живана Глишића, и још тројицу, којима имена не знам, но кмет ће из Азање знати који су, јер су и они из Азање. Поручио сам био и за Милића Соскића. Па кад сам 29. Маја ове године, као што рекох, отишао у Смедерево, састао сам се са свима њима, онако, као што је Арса Цинцар-Митровић осведочио. Но Соскић није био дошао, а Стевана нисам питао и не знам да ли ми је шта за Соскића казао. Ја сам тима свима само овако казао: „Нешто се кува, нешто се ради, — зато нек спремни буду, те кад сазри ја ћу доћи амо па да ми заузмемо да не би други дограбио.“ Казао сам им да се на преврату ради, да се иде против ове династије па да се доведе Карађорђевићева.

Стеван је целу ствар знао, он ми је и сам казивао да му је то Филип саопштио. Филип ми није саопштио еда ли је и Рувчи и Кузмановићу открио ту ствар, на којој се радило; но ја држим да није могућно да им открио није, а ја сам њима двојици као и Стеви саопштио целу ствар.

Сва ова лица, и Азањци и Живан из Ковачевца, и Стеван Јанићијевић, Мита Кузмановић и Рувча, кад сам им показао ствар, пристали су на то, па не само пристали за се, већ још и обећавали да ће друге набавити и у то увући.

Сав разговор с лицима тим био је 29. Маја ов. год. пре но што се чуло да је кнез погинуо, око 4—5 сах. по подне, па су они из Азање и из Ковачевца отишли кућама својим пре но што се чуло за убиство да се спремају и да раде на чему треба и чега су се примили, па наравно после кад су чули да се убиство извршило, држим да су видели да се од њихове стране не може ништа радити, јер је доцкан, а ја сам им казао да ће се то извршити око Петрова дана.

Сутрадан, 30. Маја, кад сам се с Кузмановићем, Стевом и Рувчом састао, разговарали смо се и чудили шта то може бити да се тако догоди, — и држали смо да мора опет неких других осим нас и Филипа да је било, који за себе на том делу радише, јер мени Филип а ни њима није ништа за друге казивао. Никоме другом живом ја нисам казао о томе нити знам еда ли је још коме о томе шта познато било, до оним лицима, за која сам већ напоменуо да знају.

У обрану моју имам то да кажем, да ја — Бог и душа — нисам смерао на убиство, но само сам хтео да се познам с тим људма па да до новаца дођем, а после ствар да откријем и власти прокажем. А оно неколико људи што сам сазвао, чинио сам за то, да би само Филип чуо и уверен био да ја као нешто радим на ономе, чега сам се примио.

— Упитан од кога је у Смедереву чуо да је кнез погинуо, одговара:... После вечере седели смо пред Андријном кафаном ја, г. Живко Милојевић, г. Коста Антула, и још неки за које не памтим ко су. Ту дође пандур и одазва г. Живка. Мало час дође и други те потражи поштара и трећи опет телеграфисту. Ми се тим нађемо подстрекнути, те г. Антула упита једног од ове двојице, што су тражили поштара и телеграфисту: „шта је то? шта има?“, а он одговори: „богме зло!“, и оде. На то један од грађана рече: „сигурно је побегао апсеник.“ После тога сви се ра-

зиђу, а ја останем самцит. Потом дође г. Живота, члан окр. суда, и каза ми да је кнез погинуо. То вече ја нисам с г. Животом ништа говорио, до само што смо се вајкали шта се то догоди. После тога седео сам с Рувчом до поноћи и у разговору казао му да сад треба седети на миру и ништа не предузимати, кад је овако учињено. На миру — рекох му — треба сад седети, јер је власт већ све у своје руке предузела, а од противне стране ништа за протирадњу није приправљено.

— На питање колико се пута, кад и где с Јанићијевићем, Кузмановићем, Рувчом и Живаном из Ковачевца договарао, је ли Азањцима, с којима се у Смедереву 29. Маја састајао, пре тога састанка јављао штогод, као и је ли сам лично Милићу Соскићу казивао или од Филипа чуо да му је он казивао за смерано убистиво:... Цветне недеље пред ускрс ов. год. — а то је било одмах, чим сам се с Филипом Станковићем договорио и пристао — ишао сам у Смедерево па сам се тамо у Андријној кафани у мојој соби састао са Стеваном Јанићијевићем, Митом Кузмановићем и Рувчом те им смерано дело саопштио цело, на које су они још онда пристали били, а ја да нисам знао да ће они пристати, не бих им ни говорио. Од те тројице чини ми се да је био један сам, кад сам се с њим разговарао, а она друга двојица заједно, но управо не знам. Живан из Ковачевца није ту био онда. Азањцима и Живану из Ковачевца, нисам никако о делу овоме пре ништа јавио, до оно 29. Маја, кад сам се с њима састао, баш кад је кнез погинуо, а до то доба нисам их никако ни видео. Ни Соскићу нисам ништа казивао, нити сам с њим од оно доба, кад ми је Филип ствар предложио и кад сам пристао, гдегод састајао се; а тако исто ни Филип мени није казивао да је што саопштио Соскићу о делу, на коме смо радили

— Упитан да ли су му Стеван Јанићијевић, Кузмановић и Рувча казали јесу ли нашли људи, које су, као што рече, обећали набавити, и које као и колико, одговара:... Та то није било двојица тројица, већ је била читава маса, а можда бих их за имена тих људи и питао доцније, кад се не би ствар овако свршила.

— На питање да ли је Стевану Јанићијевићу усмено или писмено поручио по Азањце и у који дан, као и да ли је Азањце затекао у Смедереву и где им је казао за ствар, због које је дошао:... Писао сам му, и дан сам му одредио кад ћу се с Азањцима састати, — и 29. Мај то је тај одређени дан. Ти Азањци су мени дошли после подне, а не знам е да ли сам их застао или сам ја пре њих дошао. Разговарао сам се с њима, и целу ствар, на којој се ради, саопштио им на ходнику Андријне кафане од Дунава, јер је Дунаво придошло те се није пролазило поред Дунава да би нас когод видео и чуо где и шта разговарамо.

— Упитан како је могао против пок. кнеза радити, кад је пре кратког времена добио пензију управо његовом вољом и настојавањем, одговара:... Ја сам пензију добио после ускрса на недељу дана у месецу Априлу, а на несрећу већ сам пред ускрс на десетак дана од Филипа увучен; те сам за то добивши пензију слабо и настојавао да се на делу томе ради, а имао сам намеру да доцније, док боље сазнам и трагове похватам, ствар откријем и прокажем, те да не би било као оно кад сам год. 1864 проказао за Милована Јанковаћа и 1862 за Кузмановића и Илију Ђурчију.

— А како је пензију добио одмах, чим је пристао да ради, па га то није побудило да што пре ствар прокаже власти, онда излази да није ни намеравао открити је, — на то вели:.... Ја нисам ни веровао да ће доиста шта бити од намераваног дела, почем Филип није донео новаца кад је требало и није ми именовао никакво лице, па сам чекао док донесе новце, и онда би се сазнало да се доиста хоће да ради, и тад бих дознао и која су лица што ће на делу томе радити с њиме.

— Што ни она лица, за која је већ знао, не каза власти, па да се похватају и умишљено дело да се осујети, чим би тек посведочио да није смерао да ради заједно с Филипом и с осталима, — као и да ли је Филипа питао где ће се и како убиство извршити, и која ће бити то лица, што с њим на томе раде, — вели:... Нисам казао власти, јер Филип од 1861 год. хоће све да убије кнеза па није ни-

шта учинио, а после, као што казах, ја сам отпре за неке проказао (Ћурчију и друге тамо споменуте), па ништа није било, те сам зато ћутао да сазнам лица и место где ће се и како дело извршити, па онда тек власти да јавим. А што сам ишао и тамо људе набављао, то сам чинио тек колико да Филип чује да ја нешто радим на делу. А питао сам га где ће се и како убиство извршити, али ми је казао да се још не зна, да се још на начину ради како да се изврши дело. Још се — рече ми — не слажу о месту и начину, — разногласни су. Кад ми је то Филип казао, ја не знам, да ли кад сам се по други пут с њим састао или оно трећи пут. Но која су то лица, што ће с њим радити, нисам га питао за то, да не бих побудио према себи подозрење, јер он зна да сам ја два дела његова покварио, т. ј. проказао. А ни места није било, где бих га могао од почетка до краја питати и саслушати, јер се нисмо састали у соби каквој, па на тенани да разговарамо, већ у кафани.

— За 2000 дук., које је Филип примио од бивше кнегиње Персиде, вели:... Још 1862 год. Филип је добио 2000 дук. од кнегиње Персиде да на корист Карађорђевића ради противу пок. кнеза Михаила. И ја сам о томе на испиту 1864 год. показао, а још раније министру унутрашњих послова то јавио. Па Филип је дознао да сам ја то казао власти, па зато после није имао поверења толико, да ми целу ствар у пространству своме открије и прокаже, но само онолико, колико сам напред већ казао да ми је открио. Филип ми је казао најпре да је тих 2000 дук. од кнегиње Персиде добио, а после можда сам и од другога кога за то чуо.

— Како признаје да му је Филип казао да ће кнез бити убијен око Петрова дана ов. год., — како је пристао да ту ради и на руци се нађе с народом из округа смедеревског па и у Смедерево ишао да се с људма састане ради смеране ствари, — како рече да му је Филип казао да се о месту и начину извршења не слажу и да су разногласни, као и како је извесним људма већ саопштио на што се одважио, — то није могућно да му Филип није открио и план и место убиства, као и време извршења,

па и сама лица, која су у то уплетена, па зато позван да покаже ствар истинито и да открије лица, која су му у тој ствари позната,— одговара:... Ја ништа више не знам показати, осим што сам заборавио да и за Милана Ракичића кажем, јер сам и њему дело, као год и Рувчи, Стеви и Кузмановићу саопштио и први пут — цветне недеље — и други пут, па и он пристао на то и сагласио се. Ја сам се с њим на само разговарао; казао сам му и за те друге, а они се као једномисленици знају, — знају један за другога да су у том делу. Филип није мени ни могао потпуно саопштити план о делу, на коме смо радили, јер није имао поверења у мене, почем сам год. 1867 о јесени јавио у новинама да ја ни једној странци не принадлежим, но да се само држим кнеза Михаила, који о срећи и напретку нашег народа ради, па по томе да нисам и да не ћу да будем никакав опонент, — а поред тога су сад Априла месеца ов. год. писали у „Застави“ не може бити гори чланак како сам ја издајица, како сам као шпијун пок. кнеза и т. д. Те тако, као што сам већ рекао, нису ни смели имати поверења у мене да ми се све саопшти и покаже о делу. А Милану сам саопштио да се ради противу ове династије а у корист Карађорђевића, па да по томе спрема и набавља људе, да бисмо могли после кад буде нужно, власт заузети. И Милан је радио. Казао ми је и он да има довољно људи, но само да треба новаца; лица ми није именовао, која је нашао и задобио.

Председник: Видите, господине, како сте све признали код комисије, а то признање ваше потпуно се слаже с околностима. Кажите дакле суду истинито како сте и у чему сте радили? — *Мајсторовић*: Ја у тим испитима нисам истину говорио, ма да сам их потписао.

Председник (к писару): Читајте даље испит од 8. Јула. — *Писар* (чита): Упитан да ли је који пут и кад ишао у Темишвар, с киме се тамо састајао и шта је радио, одговори:... Ишао сам 1. Маја ов. год., и осим Миће Кнежевића, мога шверцера, и Науна Н., опет шверцера, с којим сам почео радити тек онда, кад сам тамо отишао, ни с ким се другим нисам састајао нити шта разговарао. А с том двојицом

разговарао сам се о нашем послу, и о шверцовању дувана, коме се може дати, по што и т. д. — А да ли се ту састајао с Пајом Трипковићем, — рече:... Бог и моја душа, нисам, — а питајте људе па ћете се уверити, да он тада тамо ни био није; бар ја не знам да је био. -- Упитан пак да ли је који пут ишао у Пешту и кад, — одговори:... Од 1863 год. нисам био никако.

— Позван да каже шта се у Смедереву пред Андријном кафаном разговарао, где раније каза да се састајао с Костом Антулом, — изјави:... Нисам ништа друго, до што смо се вајкали обојица како не ћемо добити другог кнеза таквог, као што је био покојни. — На примедбу да ту не казује истину, јер Андријна жена Живка исказала је под заклетвом да је том приликом рекао: „Е па ако је он погинуо, други ће доћи“, — одговори: ... Ја то нисам рекао. Ми смо се вајкали, да ако и нађемо другога, који ће ваљан, енергичан и родољубив бити и за народ свој радити као кнез Михаило, опет је велика несрећа и ненакнадљив губитак, јер су конци покидани, па ће много времена проћи док се опет започне и настави. — Но ово, што Живка вели, било је 30. Маја између 8 и 9 сах. из јутра, па зато позван да се размисли те нек истину каже, јер Живка даље вели да су онда, кад је о кнезу Михаилу изговорио поменуте речи, била ту још и два сељака, па изговоривши те речи на ту двојицу смешећи се погледао, — одговара: ... То сам говорио што сам казао; ето Антуле па нека се пита; он ће показати шта сам говорио. Никакви сељаци нису онда ту били код мене. Могућно је да су били у кафани или пред кафаном на пољу; где сам ја био и седео, нису били. Тог дана никако нисам ни улазио у кафану, но сам седео на ћошки од Дунава, па и онда, кад смо се то ја и Антула виђали. Ја управо и не памтим је ли тог дана, 30. Маја, у то време између 8 и 9 сах. из јутра Антула био са мном. Знам само да је био у вече, но он ће зар знати боље. Друго немам ништа.

— На питање да ли је о ствари, за коју се окривљује, разговарао с Лазаром Милојевићем, и да ли му је познато да и он о томе шта зна, и је ли се

с њим, кад је 29. Маја био у Смедереву, састајао и разговарао, и да ли је он Лазару или Лазар њему ишао, — изјави:... Нити сам њему шта о тој ствари кадгод говорио, нити знам да ли је њему о томе шта познато. Кад сам сад 29. Маја био у Смедереву, с њим се нисам састајао друкчије, но онде пред кафаном с осталим људма јавно. Нити сам каква разговора имао тада, нити смо један другоме у квартир долазили.

— Упитан да ли је пред бомбардање ишао у Пешту и какав је био план, по ком се онда хтео у Србији направити преврат за Карађорђевића династију, на ком је и он радио, — одговори:... Ја сам отишао у Пешту пред бомбардање, а пошао сам био у Беч да лечим прси, јер сам слаб. Дошавши у Пешту сазнам да је др. Сауер вешт лекар од прсију, одем с још неким другима да га запитам за савет, и он ми даде неки прашак да га једно шест дана употребљавам и после да му опет дођем да ме упути шта ћу радити и куда ићи. Није прошло после тога два дана, а чу се да је Београд бомбардан, те с тога одем кнезу Карађорђевићу да се опростим и вратим кући у Србију. Тамо су долазили Филип Станковић и Мита Кузмановић, па како ми г. Николајевић казиваше, предлагали су да Карађорђевић предузме да се у Србији направи преврат па да за тај посао даде новаца. Кад ми је г. Николајевић то казао, рекао ми је да говорим Александру да се тога мане и да не чини ништа, на које сам му одговорио да ја не ћу ни моћи ни смети то Карађорђевићу казати, јер сам му дужан 400 дук. па би ми одмах наплату тражио, те зато морам лавирати; но рекох нека он говори кнезу да се мане. Тако смо отишли заједно ја и Коста Николајевић к Александру, и Александар нам је казао како су му Филип и Мита тражили новаца да нешто у Србији спремају и раде за његову династију, на које сам му ја рекао: „Па за што им не дате новаца — њима треба“, а он одговори: „Не дам новаца.“ И г. Николајевић на то рече: „Не дај, да имаш пуну собу новаца, јер ако би дао, то би можда било на несрећу Србије а на корист Турске, и своју би породицу можда на веки онесрећио.“ На томе се

та ствар сврши. И ја после отидем у Србију. Тако ја нисам ништа радио.

Председник (к писару): Читајте и продужени испит од 16. Јула. — *Писар* (чита): Упитан да ли му је Милан Ракичић, кад му је казао да се ради на преврату, рекао да је за то дознао од Филипа или од Паје Радовановића, јер се с њима састајао и дружио, или се, кад му је то јавио, тако владао и показивао, као да му о томе ни од кога отпре ништа познато није било, — одговори: ... Нити ми је шта казао за једнога или другога, нити сам ја на њему могао приметити да је о томе што знао, и тако ја држим да је од мене најпре за то сазнао. Толико знам — и сад 29. Маја у Смедереву кад сам га питао, и о томе се разговао, рекао ми је: „Ти немај бриге, ја радим на томе.“ — А да ли му је Милан или Мита или Рувча или Стеван Јанићијевић казао с киме су радили на шта су пристали, — и јесу ли именовали лица, као и не зна ли он показати та лица, — вели: ... Само су ми казали да имају људи, као што сам већ напоменуо, али ми нису казали који с којима ради, а ни времена довољно нисам имао да се с њима о томе разговарам, но онако на брзу руку, нити је баш потребно било да их питам за људе, с којима раде, јер сам ја њих знао, а они опет те своје људе.

— На примедбу како је раније казао да је оно вече, кадје кнез погинуо, седео само с Рувчом обноћ до неко доба, а власт је дознала да је још неких било, који су онда с њим били, — одговара:... Ја сам то вече седео пред Андријном кафаном на доксату до поноћи, и са мном је био непрестано Рувча, — а други, као Антула, Живота, Јованче (Станоја Ракићића син) и још други долазили су онако као гости, поседели мало па одлазили. Тај Јованче је поред Рувче понајдуже седео. Око поноћи и ја сам отишао у своју собу, и тако није нико после тога те ноћи био код мене нити је могао доћи, јер је капија и кафана затворена била. — А да ли том приликом није коме од тих лица, што су осим Рувче долазила, саопштио на чему се ради и позвао га да пристане, — вели: ... Никоме од тих лица, која су ми долазила, нисам ништа саопштио, но само смо се вај-

кали о несрећи, која се догодила. А ни иначе осим Стевана, Рувче, Мите и Милана никоме живом нисам ништа казао на чему се ради.

— Упитан да ли је план, који му је Филип Станковић открио, саопштио г. Јеремији Станојевићу, његовом сину Драгиши и г. Јеврему Гавриловићу: . . . Ја сам Јеремији и Јеврему саопштио све оно, што ми је Филип казао о убиству кнеза Михаила, и то је било некако око Ђурђева дана ов. год., и то Јеремији на пијаци на теразијама а Јеврему па пијаци код батал-џамије, но све понаособ кад сам кога нашао. Сина Јеремијног Драгишу и не познајем, па не само о томе, но ни иначе никад ништа с њиме говорио нисам. — А чега ради им је тај план саопштио каже:... Саопштио сам им само у тој цељи, да кад буде и ако буде убиство извршено, они потпомогну да се преврат начини и доведе Карађорђевића династија на престо.

— Како је Милић Соскић год. 1864 због тадашњих умишљаја да се начини преврат у земљи и на престо српски доведе династија Карађорђевића, с њим заједно у притвору био и на испит узиман, па као таквоме, који је пређе саучесник био и таким је стварима склон и одан, није могућно да гдегод и ма на који начин није и њему саопштио план, по ком се радило на убиству и преврату, те га и морао позвати да и он — тај Соскић — на томе ради, то позван да каже истину и о томе, — одговори:... Од како сам 1864 год. пуштен с њим из притвора, ја га нисам нигде видео нити с њим шта разговарао. А он је познат добро с Филипом и с њим добро живи, па можда му је он шта казао, ако му је казао, а ја ништа друго не знам, но оно што сам и раније казао о њему, т. ј. да сам преко Стевана Јанићијевића поручио за њега да 29. Маја ов. год. дође у Смедерево, а он није дошао.

Председник (к писару): Читајте и испит од 20. Јула. — *Писар* (чита): Раније је казао да је Рувчи, Стевану Јанићијевићу и Мити Кузмановићу саопштио „смерано дело“ и открио „целу ствар“, па зато позван да каже јасно како им је и којим речима саопштио то, што је од Филипа или од другог кога о завери и преврату сазнао а на које је при-

стао, — одговори: . . . То што сам раније казао како сам Рувчи, Стевану Јанићијевићу и Мити Кузмановићу саопштио „смерано дело“ и оно, где рекох да сам и Стевану као и Мити и Рувчи открио „целу ствар“, било је овако: ја сам њима казао да се ради да се насилно начини преврат противу династије Обреновића а у корист династије Карађорђевића; — и тако се имају да разумеју оне моје речи: „саопштио смерано дело“ и „открио целу ствар“.

— На питање колико се пута с Филипом ов. год. састајао и где је последњи пут с њим био, — каже:... Састајао сам се, као што раније казах, три пута с Филипом, и то трећи (као последњи) пут у башти Карађорђевића код делијске чесме по Ђурђеву дану ов. год. на два три дана, куд ме је Илија кафеџија код „крста“ упутио, јер ми је казао да је Филип у ту башту отишао.

— Казавши отпре у једном одговору да је Стевану Јанићијевићу писао да му Азањце набави, — на питање у које је то време било, вели: . . . Морало је бити на 5—6 дана пре 29. Маја ов. год.

Председник (к писару): Прочитајте још испите и од 23. и 26. Јула. — *Писар* (чита): На испиту 23. Јула на примедбу како Стеван Јанићијевић, Мита Кузмановић, Милан Ракичић и Рафаило Рувча Мартиновић не признају да им је шта саопштио о издајничком предузећу да се кнез убије и начини преврат, — одговори:... Ја сада не остајем при моме казивању, где сам противу ове четворице говорио да сам им саопштио то, да с Филипом радим за насилан преврат у корист Карађорђевића. Сада кажем да ни једном од њих нисам казао ни речице о томе, и да их нисам ни позивао, нити су они пристали да на томе раде уза ме. Па тако оно, што сам пре у мојим испитима говорио противу њих, није било истина.

— 26. Јула примећено му је како је 23. ов. м. казао да ни Милану Ракичићу ни Мити Кузмановићу ни Стевану Јанићијевићу па ни Рувчи Мартиновићу из Смедерева није никад саопштио да с Филипом Станковићем ради да се кнез Михаило убије па да се на силу начини преврат у корист Карађорђевића; да њима није о томе никад ништа говорио, нити их на то

позивао, а на пређашњим испитима говорио је да им је и цветне недеље, а и на сам дан убиства не само саопштио цело то предузеће, него их и позивао у помоћ и да су они пристали. Зато позван да каже које је истина, да л' оно што је и противу себе и противу њих изрекао на испитима у пет пута једно за другим, 6., 7., 8., 16., и 20. Јула, или ово последње од 23. Јула, — одговори:... Овај последњи пут, ономадне 23. ов. мес. што сам казао за Стевана Јанићијевића и за Рувчу Мартиновића, истина је; а што сам уз њих казао и за Милана Ракичића и за Миту Кузмановића да су и они од ове ствари чисти, нисам истину казао. Рувча и Јанићијевић доиста су бар с моје стране невини у овој ствари, јер ни Рувчи ни Јанићијевићу никад ни једне речи нисам говорио ни да се ради на убиству кнежевом ни на преврату, нити су и они мени о томе кадгод шта говорили. С Јанићијевићем нисам се пре убиства кнежева ни састајао нигде, но само сутрадан по убиству кнежеву, 30. Маја, из јутра састао се он са мном на доксату у Рашиној кафани, коју држи Андрија и у којој сам ја онда био на стану. То јутро седео сам ту на доксату, и Јанићијевић дође те и он седе, поздрави се са мном и упита ме кад сам дошао и рад чега. Ја сам му одговорио да сам дошао јуче због пасторка Рувчева, коме сам тутор. Ту су онда са мном били и Кузмановић и Рувче. То је сав разговор мој с Јанићијевићем, а више се после тога нисмо ни видели ни састали нигде. С Рувчом се јесам и пре тога састајао и разговарао, али о пословима приватним, који се тичу његовог пасторка. Он је узео жену пок. Димитрија Миленковића, бившег окружног начелника, а тај Миленковић има једно мушко дете с том женом, и маса му је код суда, па сам ја тутор томе Миленковићевом детету, а пасторку Рувчевом. Имају код мене неке наслеђене ствари па цветне недеље кад сам био у Смедереву говорио сам му да се споразуме са женом те нека ми одобре да и те ствари продам у корист детињу. Због те масе састао сам се и договарао с њим и ово последњи пут 29. и 30. Маја, кад сам био у Смедереву, јер је умрла и жена Миленковићева, која је доцније била за Рувчом, па сам хтео да провидим рад детета

шта је иза ње остало, те и то да ставим у масу, а ти састанци и разговори моји с њим били су и у мојој соби и на доксату Рашине кафане, где сам становао. Ово, што сада рекох за Јанићијевића и Рувчу, истина је, и Бог и моја душа нисам ни о убиству кнежеву ни о преврату никад с овом двојицом ни речи проговорио; а што сам поред Кузмановића и Ракичића поменуо и њих двојицу, то ми је излетело из уста без сваког расуђивања у забуни оној кад сам питан и за њих уз ону двојицу, а Цинцар-Митровић сведочи да су се и ова двојица с онима састајали и са мном разговарали. За Миту Кузмановића и Ракичића истина је све оно, што сам исказао у мојим ранијим испитима од 6., 7., 8., 16. и 20. ов. мес. Да бих ону двојицу, Јанићијевића и Рувчу, избавио као невине, изрекао сам на последњем испиту од 23. ов. м. и за Кузмановића и Ракичића да су као и они чисти од ове ствари, али то није, и ја на мојој савести не могу да носим и њихову кривицу, кад је истина да су се обојица — и Кузмановић и Ракичић — договорили са мном за ово издајничко предузеће и обећали ми своју помоћ онако, као што сам казао у мојим ранијим испитима од речених дана. Оно што сам у ранијим испитима казао да сам на неколико дана пред убиство кнежево писао Јанићијевићу да даде абер Азањцима да се са мном 29. Маја састану у Смедереву, није тако било; него сам то писао Мити Кузмановићу, с којим сам се највише и договарао о овој ствари, а за Јанићијевића то сам рекао у оној првој забуни, па је тако и било.

Председник (к туженоме): Јесу л' на овим испитима, где такође све признајете и цео ток потанко причате, били комисари? — *Мајсторовић: Јесу*; али *ја онда нисам истину говорио.* — *Председник*: Па за што сте тако говорили? За што сте казали да је Ракичић у време маневре долазио у Београд, па био и код вас и јавио вам да ће кнез на скоро бити убијен? — *Мајсторовић*: Казао бих и више, само да ме семану. (У публици: „гле, гле!“)

Председник (к писару): Читајте суочење с Ракичићем. — *Писар* (чита): 27. Јула изведени су на суочење Мајсторовић и Ракичић, и Мајсторовић се овако изјаснио: Цветне недеље ов. год. ја сам, Ми-

лане, теби на само казао да Филип Станковић са својим друштвом ради да се убиством кнеза Михаила доведе за кнеза Карађорђевић, и ти си, Милане, тад пристао на то *и обећао да ћеш врбовати људе у Смедереву на ту цељ.* Да ли си ти, Милане, кога на тај рачун набавио, мени није познато, јер ми ниси казао више осим што се ми 29. Маја ов. год. у Смедереву *рекао да си прикупио довољно људи за поменуто предузеће насилног преврата у корист Карађорђевића.* Оба наша разговора, цветне недеље и 29. Маја, била су у Андријној кафани, и то у мојој соби на доксату пред кафаном. Осим тога, Милане, ти си на неколико дана пред убиство кнежево, а то је било у време последње маневре на врачару, дошао к мени у моју кућу рано из јутра *и казао си ми да ће се на скоро да изврши убиство кнеза Михаила,* јер си тако, рече ми, уверен од остале дружине, и позвао си ме да будем спреман за остало. До душе ти ми тад ниси именовао „дружину", нити сам те ја о томе питао. Одмах по овом говору ти си, Милане, отишао од мене и казао си ми да ћеш се вратити у Смедерево или тог дана (кад си био код мене) или сутрадан.

Председник: За што сте тако казали кад није истина? — *Мајсторовић*: Јер сам био принуђен. — *Председник*: Ко вас је принудио? — *Мајсторовић*: *Моја слабост* — прси ме боле, па ме држите у затвору и не дајте ми моју *комоцију,* па ето да сам принуђен. (Говори нешто за себе.) — *Председник*: Није то, него сте околностима били убеђени, па сте увидели да вам је бадава одрицати. — *Мајсторовић*: (*ћути*). — *Председник*: За ваше састанке с Филипом сведочи Илија Николић, кавеџија код „крста". (К писару): Прочитајте сведоџбу Илије Николића. — *Писар* (чита): 20. Јула упитан Илија Николић одговори да познаје и Филипа Станковића и Антонија Мајсторовића, а с њима ни у омрази ни у пријатељству не стоји, па кад их познаје позван да каже је су ли, кад је држао кафану код „крста", они ту долазили и један с другим се састајали, изјављује: „С пролећа ов. год. *долазили су обојица у моју кафану* код „крста", и то Мајсторовић три или четири пута, а Филип чешће; пију кафу, играју карте, раз-

говарају се с људма, но да ли су се њих двојица на само састајали и шта разговарали, ја не знам, јер је кафана, света доста; Филип је више пута ту и ручавао.“ Не опомиње се да је Мајсторовића упутио да Филипа тражи у Карађорђевића башти, али вели да је и могућно да га је упутио, ако је од њега био питан. — *Мајсторовић*: *Истина је што Илија каже*, да сам се састајао с Филипом, као *што сам и сам већ казао*, али у његовој кафани нисам ништа пио.

Председник: Ракичић је доиста о прошлој маневри био овде у Београду, па ту околност, која војује противу вас, не можете одрећи. Сам Ракичић то признаје. (К писару): Читајте из испита Ракичићева од 22. Јула одговор 5-ти и 7-ми. — *Писар* (чита):

П.: Јесте ли се с Пајом Радовановићем састајали често? кад сте се последњи пут састајали и шта сте говорили? — О.: Тај Паја Радовановић како је био пуномоћник Љотићев, долазио је често к Ристи Љотићу, чија је кућа баш до моје, па тако се и са мном виђао. Прошле године у време бербе био је Радовановић у Смедереву и боловао је у гостионици код Божурка, па због лупе хтео се преместити у приватан квартир, а како је Риста Љотић био онда с фамилијом у винограду, Паја је молио мене, те сам га примио к мени у квартир, где је боловао и где га је надгледала нека Митра Влахиња. После овога Паја је дошао у Смедерево у Фебруару месецу због деобе Љотића, и са мном се састао и о томе говорио. Трећи пут сам се састао с Пајом у Смедереву о васкрсу ов. год., и опет је био разговор о деоби Љотића, јер је он говорио да је добио од Мише Љотића писмо да се ја, Михаило Станишић и Паја Радовановић договоримо о имању и да му дамо мишљење о томе. После тога виђао сам Пају у Смедереву, јер је тада имао неку парницу Јоце Петровића из Паланке. Доцније пред Ђурђев дан ја сам дошао у Београд да молим министра унутрашњих послова за неку кафану, па сам отишао Паји Радовановићу да ми напише молбу. Ово је било у недељу из јутра, и тад ми је казао да дођем сутра; кад је било сутрадан, ја сам рано отишао к њему, но он ми молбу није написао, већ ме упути

да после око 8 сахата дођем. Око овог доба ја сам и отишао, па добивши молбу отидем од Паје и дођем у дућан Јове Кузмановића, где сам молбу преписао, а Паја ју је после прегледао у кафани код „златног крста“, јер ми је и казао да га ту чекам. Одавде сам отишао и предао молбу г. министру. Тога дана у вече ја сам видео Пају у кафани и казао сам му да дође у Смедерево да свршимо деобу имања Љотићева, и за интерес, који имање дугује. Све ово, што сам се састајао с Пајом, и што сам молио за оно право кафанско, ја сам чинио зато, што сам тутор масе моје свастике, а жене Ристе Љотића. — Кад је било *о маневри у Београду, ја сам долазио г. министру војном* да га молим за разрешење од маневре, која ће доцније бити у Смедереву, и тада сам само на улици видео Пају Радовановића и с њим се само о здрављу питао и о имању Љотића разговорао. Доцније, први или други дан Тројица, ја сам видео пред Божурковом кафаном Пају с другим људма, па смо ту попили по кафу и ракију, те сам ја отишао кући с Јовом Несторовићем. Сутра дан пред вече нашао сам се с њим и говорили смо опет о имању Љотића, јер је он тражио неких 500 дук. за интерес, а ја сам се тада љутио на њега; и осим тога разговарали смо о некој интабулацији Николе Предића на имању моје свастике, а жене Ристине. Више се никако нисам састајао с Пајом Радовановићем.

П.: Јесте ли се цветне недеље ов. год. састајали у Смедереву с Антонијем Мајсторовићем, а тако исто и 29. Маја ов. год., и шта сте с њим разговарали? — О.: Јесам ли се цветне недеље ов. год. с Мајсторовићем у Смедереву састајао, не знам; ја се само толико опомињем, да сам се с тим Мајсторовићем *на неко време пре кнежева убиства* — а колико не знам — негде или у Смедереву или *у Београду нашао*, и разговарали смо о некој Марици Профировој, која му је рођака; он ме је питао како је та Марица и поздравио ју је по мени. Кад је било 29. Маја ов. год. ја сам пред Божурковом кафаном седео с гг. Николом Петровићем и Румбићем, официрима, и пили смо пива. У том дође Мајсторовић с Петром Стефановићем, рачуновођом из Смедерева, и седоше за други астал. Људи неки, који

ту бејаху, поздравише се с Мајсторовићем а и ја се поздравим и рукујем с њим, па опет седнем с оним официрима. Ту је био тада и Рувча Мартиновић. После неког бављења ја сам отишао кући, а Мајсторовић је остао пред кафаном. Осим овога ја се с Мајсторовићем нисам никад састајао, нити сам с њим штогод више говорио, осим оно што сам се поздравио пред Божурковом кафаном. Овде исправљам да сам ја онда с Мајсторовићем седео за једним асталом, и ово је било око 11³/₄ сах. пред подне.

Председник (к туженоме): Из овог казивања види се, да је Ракичић заиста у време маневре био у Београду, а и да сте се с њим састајали у Смедереву. — *Мајсторовић:* Ја сам се истина састајао с њим у Смедереву, као што сам већ казао, а о маневри нисам.

Председник (к писару): Прочитајте 16-сти одговор из Кузмановићева испита. — *Писар* (чита): Упитан зна ли је л' Мајсторовић цветне недеље ов. год. долазио у Смедерево и да ли се с њим састајао, — одговара Мита Кузмановић:

Ја сам пре цветне недеље ов. год. био у Београду, па на пароброду, кад сам се кући враћао, нађем сељака једнога из Вучака у округу смедеревском, који кад га упитах каза ми да је и он био у Београду, и то код Мајсторовића, од кога је купио неки забран, па му општина одузима, и да ће до који дан и он — Мајсторовић — доћи у Смедерево. Тако после неколико дана доиста Мајсторовић и дође у Смедерево, и ту је у Андријној кафани у једној соби одсео. Па ја како сам био у тој кафани с Рувчом, — а то је било после подне око три сахата, — одем к Мајсторовићу, кога нађем у соби с Аксентијем адвокатом и с једним практикантом начелништва, поздравим се ту, попијемо по каву, па после видећи да Мајсторовић има посла с Аксентијем, изиђем и кроз авлију, не ударајући кроз кафану, одем кући; но да ли је и Рувча са мном отишао или је остао с њима, ја не знам. Држим да је Мајсторовић имао посла с г. Аксентијем, јер су се били разговарали, кад сам с Рувчом дошао, а после окренули су разговор и с нама започели разговарати.

Председник (к туженоме): И ово казивање даје околност, којом се потврђује, као што сте на испитима и признали, да сте цветне недеље били у Смедереву и тамо имали састанке. — *Мајсторовић*: Ја не кажем да нисам био у Смедереву, но само велим да је то било у недељу пред цвети и пре разговора мог с Филипом. — *Председник*: Али пре сте друкчије говорили. — *Мајсторовић*: Лагао сам. — *Председник:* А сад истину говорите? Јесте л' дакле и 29. Маја били у Смедереву? — *Мајсторовић*: Јесам.

Председник: Да чујемо сведоџбе о вашем тамошњем бављењу. (К писару): Прочитајте шта је Андрија Алексић 6. Јула исказао код суда смедеревског. — *Писар* (чита): Упитан с ким се Мајсторовић, кад је 29. Маја био код њега, састајао, одговори:

29. Маја дошао је г. Мајсторовић после 10 сах. из јутра из Београда к мени у квартир и добио собу № 17. У 11 сах. дошао сам у кафану и за то време па до ручка није он у кафану долазио, него се налазио у соби Не знам је л' когод онда још био код њега: то ће знати мој момак Коста или Стеван, јер они обично госте из собе зову у трапезарију на ручак.

У 12 сах. изашао је г. Мајсторовић из своје собе и дошао у собу поред трапезарије, у којој ручају и вечеравају г. Живота Стојановић, члан суда, и г. Живко Милојевић, капетан, Коста Антула и други отмени гости. За ручком су онда били само г. Живко и г. Коста Антула, а чини ми се и г. Светозар Спасић, чиновник из контроле, којима се г. Мајсторовић придружио.

По ручку ушао је у кафану, где се бавио једно четврт сахата, па онда отишао у своју собу, и нисам га више видео до чак у вече око 7 сах. у друштву с више њих, но који су ти били ја сада не знам. Доцније око 8 сах. био је у соби, у којој су вечерали г. Живота, г. капетан Живко, и г. Коста Антула, но он није вечерао по своме обичају, које знам још отпре, јер никад није вечеравао, кад је год к мени долазио.

У тај пар дође пандур г. начелника те одазва уплашено г. Животу и г. Живка. Тад сам се ја десио у соби, где су они били, и кад г. Живко и г. Живота отидоше, онда осташе г. Антула и г. Мај-

сторовић седећи још за столом, но не дуго, јер на скоро за тим отидоше и они кроз кафану на чардак, где је још више њих било.

После једно четврт сахата врати се г. Живота и оде на чардак, где обично одлази. Ту је поред г. Мајсторовића и Антуле био и Рувча Мартиновић трговац и Јованче Стојановић латов, и тад г. Живота поред још других неких речи рече: „баш на месту“. Више нисам могао чути, јер је било далеко, а нисам рад био да ближе одем да чујем, јер сам држао да се не пристоји мени слушати разговор гостију.

Око 9 сах. у вече отишао је одатле г. Живота, за њим одмах и Коста Антула, за једно $^3/_4$ сах. после тога и Јованче а око 11 сах. и Рувча. Мајсторовић је пак седео све на једном месту до 1 сах. после поноћи сам. У ово време дође полицај с патролом до моје кафане, а за њим и Живко М. Тутунџић, трговац овдашњи. Полицај ме запита: „Зар ти седиш још?“ и у исто време показујући на Мајсторовића упита ме: „Ко оно седи онамо?“ А кад му казах ко је, онда Тутунџић, који прилично напит беше, пође од врата кафанских, где сам ја непрестано седео, крају ћошке, и у том тренутку диже се са свог места Мајсторовић с речма: „Већ је време да се спава.“ Сусретнувши се на чардаку с Тутунџићем, поздрави се с њиме и постоја разговарајући се за једно 4—5 мин. Одатле се Мајсторовић дигне и прође кроз кафану и отиде у своју собу, а ја забравивши врата, на која је он прошао кроз кафану да у своју собу оде, изиђем на врата од трапезарије у авлију, и онда сам видео где гори свећа у Мајсторовићевој соби; одатле сам нужде ради прошао преко авлије у нужник, и кад сам се отуд вратио, свећа је код Мајсторовића већ угашена била. Доцније пак за једно четврт сах., кад сам кафанска врата с улице затворио и кроз трапезаријска врата у ходник изишао да одатле одем у моју собу спавати, видео сам опет где свећа код Мајсторовића гори. Шта је за тим било, ја не знам, јер сам већ легао спавати.

Сутрадан око 6 сах. из јутра Мајсторовић је био на чардаку с још много њих, за које се сада не опомињем који су. Ту сам ја приповедао да је Ђока

Радовановић убица кнежев и да је већ ухваћен, па то је чуо и Мајсторовић, но пазио нисам да знам шта је онда чинио ни да л' се могло шта њему на лицу познати. Одатле сам отишао у чаршију, и нисам га видео до ручка, кад је с г. Животом и с г. Антулом ручао и после с лађом у Београд отишао.

29. Маја после подне био је и у кафани Тошице Јанковића, где је сам самцит седео и дремао за асталом. У кафани тад није било никога осим момка Алексе.

Председник (к писару): Прочитајте и шта је исказао Алекса Ђукнић, послужитељ у кафани Томичиној. — *Писар* (чита): 6. Јула на суду округа смедеревског, упитан да каже је ли Мајсторовић 29. Маја ов. год. долазио у кафану његовог газде и је л' још когод с њим био, изјављује:... Тог дана око 2½ сах. по подне, кад никог у кафани није било и кад је мој газда у њој на клупи спавао а ја код чекмеџета седео, дође Мајсторовић у кафану не назвавши ни Бога, и седе за астал у ћошку једном. Тад је направио цигару и пушио је, задубљен веома у мисли. Пошто је ту цигару попушио, седео је још дуго — преко три четврти сахата — тако замишљен не говорећи ништа, па онда начини још једну цигару и не назвавши Бога изађе из кафане. На вратима кафанским стојао је још мало па онда оде сокаком оним, који води на пијацу, и кад је већ дошао био ниже наше ашчинице, која је на другом сокаку, онда се састао с једним човеком у седом сукненом гуњчету и у таквим истим чакширама, а шта су даље тамо радили ја не знам. Ово отуд знам, што сам све сам очима својим видео.

Мајсторовић: Истина је што оба ова сведока кажу, да сам 29. Маја, онога дана кад је кнез убијен, био у Смедереву; а што год друго кажу, лаж је.

Председник: Да видимо је л' истину казао сведок Арса Цинцар-Митровић. (К писару): Прочитајте шта је тај сведок исказао код полиције 5. Јула. — *Писар* (чита):... 29. Маја ов. год., кад је погинуо блаженопочивши кнез Михаило, ја сам био у Смедереву, као месту мог сталног пребивања. Тог дана око 2 или 2½ сах. по подне пошао сам у мој виноград, и на путу, кад сам био испред Андрије

кафане, смотрим са зада исте кафане на доксату са стране дунавске Антонија Мајсторовића и око њега једну гомилу од 7 до 8 људи наоружаних; познао сам тројицу четврицу да су из Азање, и по њима мислим да су и остали из тог села. По овоме продужио сам пут у виноград, и кад је било управо 4 сах. по подне, вратио сам се из винограда и свратим у кафану Божуркову, која је близу Андрије; ту сам свратио једно да се одморим, а друго да и видим да ли је Мајсторовић још с Азањцима на доксату Андријне кафане, јер како сам га тамо с овим људма видео, одмах сам посумњао да не ће бити чист посао, и доиста Антоније се још тамо с истим људма задржавао и разговарао; док сам ја мало код Божурка поседео, и с њим се почео разговарати, дођоше и они, т. ј. Мајсторовић и сви они људи, у Божуркову кафану и тражише пива да пију. Ја сам за тим одатле отишао кући, а они су остали; шта су даље радили и кад су се разишли не знам. Кад сам сутрадан у јутру чуо да је кнез погинуо, јавио сам нашем окружном начелнику одмах овај случај, т. ј. како сам Мајсторовића видео с наоружаним Азањцима.

Председник: Тај је сведок и код комисије испитан, и ту је све ово своје казивање, које му је прочитано било, потврдио, изјавивши да нема ништа ни додати ни изменити. А шта је даље на постављена питања одговорио, изволите (к писару) прочитати. — *Писар* (чита): П.: Можете ли именовати људе, које сте с Мајсторовићем видели. — О.: Ја ћу те све људе, које сам с Мајсторовићем видео, кад бих их нашао све у скупу, познати, али им имена не знам. И Божурко, с којим сам се разговарао како не ће бити чист посао што су с Мајсторовићем наоружани људи, моћи ће све те људе познати. Неки од тих људи били су наоружани пиштољима, а двојица су о левој страни имали јанкубурлук с пиштољима, као што обично жандари носе. Познајем да су сви ти људи били Азањци. — *Мајсторовић:* То су доиста били Азањци, и с њима сам се састајао, као што сведок каже, али ни о чему другом нисам говорио, до о усевима и домаћим стварима, као што сам већ показао.

Председник (к оптуженоме): Околности су све противу вас, па мора бити истина и остало, што се с њима сустиче. Кад околности постоје, то постоји и друго. Бадава вам је одрицати. Поред тога и с вама заједно оптужени Стеван Вучић-Перишић потврђује да му је Филип Станковић казао да и ви с њима заједно радите у завери. (К писару): Прочитајте шта је Вучић о томе казао у своме 33-ћем одговору. — *Писар* (чита): ... Опомињем се да ми је Филип Станковић казао да и ... Антоније Мајсторовић зна да се ради на убиству кнеза Михаила. — *Мајсторовић*: Филип је лагао. Ваљда му је ишло у рачун да покаже као да има много људи уза се па и други да пристану кад то чују. Верујете ми, ја вам истину кажем. — *Председник:* Порицање не вреди, кад се околности с признањем слажу. Ваша је кривица сустицајем околности, које се сведоџбама поткрепљују, до очевидности доказана, и оно је истина било, што сте на испитима код комисије признали. Зато вас у име суда позивам да и сада кажете истину, кад сте је и отпре казали, те не поричите признање, кад немате да на наведете никаквих факта, којима бисте могли потрти важност своме пређашњем признању. — *Мајсторовић*: Ја и ипак кажем, да нит сам шта знао нити радио о убиству кнеза Михаила, а оно, што сам код комисије признао, било је под притиском, јер сам слабога здравља па су ме сваки час потрзали на испит. И тако онда нисам истину казивао, већ све само голу лаж. А да сам лагао, можете видети и из тога, што сам ено и Рувчу утрпао а после извлачио. — *Председник:* А зашто сте лагали? — *Мајсторовић*: Та кажем вам — морао сам, да се смирим.

Председник: А јесте ли се састајали с Азањцима? — *Мајсторовић*: Јесам. Али их нисам звао; они су дошли у Смедерево због свога посла код правозаступника. Чини ми се да су онда имали рочиште код суда. А нисам се с њима на само разговарао. Ту је онда био и Аксентије Поповић правозаступник. Дајте њега испитати. Испитајте и Перу Стефановића, који је такође био са мном. По Богу, господине, уверите се, да не страдам ни крив ни дужан. Ја сам јављао свагда, кад сам шта дознао да се ради противу кнеза.

Године 1864 казао сам г. Николи Христићу да је Персида дала Филипу 2000 дук. да се направи преврат. Зато су Карађорђевићевци избегавали мене; али су противу мене били и Обреновићевци. Шта ту да чиним? Ћутао сам. Кад је кнез Михаило ишао у Цариград ради градова, казао сам Радовану Барловцу: „Ми смо, брате, срећни и пресрећни с овим кнезом; сад добијамо градове, па овако ћемо исто добити и Босну и Херцеговину. Ако сада кнез и не узради о томе у Цариграду ништа писмено, а он ће за цело усмено повести реч.“ Кад је оно г. Јован Илић изашао с једним чланком у „Напретку“ противу омладине и у то уплео мене, назвавши ме „опонентом“, ја сам онда хтео у овдашњим новинама да му одговорим; али не могавши с тим успети, послао сам мој одговор „Напретку“ у Нови Сад. Ја сам од прилике казао на свршетку тога мог одговора: да ја „нисам опонент“, да „видим како кнез води земљу срећи на сусрет, па зато и ја хоћу с њим; хоћу с њим, да, а не с његовим опонентима.“ Онда се Карађорђевци ражљутише на ме, и Јеремија Станојевић ми вељаше да сам шпијун. Ја сам му одговорио: „Нисам, брате, шпијун, али хоћу да идем с оним, који живи за народ, а не с оним, који живи за себе.“ И Димитрију Симићу исто сам овако говорио. За то беше на ме љут и Карађорђевић. Кад је било да се његова земља издаје под аренду, ја сам је хтео узети, али је мени отказаше под свакојаким изговорима, и дадоше другима под оним истим условима, које сам ја нудио. То показује да код њега нисам био у кредиту. Једном сам на путу моме преко — а то је било после мијољске скупштине — дошао у Вршац па ту уђем у кафану, где видим како неколицина седе за једним столом па говоре о Србији и њеној влади. Неки су је хвалили, а неки кудили преко мере. Ја се приближим па им кажем: „Ни ви а и ни ви (показујући и на једне и на друге) не познајете ствари, о којима говорите; избори за скупштину у нас су слободни, али кад народ не ће да бира и слабо у изборима учествује, ту влада није крива. Кандидате постављају и друге владе, и у Енглеској, и у Француској, где влада слобода. А у скупштини није се ништа радило на силу. Ко иде против

кнеза Михаила, тај је издајица и убица Србије. Србија бољег кнеза наћи не ће, и непријатељи су наши, који раде против њега.“ Кад сам завршио, сви су се одазвали и мени и мојим речима с похвалом. У вече сам позван био у касину; ту су били различитог реда људи. Ја сам ту ово исто казао, и сви су ми дали за право. Маја месеца ов. год. био сам у Темишшвару да се разговорим са шверцерима због дувана, па сам нашао у новинама где ме неки оптужују да сам шпијун. Свет не ће да чује истину. Кад сам 29. Маја, на сами онај дан кад је пок. кнез — Бог да му душу прости — погинуо, видео сам се на лађи с Антулом, који ме питаше шта мислим да ли ће влада потпомоћи да се оствари мисао о народној банци. Ја рекох да не знам какве је природе то предузеће, али ако је пробитачно за земљу, влада ће за цело потпомоћи. Ја сам увек признавао да је влада патриотска. Ја дакле нисам био непријатељ владе или земље, а ни узрока нисам имао никаква да идем противу кнеза Михаила. Једном ме неки Хрват запита: да ли је кнез Михаило наименовао Перу Карађорђевића за престолног наследника. Ја сам му одговорио: „Ако би кнез Михаило умрьо без деце, а видео би да је за земљу пробитачно да Пера дође на престо, он ће Перу претпоставити својим рођацима, јер је родољуб. Сада пак Пера би био на несрећу земљи.“ — *Председник*: Овим хоћете да покажете своју привржeност према династији Обреновића? — *Мајсторовић:* Јесте.

Председник (к браниоцу Јовану Поповићу): Г. Поповићу, ви сте према закону одређени овоме кривцу за браниоца; чули сте шта је тужен, а чули сте и како се брани. Кажите и са своје стране суду шта имате у обрану његову. — *Бранилац*: Кривица мог клијента није доказана. Оно, што је признао, не вреди, јер није било израз слободне воље, и ово је тим вероватније, што признање и не подудара се с околностима. Да признање није слободно, доказује се и тиме, што оптужени данас наводи збића, која нису извиђана, а позива се и на то, да има лица, која ће посведочити да ствар стоји противно ономе, како се узима, а та лица нису саслушана. Докле се год пак не извиде сва та збића и не испитају сведоци,

за истинито сматрати се има ово, што он каже, а не оно, што се у тужби представља, јер и опет велим — признање није било како треба. (Тужени наслања главу на обе руке и плаче — без суза.) Нека се извиђене околности сравне с признањем, па ће се видети да се оне с признањем не подударају; а напротив непризнање његово потпуно се слаже с околностима, што поткрепљује мисао, да је тек то непризнање израз истине.

Као прва околност противу мог клијента наводи се у тужби то, што је друговао и састајао се с Филипом Станковићем, за кога је доказано да је радио да се убије кнез Михаило, — али то мога клијента не може теретити, јер он није имао с Филипом подозривих сношаја ни тајних састанака, које би истом могло вероватност учешћа показати. Што се тиче тога, што су се тужени Ракичић и Кузмановић састајали с мојим клијентом, то, ма и истина било, опет ни у каквој свези не стоји с делом, због кога се он оптужује. Клијенат се мој могао с њима састајати, а да не падне нањ никаква сумња. И Кузмановић и Ракичић до сад су сматрани као слободни, поштени и неподозриви људи, и свак се могао без бриге с њима састајати и разговарати, нарочито још на јавном месту. Тим заиста не доказује се ништа противу мог клијента.

Ни сведоџба Андрије Алексића ни она Алексе Ђукнића не садрже у себи ништа подозриво противу мог клијента, нити се тим сведоџбама може да поткрепи његово признање, јер та околност није таква, каква се тражи. Мој је клијенат ишао у Смедерево на путничкој лађи, јавно а не кришом; у Смедереву је одсео у јавној гостионици, а то се обично не чини, кад човек иде куд оваким послом, који се по тужби приписује мом клијенту. Овако исто, т. ј. по све јавним начином, и у Београд се вратио.

Сведок Цинцар-Митровић вели да је видео где се Мајсторовић 29. Маја састајао у Смедереву с неким Азањцима; али шта то доказује? Састанак није био тајан, већ јаван и с људма неподозривим, који се нису с њим на само разговарали. Јавно пак с неподозривим људма састајати се није никако забрањено.

Што се тиче онога, што је тужени Стеван Вучић исказао, да му је т. ј. Филип казао да је и мој клијенат знао за злочинство, на коме је он радио, то се не подудара ни с каквом околношћу, а при томе ни доказано није, па не може поткрепити признање. У тужби се као удара на то, да је оптужени Мајсторовић био свагдашњи противник Обреновића а присталац Карађорђевића; али питам: шта се тим потврђује? и може ли то поткрепити признање? Ако је ко некоме противник, отуда не следује да ће му и о глави ићи. Од противности до позитивног рада грдна је провалија; у факту саме противности нема доказа да је мој клијенат баш и радио противу династије Обреновића, а нарочито противу живота кнеза Михаила.

Кад дакле пређашње признање оптуженога не важи по закону, и мора отпасти, а другим се ничим не доказује његова кривица, то онда ја велим да мој клијенат није крив, и молим да га суд пошдеди од сваке казне.

Држ. тужилац: Пре него што бих одговорио г. браниоцу, молим нека суд изволи испитати оптуженога чим је од њега изнуђено било оно признање, и нека то докаже. — *Председник* (к туженоме): Кажите нам какве доказе имате да сте присиљени били оно признање учинити? — *Мајсторовић*: Био сам под притиском па сам признати морао. Кад ме све једнако питају час ово, час оно, — шта ћу, онда и кажем. Сам сам на себе натоварио терет. — *Председник*: Али ко вас је приморао да неистину кажете? — *Мајсторовић*: Молим вас *поштедите ме с тим патањем.* — *Председник*: Не, не, већ кажите. — *Мајсторовић*: Ето ја сам *слаб,* имам *сипњу* па ме бацили у затвор, а *просут сам и таквог ме сваки час на испит вукли*... Како онда да не кажем? (Жагор у публици.) — *Председник*: А од кад имате тај недуг? — *Мајсторовић*: *Од како себе памтим.* — *Председник:* Онда је то у вас нормално стање, и то вам није никакав доказ да сте присиљени били. Имате ли какав други доказ? — *Мајсторовић*: Ето вам дела — она сама говоре. — *Председник:* Која дела? — *Мајсторовић*: Дела. — *Председник:* Ама која? — *Мајсторовић*: Дело ми је то, што се оно, што сам на признању изрекао,

не слаже међу собом; а дело ми је и оно, што сам напред представио у мојим одговорима на оно, што иде противу мене... Ја сам сам себе кривио, а који ће кривити себе, ако није принуђен?... Питам вас: како се оно, што сам говорио против Карађорђевића, слаже с овим превратом, о коме у признању казујем?

Држ. тужилац (к председнику): Нека г. Мајсторовић каже кад је раскрстио с Карађорђевићем и кад је искао од њега земљу. — *Председник* (к туженоме): Кад сте с Карађорђевићем раскрстили, и кад сте земљу искали? — *Мајсторовић:* С Карађорђевићем сам сваке сношаје прекинуо још год. 1864, нити сам после кадгод и у кућу ишао коме од његових. Од како сам у „Напретку“ обелоданио моје мисли, они су се сви клонили мене и избегавали ме па и ја њих. А земљу сам искао јесенас преко његова настојника.

Држ. тужилац (к председнику показујући неко писмо): Молим, господине, нека се упита г. Мајсторовић је ли ово његово писмо? — *Председник* (показујући туженоме писмо, који приступи ближе): Је л’ ово ваше писмо? — *Мајсторовић* (гледа га): Моје је. А на последку можда је и уйдурисано — шта знам. — *Председник:* А је л’ ваш ово потпис, је ли ваша рука? — *Мајсторовић*: Потпис је мој, а рука за цело изгледа као моја. — *Држ. тужилац:* Ово је писмо писао г. Мајсторовић Александру Карађорђевићу у Пешту, и оно показује довољно какав је карактер у г. Мајсторовића. — *Мајсторовић:* Кад чујем садржај, онда ћу знати је ли баш моје.

Држ. тужилац: Признање оптуженога Мајсторовића вреди потпуно, јер се у свему слаже с околностима дела, а он то признање не доводи у сумњу ничим, и шта више изреком показа да нема никаквих доказа да је признање неистинито учинио. А из овог писма види се да подобни планови нису Мајсторовићу страни. Писмо је писано у Цариграду 10. Авг. 1860 и гласи овако (чита га):

Његовој Светлости, премилостивом господару, кнезу *Александру Карађорђевићу* у Пешти.

Ваша Светлост,

Премилостиви мој господару!

По извештајима, која имамо из Београда, *тиранин, који влада Србијом, већ се приближио концу свога живота.* Врло би добро било, да се у ово време *сви нађемо у Аустрији;* али по несрећи, ми, који се овде налазимо, то учинити не можемо, почем Кипризли-паше, који би нам можда то једини дозволио, овде нема.

Ја, с друштвом мојим сагласно, сви налазимо, да би врло добро било, да се бар Мита Љотић у ово време нађе код ваше светлости у Аустрији. Узрок томе појмиће ваша светлост и сама, а и Мита Љотић, коме сам ја јуче писао доста опширно, вашој ће светлости пространије казати, кад тамо дође, ако му дозволите.

По томе дакле ја се усуђујем у име свега друштва мог понизно молити вашу светлост, да га, ако ово мњење наше умилостивите се уважити, одмах к себи позовите, а он већ *има настављења шта ће даље по одобрењу ваше светлости радити.*

У исто време усуђујем се с мојим друштвом још и ову молбу изјавити, да се ваша светлост са свим уздржава од идења у Влашку, бар док је горе поменути *тиранин на влади српској.*

Стање је наше и данас још оно, које је познато вашој светлости, нити какве промене нити новости има, које би заслуживале саопштења. Депутација српска, добивши неудовлетворавајуће решење од порте, сагласно с гарантним силама издато, шта се још бави овде, не зна се, но по својој прилици чека да по смрти Милошевој за Михаила ради.

С целим друштвом љубећи вашој светлости руку

У Цариграду 10. Августа 1860.

ЈЕСАМ

свога премилостивог господара

верно-понизни

Ант. Р. Мајсторовић.

Мајсторовић: То је писмо од год. 1860, кад сам био под сумњом да радим против кнеза Милоша, па сам морао побећи; оно нема никакве свезе с овим делом, за које се сада оптужујем.

Држ. тужилац: Ово писмо показује да је оптужени још онда ковао с Карађорђевићем планове про-

тиву владалачке династије. Сад вели да је с Карађорђевићем раскрстио, а овамо признаје да је јесенас искао од њега земљу под аренду; даље је казао како с Филипом ништа није разговарао о убиству и превратy, а овамо сам каже да зна да је Филип радио противу кнеза и да је примио 2000 дук. од Персиде на ту цељ. Испит сведока, на које би оптужени хтео да се позове, и на што бранилац његов удара, не може имати никаква утицаја на ово дело, и по томе му нема места, јер тим се не би доказало да је Мајсторовићу злочина радња, за коју је оптужен, страна. А што је хвалио Обреновића, не може се ни мало узети у призрење, јер је могао и хвалити га па и опет му о глави радити, почем му је карактер прљав, као што је показано у тужби. Сведоци се не могу питати, јер, као што је речено, не могу ништа стварно осведочити, почем оптужени није ни говорио ништа о убиству и преврату јавно, већ тајно као што и сам признаје. По доказима и по свему што сам против оптуженога казао, он је крив, и то онако, како је казано у тужби. Па с тога нека га суд према томе осуди.

Бранилац: Ја и сада остајем при томе, да признање није било слободно, као што и клијенат мој каже, ако то и не доказује ничим. Али клијенат мој наводи нова збића, којима се доказује да је немогућно да постоји, што се у тужби узима да постоји. То би ваљало испитати. — *Мајсторовић* (прекида): Питајте људе за Бога и по Богу! (Плаче а нема суза.) Никад нисам овако чист био као сада! (Један из публике: „Од како си у апсу!“) — *Бранилац* (наставља): Што клијенат мој тражи да се прибаве докази у корист његову, отуда се може закључити, а и природно је, да је то тражио и кад се извиђала његова кривица, а то није учињено, није му дакле учињено по вољи, и по томе у исказu својој није могао бити слободан, што је требало да буде, и да му се учини све, што у обрану његову иде. Тиме пак, што је доказано дело убиства над кнезом Михаилом, не може се поткрепити признање мога клијента, јер би се иначе могао у неко дело увући свак, за кога би се хтело да се увуче; већ треба да имају околности, које ће признање кривца

поткрепити, и то околности у смислу §-фа 118. кривичнога судског поступка, а тога овде нема. Што се тиче писма, које је клијенат мој писао Карађорђевићу год. 1860, он се онда — чини ми се — бавио у Цариграду као изгнаник, и на влади је био кнез Милош, па и ако је то писмо његово, опет се не може отуда извести да ће он доцније радити и противу кнеза Михаила, а то писмо и нема свезе с овим делом. На основу свега овога ја држим да мој клијенат није крив, и молим суд опет нека га опрости сваке казне. — *Мајсторовић*: Та само два пута сам био у Смедереву, и то први пут у недељу пред Цвети, као што сам једном већ казао, и пре него што сам се с Филипом састао. А 29. Маја кад сам био у Смедереву, на минуте вам могу казати с киме сам се састајао и разговарао. Испитајте ствар. И шта сам радио тамо? Седео — где су ми људи, да бих шта предузео? Није то војска па да удари добош те да дођу; него би требало да сам се састајао с људма, па да они опет иду даље к својима, те да се тако ствар уреди. А јесам ли ја то чинио?

Држ. тужилац: Није потребе да се извиђа да ли је Мајсторовић пре био с Филипом него што је цветне недеље ишао у Смедерево или после, кад и сам признаје да се с Филипом трипут састајао, и то је довољна околност, која посведочава његово признање на испитима. А и сам каже да је у недељу пред Цвети ишао у Смедерево, у недељу пак пред Цвети баш се црквенски почиње цветна недеља. И у народу нашем кад се каже око Цвети, то се разуме на неколико дана пре Цвети, па ма било и у недељу пред Цвети, и то је онда цветне недеље. На наводе браниоца немам ништа да кажем, но остајем при својима. Само имам да приметим да Мајсторовић год. 1860 није био изгнаник, као што г. бранилац мисли. Изгнаник је онај, који је изгнан из отаџбине, а Мајсторовић није био изгнан, већ је, као што и сам овде на претресу каза, а као што је и у тужби паказано, побојавши се својих злих дела сам одбегао, а одбегао је, као што му ето писмо сада сведочи, да ради противу отаџбине своје и њезиног владаоца. — *Бранилац*: И поред овога, што је г. држ. тужилац навео, ја остајем при томе да се

мој клијенат ослободи казне, и по томе да се има сматрати као невин, докле се год противно не докаже.

Председник (к туженоме): Кажите вашу последњу реч. — *Мајсторовић:* Хоћу да се дозову и испитају сведоци — г. Аксентије Поповић, адвокат у Смедереву, и г. Петар Стефановић, рачуновођа у смедеревском суду. Први ће осведочити да сам у Смедереву био у недељу пред Цвети, и да је и он био с Азањцима те тако зна о чему је разговор вођен; а други да сам с њим 29. Маја био од 10 сах. пре подне па до ручка, а после ручка од 3 па до 7 сах., и тако да нисам могао тајно се састати и разговарати ни с Ракичићем, ни с Кузмановићем, па ни с Азањцима. — *Председник*: А могу ли ти сведоци посведочити да ни часа нисте били ни с ким другим, н. пр. за оно време од ручка па до 3 сах. и за тим после 7 сахата? — *Мајсторовић:* Па за тренутак не би ни могли бити никакви договори. Човек и кад коже купује, не ће одмах за њих да пита, већ најпре извија. — *Бранилац:* Што се сведока тиче, ја мислим да је и без њих ствар јасна, а није потребно да мој клијенат доказује да није крив, но други ваља да докаже да крив јесте. — *Председник:* Суд ће за сведоке решити. — *Мајсторовић:* Идем те хвалим кнеза по туђој земљи па опет крив! Да је платио хиљаду дуката, не би га тако бранили! —

Председеник: С овим је кривцем за данас свршено, а сутра ћемо наставити с другим.

Седница се заврши после 1 сах. по подне.

Седница варошкога београдског суда од 9. Октобра.

У 8 сах. поче се публика скупљати, а у $8^1/_2$ уђу судије, за њима држ. тужилац и браниоци па заузму своја места.

Председник: Нека се доведе Милан Ракичић.

После неколико минута дође оптужени.

Председник (к оптуженоме): Пре него што одговорите на тужбу, кажите суду како вам је име, колико имате година, одакле сте родом, где сада

живите, и какво вам је занимање? — *Ракичић* (погледајући унаоколо): Име ми је Милан Ракичић-Петровић, родом сам из Крушевца а живим у Смедереву, има ми 38 година, ожењен сам и отац двоје деце, трговац сам. — *Председник*: Јесте л' кадгод били суђени? — *Ракичић:* Никад ни суђен ни кажњен.

Председник: Сада одговорите на тужбу. Кажите на име суду јесте ли и колико сте радили на преврату? — *Ракичић:* Радио нисам ништа, и не знам за што сам узет на суд. На испитима одговарао сам само на питања, која су ми постављали. Ту нисам могао показати моју невиност. Ја молим да се са мном учини други испит. — *Председник*: Ви бисте хтели да се претрес ваше ствари одложи. То не може бити. Ви можете и сад овде казати што год имате, чим мислите да би могли доказати своју невиност. Изнесите то све на среду. Ја вас дакле питам: шта сте и у колико сте радили на преврату? — *Ракичић:* Не само нисам ништа радио, већ ни помишљао нисам на такво што. Нити је когод шта мени казивао о томе, нити сам ја и знао да се шта ради.

Председник: Је ли вас позивао Мајсторовић да се умешате у заверу, да радите с њим заједно? и јесте ли ви њему обећали да ћете још и друге људе за ту ствар спремити? — *Ракичић:* Ни речи од свега тога, а оног дана, за који се у тужби то каже, нисам Мајсторовића ни видео.

Председник: А јесте л' били у Београду о маневри, и јесте ли се онда састајали с Пајом Радовановићем? — *Ракичић:* О маневри сам био у Београду. Дошао сам у суботу на вече, а у понедеоник сам се вратио у Смедерево. Долазио сам нарочито за то, да молим г. војног министра Блазнавца да ме разреши од маневре, јер сам у народној војсци а био сам нешто слабог здравља. Г. министар је одобрио моју молбу, и разрешио ме је. У оно време нити сам Мајсторовића видео, нити се с њим разговарао. С Пајом Радовановићем сам се истина састао пред кафаном „Хајдук-Вељка“, али наш разговор тицао се само ствари Љотићевих, јер он је Љотићев пуномоћник. Кући његовој нисам ишао.

Председник (к писару): Прочитајте његов 5-ти одговор из испита од 22. Јула заједно с питањем. — *Писар* (чита):

П.: Јесте ли се с Пајом Радовановићем састајали често? кад сте се последњи пут састајали и шта сте говорили? — О.: Тај Паја Радовановић како је био пуномоћник Љотићев, долазио је често к Ристи Љотићу, чија је кућа баш до моје, па тако се и са мном виђао. Прошле године у време бербе био је Радовановић у Смедереву и боловао је у гостионици код Божурка, па због лупе хтео се преместити у приватан квартир, а како је Риста Љотић био онда с фамилијом у винограду, Паја је молио мене, те сам га примио к мени у квартир, где је боловао и где га је надгледала нека Митра Влахиња. После овога Паја је дошао у Смедерево у Фебруару месецу због деобе Љотића, и са мном се састао и о томе говорио. Трећи пут сам се састао с Пајом у Смедереву о васкрсу ов. год., и опет је био разговор о деоби Љотића, јер је он говорио да је добио од Мише Љотића писмо да се ја, Михаило Станишић и Паја Радовановић договоримо о имању и да му дамо мишљење о томе. После тога виђао сам Пају у Смедереву, јер је тада имао неку парницу Јоце Петровића из Паланке. Доцније пред Ђурђев дан ја сам дошао у Београд да молим министра унутрашњих послова за неку кафану, па сам отишао Паји Радовановићу да ми напише молбу. Ово је било у недељу из јутра, и тад ми је казао да дођем сутра; кад је било сутрадан, ја сам рано отишао к њему, но он ми молбу није написао, већ ме упути да после око 8 сахата дођем. Око овог доба ја сам и отишао, па добивши молбу отидем од Паје и дођем у дућан Јове Кузмановића, где сам молбу преписао, а Паја ју је после прегледао у кафани код „златног крста“, јер ми је и казао да га ту чекам. Одавде сам отишао и предао молбу г. министру. Тога дана у вече ја сам видео Пају у кафани и казао сам му да дође у Смедерево да свршимо деобу имања Љотићева, и за интерес, који имање дугује. Све ово, што сам се састајао с Пајом, и што сам молио за оно право кафанско, ја сам чинио зато, што сам тутор масе моје свастике, а жене Ристе Љотића. — Кад је било *о*

маневри у Београду, ја сам долазио г. министру војном да га молим за разрешење од маневре, која ће доцније бити у Смедереву, и тада сам само на улици видео Пају Радовановића и с њим се само о здрављу питао и о имању Љотића разговорао. Доцније, први или други дан Тројица, ја сам видео пред Божурковом кафаном Пају с другим људма, па смо ту попили по кафу и ракију, те сам ја отишао кући с Јовом Несторовићем. Сутра дан пред вече нашао сам се с њим и говорили смо опет о имању Љотића, јер је он тражио некаквих 500 дук. за интерес, а ја сам се тада љутио на њега; и осим тога разговарали смо о некој интабулацији Николе Предића на имању моје свастике, а жене Ристине. Више се никако нисам састајао с Пајом Радовановићем.

Председник (к туженоме): Јесте ли овако казали код комисије? — *Ракичић:* Јесам. — *Председник:* Нисте дакле онда видели Мајсторовића? — *Ракичић*: Нисам. — *Председник:* А јесте ли се 29. Маја састајали с њиме у Смедереву? — *Ракичић*: Састајао сам се, али не 29-га, већ 28. Маја, и то пред Божурковом кафаном. Разговора на само с њим имао нисам. Беше то тек само једно виђење, и то у присуству двојице грађана и официра. — *Председник*: Кад је Мајсторовић дошао у Смедерево? — *Ракичић*: Не знам. — *Председник*: Ради чега је тамо долазио? — *Ракичић*: Ни то не знам. — *Председник*: А пре тога где сте га видели? — *Ракичић*: За последњих пет година ја сам га само четири пута видео: један пут пре својих три године дана, после на једно четврт године доцније, за тим сам га видео јесенас, и том ме је приликом питао за своју рођаку Марицу; најпосле видео сам га у Смедереву 28. Маја.

Председник: Свега дакле видели сте га у Београду три пута, а у Смедереву један пут? — *Ракичић*: Јесте. — *Председник*: Али на комисији сте казали да је било 29. Маја, кад сте га у Смедереву видели, а сад кажете 28. Маја? — *Ракичић*: И пре сам овако исто казао. — *Председник* (к писару): Прочитајте 7-ми одговор из испита његова од 22. Јула. — *Писар* (чита):

П.: Јесте ли се цветне недеље ов. год. састајали у Смедереву с Антонијем Мајсторовићем, а тако исто и 29. Маја ов. год., и шта сте с њим разговарали? — О.: Јесам ли се цветне недеље ов. год. с Мајсторовићем у Смедереву састајао, не знам; ја се само толико опомињем, да сам се с тим Мајсторовићем *на неко време пре кнежева убиства* — а колико не знам — негде или у Смедереву или *у Београду нашао*, и разговарали смо о некој Марици Профировој, која му је рођака; он ме је питао како је та Марица и поздравио ју је по мени. Кад је било 29. Маја ов. год. ја сам пред Божурковом кафаном седео с гг. Николом Петровићем и Румбићем, официрима, и пили смо пива. У том дође Мајсторовић с Петром Стефановићем, рачуновођом из Смедерева, и седоше за други астал. Људи неки, који ту бејаху, поздравише се с Мајсторовићем а и ја се поздравим и рукујем с њим, па опет седнем с оним официрима. Ту је био тада и Рувча Мартиновић. После неког бављења ја сам отишао кући, а Мајсторовић је остао пред кафаном. Осим овога ја се с Мајсторовићем нисам никад састајао, нити сам с њим штогод више говорио, осим ово што сам се поздравио пред Божурковом кафаном. Овде исправљам да сам ја онда с Мајсторовићем седео за једним асталом, и ово је било око 11³/₄ сах. пред подне.

Председник: Видите где сте на комисији казали да сте се састајали 29. Маја, и да сте онда обојица седели за једним асталом. Како то доводите у свезу са својим садашњим казивањем? — *Ракичић:* Погрешио сам у датуму. 28-мог је то било, а људи ће, међу њима и неки официри засведочити. — *Председник:* Мајсторовић је, као што се суд уверио, пошао из Београда за Смедерево 29-га, — како сте га дакле могли видети 28-га? — *Ракичић:* Не, не, господине! Ја сам га видео 28-га. Сви то могу посведочити. Нека суд испита оне, који су онда с нама били у кафани. Па сам кафеџија зна то најбоље.

Председник: Мајсторовић је код комисије, а и вама на суочењу рекао да се с вама састајао цветне недеље, при којој прилици казао вам је шта ради, па и вас понудио да ступите у његово друштво, а ви не само да сте пристали за себе, већ и обећали

да ћете и друге за ту ствар скупити; за тим да сте о маневри били код њега овде у Београду и јавили му да ће кнез на скоро бити убијен, већ нек он буде спреман; а у Смедереву да сте га видели 29. Маја и казали му да је с ваше стране све готово. Знате добро да вам је све ово Мајсторовић рекао у очи. (К писару): Прочитајте суочење од 27. Јула. — *Писар* (чита): 27. Јула изведени су на суочење Мајсторовић и Ракичић, и Мајсторовић се овако изјаснио: Цветне недеље ов. год. ја сам, Милане, теби на само казао да Филип Станковић са својим друштвом ради да се убиством кнеза Михаила доведе за кнеза Карађорђевић, и ти си, Милане, тад пристао на то *и обећао да ћеш врбовати људе у Смедереву на ту цељ.* Да ли си ти, Милане, кога на тај рачун набавио, мени није познато, јер ми ниси казао више осим што се ми 29. Маја ов. год. у Смедереву *рекао да си прикупио довољно људи за поменуто предузеће насилног преврата у корист Карађорђевића.* Оба наша разговора, цветне недеље и 29. Маја, била су у Андријној кафани, и то у мојој соби на доксату пред кафаном. Осим тога, Милане, ти си на неколико дана пред убиство кнежево, а то је било у време последње маневре на врачару, дошао к мени у моју кућу рано из јутра *и казао си ми да ће се на скоро да изврши убиство кнеза Михаила,* јер си тако, рече ми, уверен од остале дружине, и позвао си ме да будем спреман за остало. До душе ти ми тад ниси именовао „дружину", нити сам те ја о томе питао. Одмах по овом говору ти си, Милане, отишао од мене и казао си ми да ћеш се вратити у Смедерево или тог дана (кад си био код мене) или сутрадан.

Председник (к туженоме): Шта кажете на то? — *Ракичић:* То није истина, ја сам му и на суочењу казао да није истину говорио. 29-га нисам га никако видео, већ 28-га, а у кућу му овде нисам никад ишао, и ја држим да ће то и његови укућани потврдити. Ја ни сад не знам где је његова кућа. О маневри нисам се с њим састајао, а и за друштво његово ништа не знам, тако исто не знам ни за спреме никакве, једном речи ја не знам ни за шта. Између мене и њега никад није

било разговора о томе. И нема тога, који ме је видео код њега.

Председник: А шта сте 1. Маја казали Божу Ђорђевићу, кад сте се враћали с екзерцира? — *Ракичић*: Ја с пропалицама и не говорим, а враћајући се с екзерцира нисам га ни видео. Особито оног дана, т. ј. 1. Маја, ни из куће нисам излазио, јер сам био болестан, и по куварици кад је ишла по месо на пијацу поручио сам да ми дође доктор. Тај Божо љут је на мене због неке масти, коју му нисам дао, јер је банкрот.

Председник (к писару): Прочитајте шта је Божо Ђорђевић исказао код начелништва у Смедереву. — *Писар* (чита): 13. Јула ов. год. призван у начелништво бакалин Божо Ђорђевић па упитан шта је Милан Ракичић и кад говорио против екзерцира, изјавио је:

Од прилике 1. или 2. Маја ов. год. у јутру отидем у град на учење, па имавши нешто посла замолим г. капетана Николу, те ме је отпустио. Онда је и Ракичић, бивши подвезан једном марамом, запитао г. капетана да га отпусти, јер је — рече — слаб, боле га уши па не може да се екзерцира. Г. Никола му примети да се он никако и не екзерцира, но кад је слаб, отпустио га је од учења. Па како смо били заједно отпуштени, то заједно и пођемо из града кући. Чим смо изашли из града, он је одрешио мараму с главе. Кад то видох, ја му речем да се прави болестан, а болестан није. Он настави па рече: „Ево му га мој ..., што ћу му се екзерцирати, ... му оца у .... који је поставио тај екзерцир, не ће ни њему бити добро који га је поставио, ... му оца!“ На ово ја му почнем говорити: „Кад се могу ја као сиромах човек, што ништа свог немам, већ са својих 10 ноктију радим и фамилију издржавам, екзерцирати пак ми није криво, јер знам да је кнез с тим екзерциром доста добио и добиће више, а теби да је то криво, — онда ти не ваља посао што говориш“, и кажем му да ми је много жао и криво на то што говори и што има таких букача о екзерциру. Тада он продужи говорити: „Мани се ћоравих послова, какав зекцир, какви бакрачи; шта фали Црној Гори што се не екзерцира, па ено је славне.“ Кад је ово изговорио,

хтео сам извадити проштац из поп-Младенове авлије да га ударим, но нисам смео од власти, већ онако љутит дођем пред Божуркову кафану и станем викати и казивати шта је Милан говорио. Људи ме неки сташе ућуткивати, и тако сам ућутао.

Овом приликом достављам и то: да ми је Павле Ђорђевић берберин, који ради у дућану Николе на калимегдану, сутрадан у јутру, пошто је кнез погинуо, говорио да је видео тога истог јутра г. помоћника и Ракичића заједно где иду од Божуркове кафане сокаком к пошти и нешто разговарају, а шта су се разговарали није ми знао казати. Ја сам му одмах на то одговорио, да нису чиста посла, а да нису чиста посла, то сам закључавао из наведеног разговора Ракичићева о екзерциру.

Одмах за овим добављени берберин Павле Ђорђевић изјави:

Сутра дан по убиству блаженопочившег кнеза Михаила пошао сам пред Божуркову кафану, а г. помоћник ишао је преда мном. Пред Божурковом кафаном, онде баш око лијандера, стојаше Ракичић, па кад угледа г. помоћника, он пође у сокак к пошти, и стаде на ћоше уз зид дуванџинице Јанка Јуришића. Кад г. помоћник дође близу њега, он махну руком и помоћник му приђе па одмах оданде пођоше жуборећи до капије на авлији кафанској, и тамо су се за једно пет минута разговарали. Док су се они разговарали, ја сам већ био пред кафаном седео, по томе и они дођу онде и поседаше око астала свак за се. Шта су разговарали ја не знам. Ја сам ово одмах после казивао Божу Ђорђевићу, и казао сам да нису чиста посла, а то сам отуда изводио, што сам то јутро чуо од људи да је Ракичић у берберници мајстора Романа, кад се бријао, говорио нешто противу блаженопочившега кнеза.

Кад је после тога Ракичић уапшен, ја сам на више места говорио да ни г. помоћник не ће бити чист, почем сам га видео да с Ракичићем разговара.

Председник (к писару): Прочитајте и шта је тај сведок код комисије исказао. — *Писар* (чита): 24. Јула Божо је Ђорђевић питан на комисији је ли се 1. или 2. Маја враћао из смедеревског града с Миланом Ракичићем и шта је Милан онда говорио, на

које исприча догађај о Милану Ракичићу у свему онако исто, као што је и на испиту код начелништва смедеревског казао; а после овога би му прочитано то његово казивање, и на то рече: „Тако сам, господине, казао код начелништва, а чули сте да сам и вама то усмено казао. На моје казивање могу се заклети.“

П.: Знате ли нам показати који су они људи, што су вас пред Божурковом кафаном ућуткавали да не вичете на оно, што је Ракичић пред вама говорио? — О.: Ја не знам сада који су то људи били, јер они онде на ме повикаше да сам луд што се љутим на такве ствари, кад има власти, која ће то испитати ако буде нужно, па на такво њихово предусретање ја сам се онда веома наљутио тако, да их ни запамтио ни гледао нисам који су. Кад сам због тога отишао од Божурка, дошао сам у бакалницу Ђукице Младеновића, где је било више бећара, и ту сам казао како је Милан говорио и како ме људи пред кафаном Божурковом због тога нападоше, и додадох да хоћу да јавим власти, а Ђукица и они бећари рекоше да није хасне јављати власти, јер ми се не ће веровати, кад сам био сам с Ракичићем. А доцније по убиству кнеза Михаила сама власт ме је звала и питала те сам сведочио, као што је записано.

Председник: Ето, Милане, чули сте шта је Божо говорио, па на то је и заклетву положио. Шта велите на то? — *Ракичић:* Што сам и пре казао. Његово сведочанство је лажно.

Председник (к писару): Прочитајте и шта је тај сведок казао на суочењу с оптуженим. — *Писар* (чита): 24. Јула ов. м. суочен је Божо Ђорђевић с Миланом Ракичићем.

Божо: Знаш Милане да си се 1. или 2. Маја ов. год. измолио код градског команданта г. Николе да се не екзерцираш, јер си се био подвезао марамом и рекао да си болестан, а после чим смо изишли, — ја и ти — из града, ти си се одвезао, и кад ти рекох што се правиш болестан, ти си одговорио: „Ево му мој.... што ћу му се екзерцирати;.... му оца у...., који је поставио тај екзерцир, не ће ни њему добро бити.“ На ово сам ти од-

говорио да то није од тебе лепо, јер кад мени као сиромаху није тешко екзерцирати се, не треба ни теби да је, не ваљају такви букачи; а ти си ми одговорио: „Мани се ћоравих послова, какав зекцир, какви бакрачи; шта фали Црној Гори што се не екзерцира па ено је славне.“ Знаш Милане да сам после пред Божурковом кафаном казивао људма шта си ми говорио па ме они ућуткаваше.

Милан: То није истина, што ти Божо говориш, но ти си на ме пизмен, као што сам већ казао, због масти Арсе из Крушевца.

Божо: Онако је као што ти кажем, а ја на те нисам пизмен због те масти, а јесам имао посла с Арсом због неке масти, за коју сам му овде у Београду нашао муштерију и у име ћара добио 10 дук.

Милан: Ја остајем при томе да Божо не говориш истину.

Пресседник (к туженоме): Видите он вам је то све и у очи казао. — *Ракичић:* Али молим вас нек се увери власт какав је то човек. Он се издаје да је житар, и да не знам шта има, а овамо пиљар је и продаје пилиће. А са мном је у кавзи. — *Председник:* Али Божо не признаје да је с вама у кавзи. — *Ракичић:* Нека се испитају људи па ће се видети да јесмо у кавзи. — *Председник:* Који људи? — *Ракичић:* Нацко и Арсо из Крушевца, који су ортаци. Нацку сам казао: „Не дај масти да иде на његово име на лађи, јер кредитори његови могу маст узаптити.“ Ја сам Божу у очи казао да је банкрот, а Цветко дунђерин посведочиће да ми је онда рекао: „Запамтићеш ти мене“. То је било Марта месеца ов. год., па ми смо се због тога и свађали на сокаку пред кућом моје свастике. Божо је такав човек, да не заслужује вере ни у каквој сведоџби. — *Председник:* После те свађе јесте ли се кадгод с Божом разговарали и о чему? — *Ракичић:* Никад, до само сад о маневри рекох му: „Што се ти, Божо, љутиш на ме?“ А он одговори: „Било па прошло.“ Више се с њим нисам разговарао, јер је лола па га презирем.

Председник: На неколико дана после убиства били сте у берберници Романа Лошека, — шта сте ту говорили? — *Ракичић*: Дошао сам да се обријем; Ро-

ман поче разговор па рече: „Погинуо господар“, а ја одговорим: „Проклет био који је то учинио.“ Роман опет запита: „Кога ћемо добити за кнеза?“ Ја одговорим: „Па то ће се знати из тестамента.“ Ја сам у том разговору покојнога кнеза жалио, као што га сваки Србин жали. — *Председник*: А противно нисте ништа говорили? — *Ракичић*: Боже сачувај! Ја сам проклињао злочинце. Убила их Богородица!

Председник: А јесте ли се о каквом бршљану разговарали? Берберин каже како је погодио био да тај бршљан прода кад кнез дође у бербу да се од њега направе прва писмена од имена и презимена кнежева, а сад нема од тога ништа како је кнез погинуо; и ви сте му на то рекли: „Па шта? Може се место „М.“ направити „П.“ а „К.“ место „О.“ Шта сте ту разумевали? — *Ракичић:* То нисам казао, и о бршљану није било разговора, већ сам видео цвеће у фигури као змија, па сам рекао да се од њега може направити „П.“ и „Р.“ — *Председник*: За што? — *Ракичић*: Ишао сам да га исмејем, а „П. Р.“ разумевао сам „Пијаница Роман“, јер тај берберин увек је пијан. — *Председник*: А ко је изазвао ту реч? — *Ракичић*: Онако је у опште био разговор о цвећу, јер пред дућаном му као нека фирма стоји цвеће, па то ми је повода дало те сам оно рекао. — *Председник*; А о другим каквим писменима није било спомена? — *Ракичић*: Није.

Председник (к писару): Прочитајте испит берберинов код начелништва у Смедереву. — *Писар* (чита): 9. Јула узет мајстор Роман Лошек на испит изјавио је: После смрти блаженопочившег кнеза Михаила на дан два дође Ракичић у мој дућан да га бријем. Мој момак Петар рече: „Тамам г. Антоније, кнежев винограџија, погоди да узме ову саксију с бршљаном, а сад је не ће сигурно узети“, па казиваше Ракичићу како је од тога бршљана направљено било О., и како ваља само да се направи М., па да буде кнежево име и презиме од бршљана. Милан му прихвати реч па каже: „Ако је погинуо, то је све једно, а погинуо а умрьо. Мени је и жена и мати умрла па ништа. Један је погинуо, други се родио. Од тог бршљана може лако да се направи „П.“ место „М.“ а „К“ место „О.“, па све једно.“ За тим је Милан

продужио па говорио да су и они, који су кнеза убили, молили га да их помилује, он није хтео ни главе да им окрене, па они се реше једном за свагда да погину, па зато су га убили.“ Друго нисам ништа чуо.

Председник (к писару): Прочитајте и шта је калфа његов исказао. — *Писар* (чита): Петар Матијашевић, калфа берберски, испитан начелништвом смедеревским, исказао је: Сутрадан по смрти блаженопочившег кнеза Михаила дошао је Милан Ракичић у берберницу мојега мајстора Романа да се обрије. Поче мајстор да га брије, а ја почех разговарати па рекох: „Дакле, газда Милане, изгубисмо кнеза Михаила!“ Он продужи говорити велећи: „Па .... му мајчина ако је погинуо, а погинуо а умрьо од грознице, а се отровао, све једно је. Мени је умрла и жена и мати па се нисам заплакао, не ћу ни за њиме. Ако је он погинуо други је на место. Њему су се више пута обраћали људи с прошењима за помиловање, па он није хтео на њих ни главе да окрене. Они су се дакле решили па казали: кад ћемо ми изгинути, погини ти један пут за свагда, па то је.“ После овога продужих говорити и рекох: „Ето и овај бршљан хтеде да узме г. Антоније“; а мој мајстор Роман прихвати и стаде казивати како је г. Антоније погодио с њиме тај бршљан за 8 цв., на коме има О., само ће г. Антоније начинити још М. па ће бити кнежево име и презиме, и однети га у виноград кад кнез дође у бербу да види то. Ракичић узе то у реч па каже: „Лако је ту начинити од М. П. а од О. К. па све једно.“ За ове речи ја дигнем столицу да ударим Милана, па опет се тргох, и изиђем на поље, и приповедим Николи Марковићу шта је Милан говорио. — Кад је ово Ракичић о бршљану казао да се од М. може направити П. а од О. К„ чуо је и Паја Симић-Леберијашевић, јер је и он тада дошао у берберницу кад се то о бршљану почело говорити.

Председник (к писару): Прочитајте и испит Паје Симића. — Писар (чита): Паја Симић-Леберијашевић узет 9. Јула на испит код начелништва исказао је: Први или други дан по смрти блаженопочившег кнеза Михаила ја сам отишао у Романову бербер-

ницу и тамо застао Ракичића, бејаше већ обријан па се чешљао. Мајстор Роман рече: „Еј проклети да су шта учинише те убише кнеза. Ето видиш овај бршљан (који онде стоји у саксији) погодио сам за 8 цв. да продам г. Антонију, кнежевом винограцији, јер га је хтео узети да направи од њега М. и О. -- име и презиме кнежево — а О. већ и има па само М. да направи, а сад га не ће сигурно узети." Ракичић на то рече: „Зашто? Може од њега начинити П. и К. па све једно."

Председник: Ови су сведоци та своја казивања потврдили и код комисије 24. Јула и казали да је у свему тако било, како су код начелништва сведочили. (К писару): Прочитајте и шта је мајстор Роман код комисије још додао к ономе, што смо чули да је казао на испиту код начелништва. — *Писар* (чита): Упитан комисијом 24. Јула исказа Роман Лошек у свему онако, као што је и код начелништва сведочио, само што исправи своје казивање у овоме: Онај разговор о бршљану није био најпре, већ после онога што је Милан говорио о смрти кнеза Михаила. А осим тога знам да сам био изишао у кухињу да узмем воде за бријање, и тад сам чуо да је Милан у оном разговору о убиству кнеза Михаила рекао: „.... му мајчина." Али не знам на кога се тај израз односио, да ли т. ј. на кнеза Михаила или на кога другог.

Председник (к туженоме): Шта одговарате на ове сведоџбе? — *Ракичић.* Нису истините. А то се види и из тога, што сва тројица сведоче различито, и Роман ето једно је говорио код начелништва а друго код комисије. А и иначе су то људи без карактера, пропалице, скитнице из бела света. А сведоџбу Симића-Леберијашевића и не признајем, јер и он има пизму на мене и иде да ми се освети. Једном беше већ мрак а ја идем сокаком и он тамам на мене, па ја га ћопим и опсујем, а он ми попрети да ћу га за то запамтити. После ми је један пут и код читаонице претио да ће ми се осветити. — *Председник*: А чим би то доказали? — *Ракичић:* Заклећу се. Све то из берберпице биће његово масло. Он и Божо живе добро, заједно пију, па су узели ову прилику да ми се освете.

Председник: Јесте ли у очи оног дана кад је кнез убијен, разговарајући се с официром г. Николом Петровићем казивали штогод да ће се капетан Лаза Цукић, који је онда био на одсуству, вратити брзо због важног посла, и од куд сте то могли знати, кад је г. Цукић имао одсуство на 20 дана, а тек пре неколико дана беше отишао? — *Ракичић:* Ја сам с г. Николом у омрази, па за то он каже на мене што није у ствари. Отпре нисам с њим никако ни говорио, и ако сам кадгод што разговарао, то је било само привидно, а тог дана кад ово каже за мене он ме је изазвао. Пред кафаном ми казиваше како су га неки људи тужили министру, па ми рече: „Ти си с тим људма добар па би их могао салетети да се са мном помире.“ Ја му обећам да ћу гледати да га помирим с људма кад дође г. Лаза Цукић. То је све било што сам му о г. Цукићу казао, и још сам му том приликом приметио: „Видиш да не ваља како с људма поступаш, — једног си момка тукао у кафани, на солдата си најахао коњем, на друге си насртао псовком, и многе си увредио. Тај ти посао не ваља.“ Он ме је после питао кад ће доћи г. Цукић, а ја сам му онда рекао: можда ће доћи у недељу. А о важном послу — Боже сачувај — није било речи.

Председник (к писару): Прочитајте казивање г. Николе код начелништва. — *Писар* (чита): Г. Никола Петровић, артилеријски капетан и командант града смедеревског, показао је што иде:

У уторник 28. Маја ов. год., пре него што је погинуо блаженопочивши кнез Михаило, не знам у које доба дана срео сам Милана Ракичића на Дунаву спрам агенције железничког друштва, и тада ме заустави с речма: „Ама Лаза (Цукић, капетан пешачки, његов зет) мора да дође у недељу.“ Ја га запитах за што, кад од г. миинстра има одсуство за 20 дана, а тек је у четвртак отишао. На ово ми одговори: „Има важна посла.“ Рекох: хоће ли доћи г-ђа Катарина (жена Цукићева)? Он каже: „Не ће, него ће сам доћи због важнога посла.“ По овоме се растанем. После смрти кнежеве пало ми је то нешто на ум, па кад је доиста у недељу 2. Јуна г. Лаза дошао, ја га запитах: „Ама какав си ти посао имао осим

овог несрећног случаја те си морао доћи, јер ми је Милан — твој шурак — казао да ћеш данас морати доћи што неки важан посао имаш?“ На ово ми Лаза одговори: „Није истина, и да се није ово догодило, ја не бих дошао, јер сам посао мој имао тамо у Београду.“

Председник (к писару): Прочитајте шта је г. Никола о тој ствари код суда исказао. — *Писар* (чита): 26. Јула би г. Николи Петровићу прочитан његов испит код начелништва, на које одговори: „То је мој испит што сам за Милана Ракичића исказао код полицајне власти, и сада при истоме остајем, нити имам шта друго додати или изменити.“

Председник (к туженоме): Ето видите да сте му сами казали да ће г. Цукић брзо доћи због важнога посла, а од тога нема ништа што кажете да вас је изазвао. — *Ракичић:* Није истина господине; он злоби на мене. Ја сам се лане о духовима свадио с њим због грађе, коју сам купио од Турака, а он ми није дао да изнесем из града па сам га морао тужити. Због тога има пик на мене. Зато ме је Марта месеца ов. год. дао казнити с пет талира што сам изостао од екзерцира, а он ми је допустио био па после одрекао. А његова злоба на мене види се и из тога, што ми је заповедио те сам се морао екзерцирати, ма да сам му донео писмо од г. министра, којим сам био од екзерцира ослобођен. Ја му предам писмо, а он и преко писма министровог каза ми: „Мораш се екзерцирати.“ Ту је очевидно злоба. А још више види се како је према мени зле воље, што ме је једном хтео пред фронтом да визитира. Ја притрчим тад па се пожалим г. Лази Цукићу, и он ми рече да се то не сме чинити, па и њему је то приметио, и онда је одустао од те своје намере. Г. Никола и због тога мрзи на мене, што сам ја после јавно казивао, да би он допао апса кад би га људи тужили како хоће пред фронтом да визитира. Отуда он ово сада потвара на мене. — *Председник*: Имате ли који би могли засведочити да је он с вама у омрази? — *Ракичић:* И само то, што ме је хтео пред фронтом визитирати, показује да ми је непријатељ.

Председник: Јесте л' се познавали с Пајом Радовановићем? — *Ракичић:* Познавао сам се, али с њим нисам друговао? — *Председник:* А јесте л' били пријатељи? — *Ракичић:* Пријатељства с њим нисам имао никаква, само смо се виђали почешће, и то због Љотићевих парница. — *Председник:* Је л' се он прошле зиме у вашој кући задржавао неколико дана? — *Ракичић:* То је било јесенас. Био је болестан, па је молио Љотића да га прими к себи, а Љотић је онда био у берби па замоли мене да га ја примим, јер су наше куће у једној авлији. Имао сам више намештених соба, па сам му дао једну те је лежао. — *Председник:* А он је у Смедерево долазио само Љотићевим послом? — *Ракичић:* Јесте, дабогме. — *Председник:* А ви нисте имали с њим посла? — *Ракичић:* Ја управо нисам. Само једном сам га препоручио Јоци Деспинићу да га заступа у парници, коју је имао с Рувчом због неких 320 свиња, које су му биле узапћене. Та се парница дуго вукла, и ја сам се после кајао што сам Пају препоручио Јоци, јер није ствар покренуо с оне стране, с које би требало. Тим поводом виђали смо се често и разговарали о свачему. Али нити сам ја сам имао с њим посла нити је међу нама постојала каква тешња свеза, што би се могло рећи да је пријатељство или да добро живемо.

Председник (к писару): Прочитајте испит г-ђе Марице. — *Писар* (чита): Пензионерка г-ђа Марица Порф. Димитријевићка на питање: да ли је, кад сеђаше у кући Ристе Љотића, где седи и Милан Ракичић, исти Милан у време претпоследње скупштине, која је у Крагујевцу држана, говорио пред њом да треба министре поубијати, и друго којешта, као и шта о Милану и Паји Радовановићу знаде, одговорила је:

У време кад се држала скупштина у Крагујевцу једног дана сеђаше пред кућом Милан, где сам се и ја десила, и тад Милан извади неку хартију и рече: „Да видиш, стрина, шта сам добио са скупштине.“ Па стаде читати много којешта, што ја нисам разумела а он ми објашњаваше, и понајвише чух где се виче на министре и они се нешто каљају. У том читању Милан ми је говорио и то, да

„министри не ће добро проћи“, велећи: „Видећеш, стрина, за кратко време.“ Чини ми се да је тада рекао и то „да министре треба поубијати“, али за ово не могу добро да се опоменем. Што знам, то казујем; друго није ништа онда преда мном разговарао. Могућно је да би он још који пут о томе са мном разговарао, али сам га ја избегавала, јер ми се његово владање и начин живота није допадао.

Што се тиче Паје Радовановића, знам то, да сам за време, док сам до Ђурђева дана ов. год. тамо седела, виђала Пају где је долазио и к Ристи Љотићу у кућу док је жив био а и к Милану. Кад је Риста умрьо, Паја је све долазио к Милану, и као што сам слушала као адвокат је радио којекакве Ристине ствари. Паја је више пута и ноћивао, а једном је и боловао код Милана у кући, и они су живели врло пријатељски. Кад је једном Паја лежао болестан у Милановој соби, знам да га је гледала Митра Влахиња. И она дакле зна да је Паја код Милана боловао. За све време њиховога дружења нисам могла ништа ни чути ни сазнати да се о политици разговарају.

Осим овога знам још и то казати, да ми се Милан хвалио како ради с Бечом и Паризом, велећи: „Стрина, зар ти мислиш ако ја спавам до неко доба дана и ништа не радим, да ја никакву радњу немам. Ја истина спавам, али моја срећа мени ради; ја често депеше добијам отуда и писма, те тако кореспондирајући радим.“ Шта је с овим хтео рећи не знам. Друго ништа немам да кажем.

Председник (к туженоме): Из ове сведоџбе види се да сте с Пајом лепо живели. — *Ракичић:* Марица може свашта казати, јер је са мном у завади, што сам је истерао из куће. — *Председник:* А за што сте примили Пају да лежи у вашој кући? — *Ракичић:* Што сам имао више намештених соба, па сам мислио да могу болесном човеку једну дати. А како је био пуномоћник моје свастике и мог пашенога Ристе, а Риста ме је још и молио, то сам држао да му и морам ту љубав учинити.

Председник: Па и Лазар Милојевић сведочи да сте с Пајом лепо живели. (К писару): Прочитајте шта каже Милојевић у своме 25-том одговору. —

Писар (чита): П.: Јесте ли се први дан по убиству кнеза Михаила гдегод састали с Миланом Ракичићем, а нарочито онде око Божуркове кафане, и дуванџинице Јанка Јуришића, и шта сте с њим тада разговарали? — О.: Сутрадан по убиству кнеза Михаила казао ми је г. начелник да је дошла депеша да је Ђока Радовановић побегао, и заповеди ми да идем до Дунава да пазим да когод не зграби какав чамац. Идући по том послу улицом поред његове куће кад сам био баш на ћошку дуванџинице Јанка Јуришића сусретнем се с Миланом Ракичићем, који иђаше из чаршије, и Милан ме запита: „Куда ви тако рано?“ Ја му одговорим: „Имам посла.“ А он ми рече: „Да није за тога, што је побегао?“ Јер се по чаршији било рашчула да је Ђока Радовановић побегао, на које му ја одговорих: „Море несрећниче да није код твоје куће, јер ти добро живиш с Радовановићима, и да немате кога у винограду?“ разумевајући ту Љотићев виноград. Милан кад то чу, отишао је право кући, говорећи: „Идем да видим да није несрећник од куд дошао?“ А ја сам отишао даље. То знам извесно, да одатле с Миланом нисам дошао до Божуркове кафане нити с њим ту седео. Да ли је за мном тада ишао који пандур, не памтим, а ја слабо имам обичај да водим пандура за собом, т. ј. никад немам обичај да га водим.

Председник: Шта на ово кажете? — *Ракичић*: Ја кажем да то није истина. Ја с Пајом Радовановићем нисам живео што се каже добро или лепо. Само сам се чешће с њим договарао поводом Љотићевих парница. У осталом не знам како је он према мени расположен био, само знам да ја нисам био његов пријатељ. (Публика се смеје.) Што се пак тиче г. Милојевића, он је љут на мене, што сам му тражио да ми плати 10 дук., које ми дугује одавно и никако не ће да плати. Прво ово, а друго што он ни у опште није добро расположен према мени. Један пут ме је по највећој киши дозвао па искао да платим глобу за екзерцир; — мени се није десило новаца, а имао сам толике новце на извршењу код начелништва, па му рекох да ћу платити кад ми се ти новци наплате. „Паре или у апс!“ каза

ми онда, а ја му речем: „То није лепо, господине, то није закон.“ „Тако ти је закон, ја сам власт, која извршује закон!“ одговори ми. — *Председник:* Шта изводите отуда? — *Ракичић*: Изводим непријатељство. Зато он и износи онаке ствари противу мене.

Председник: Да се мало одморимо. (Даду оптуженоме столицу а он рече да је смућен, па буде изведен на поље. После четврт сахата доведу га опет те седне.)

Председник (к писару): Прочитајте 4-ти одговор с питањем из испита Миланова од 22. Јула код комисије. — *Писар* (чита): П.: Код вас је нађено једно писмо Паје Радовановића, које вам се ево чита: „Љубазни Милане! Ја ти тешко замерам, што ме до сад о резултату нашег договарања ниси известио. Састаја ли се с г. Јоцом? Говори ли му што? Шта ти је казао? Што ми до сад ма шта није писао? — Ристо је добио једно писмо од Никодија. То му је писао Никодије услед писма Митиног. Јави ми како му се допада тај предлог, и може ли што од њега бити? Немој да будеш лењ,“ и т. д. Кажите пре свега који је тај „Јоца“, шта сте с њим имали, какве сте договоре водили с Пајом Радовановићем, какво је писмо добио Риста од Никодија, који су тај Риста и Никодија, и какав је оно предлог, о ком Паја пита? — О.: Не опомињем се каква су та договарања била, јер то је писмо одавно писано. Што се спомиње „Јоца“, то је Јоца Деспинић, трговац из Ковина, или Јоца Петровић из Паланке, јер се сада не опомињем. У колико се пак опомињем, Деспинић је имао неке свиње у Смедереву, и ја сам био старатељ, а Паја Радовановић пуномоћник, и о томе је морао Паја питати, ако ме је питао о Деспинићу. За ове свиње имао је Деспинић парницу с Рувчом Мартиновићем из Смедерева а код трговачког суда у Београду. А Јоца Петровић из Паланке, у колико се опомињем, имао је с Пајом Радовановићем, као својим адвокатом, посао у томе, што му је Паја искао новаца у зајам. Ја сам Јоци Петровићу и говорио о тим парама, али да ли је то било по том Пајином писму, ја се не могу да опоменем. Риста, који се у писму спомиње, то је Риста Љотић из Смедерева. Овоме Ристи писао је Нико-

дије Ћирић, званичник из Београда, који му је рођак. Узрок, због ког је Никодије Ристи писао, ово је: Мита Љотић писао је нешто том Никодију због деобе његовог имања с Ристом и с Николом Љотићима на неки известан начин; па пошто је Паја Радовановић био пуномоћник свима Љотићима, то ми је писао да питам Ристу Љотића допада ли му се предлог о деоби задружног имања. По овом Пајином писму ја сам питао Ристу, и он ми је казао да ће одговорити Радовановићу или ће собом ићи у Београд, но ја не знам је ли бар које од овога двога учинио.

Председник (к писару): Прочитајте му и 25-ти одговор, такође с питањем. — *Писар* (чита): П.: Де, Милане, опомените се добро и објасните нам на ново садржину оног писма Паје Радовановића, о коме је била реч у 4-том питању. — О.: Као што сам пре казао, тако вам и сада кажем, да ја опредељено не знам каква су та „договарања“, која се у писму спомињу. Но у колико се сада опомињем, у то време, кад је писмо писано, а то је од прилике било пре три године, Паја Радовановић је уговарао овде у Београду с Ристом Љотићем да буду ортаци у цигљани браће Куртовића у Београду, и понудио је и мене да и ја у ту њихову ортачину пристанем. Док смо се ја и Риста у Београду бавили, Риста није пристао на Пајин предлог, па због тога ми је Паја писао да га известим хоће ли Риста на то пристати, а усмено ми је више пута говорио да приволим Ристу као мога пашенога да се ортачи с Пајом у цигљанској радњи. То су ваљда та „договарања“, која се у писму Пајином спомињу. Што се у писму спомиње „Јоца“, то је реч о Јоци Деспинићу из Ковина, коме је Паја Радовановић био пуномоћник у парници с Рувчом Мартиновићем због рачуна и неких узапћених свиња. Ја сам био старатељ ових свиња. Мене је Паја у том писму опомињао да говорим Деспинићу да га узме за пуномоћника у тој парници с Рувчом, као што ми је Паја више пута усмено говорио да то Деспинићу кажем. Осим тога Паја је после, пошто је постао Деспинићев пуномоћник, више пута мени као старатељу узапћених свиња говорио да гледам око Деспинића не би ли се с Рувчом поравнао, па ми је онда можда и о

томе у том писму писао. Ово двоје могућно је да ми је Паја у томе писму напомињао. Ја сам Деспинићу и говорио те је узео Пају за свог пуномоћника, а разговарао сам с њим и о томе, како би било да се поравна с Рувчом. Осим тога мене је Паја молио да говорим Јоци Петровићу из Паланке да му даде новаца у зајам, па могућно је да ми је Паја у том писму писао и о том Јоци Петровићу. Што се у писму спомиње „Риста“, то је Риста Љотић, коме је писао његов рођак Никодије Ћирић о деоби задружнога имања Мите, Николе и Ристе Љотића, којима је Паја Радовановић био пуномоћник, па зато ми је писао да питам Ристу допада ли му се предлог Митин о деоби имања.

Председник (к туженоме): Јесте ли тако казали? — *Ракичић*: Јесам. — *Председник:* Видите 4-ти се одговор не слаже с 21-вим. Свуд кажете све само „можда“, а опредељено не кажете нигде. Какво је то договарање било? — *Ракичић:* Ја управо не знам... одавно је било... има три године. — *Председник:* Али суд хоће точно да зна о чему је договор био. — *Ракичић:* Договора беше о више предмета, а тај, који се спомиње у писму, биће да се тицао цигљане Куртовића, у којој је Паја хтео да буде ортак па и ја да се уортачим, или се тиче и греда, које сам спустио био низ Мораву, па и у тој је радњи хтео Паја да буде ортак, као и Риста. Што пак затворено пише, то је због тога, што као адвокат не сме имати радње. А то ми је сам он после казивао.

Председник: Објасните нам о чему сте имали да говорите с Јоцом? — *Ракичић:* О свињама, којих сам старатељ био, а биле су Јоце Деспинића. Како сам се осрамотио препоручивши Пају за адвоката, јер је Паја узео рђав пут, — то сам Јоци световао да се с Рувчом намири. Они су се и поравнали. О томе имају акта овде код трговачког суда. А да сам с Јоцом о томе радио, показаће сам Јоца а и Васа Риза, чиновник у контроли. — *Председник*: Хоћете да кажете да се ови људи испитају и акта извиде? — *Ракичић:* Јесте.

Председник: Објасните нам даље оно „Ристо је добио писмо од Никодија“ — о чему? — *Ракичић:* О деоби Ристе и Мите Љотића. — *Председник*: Нико-

дије је дакле посредовао између Ристе и Мите због деобе имања? — *Ракичић:* Јесте. Паја је био њихов пуномоћник, те су деобу и учинили. То се види из деобног писма. Пајино писмо примио сам преко Михаила Станишића, и ја сам га пред њим прочитао у кафани.

Председник: За што нисте тако опредељено казали код комисије? — *Ракичић:* Онда се подробности нисам сећао. Био сам у забуни, а и свест ми беше помућена, и ствар је била од пре више година. Изненадно био сам питан, па се нисам могао одмах свих околности сетити. А сад, како сам се поразмислио, опомињем се добро.

Председник (показујући му неку депешу): Ове депеша, коју вам је Паја лане 22. Нов. послао, зове вас да хитно дођете у Београд, и изреком каже „твог посла ради“. Какав је то посао био? и јесте л' дошли одмах амо? — *Ракичић*: Дошао сам а било је због посла, који сам хтео предузети с Французом Делуром. Паја је дознао да тај Француз хоће да сече даске и дуге, па знавши да сам ја научен у том послу, препоручио ме је Делуру. Кад сам амо дошао, ишао сам г. Пачићу те ми је он код Делура тумачио. Преко њега сам се као тумача разговарао с Делуром. То може г. Пачић посведочити, а посведочиће и г. Васа Стефановић, експедитор у министарству спољашних послова. — *Председник*; А јесте ли молили Пају да вам на руци буде у том послу с Делуром? — *Ракичић*: Нисам. — *Председник*: Мало час рекосте да вас је Паја препоручио, а сад велите да га нисте молили. Објасните нам то? — *Ракичић*: Ја кажем да га нисам молио, и доиста га молио нисам; но он ми је враћао љубав, јер је у послу Деспинића, коме сам га ја препоручио, добио 200 дук.

Председник (к писару): Прочитајте 16-сти одговор Косте Антоновића. — *Писар* (чита одговор тај, који је [види на страни 36—38] читан и при претресу Антоновићеве ствари). — *Председник* (к писару): Прочитајте и 24-ти одговор истог Антоновића. — *Писар* (чита): Као што сам већ казао, ја кнеза Александра око 12. Маја ов. год. нисам затекао у Пешти кад сам тамо ишао; већ кад

сам у Пешту стигао, одмах ми је по мом доласку казао Паја Трипковић да је кнез отишао на спахилук у Банат, и то пре 2 сах. С тога сам и ја отишао на кнежев спахилук, и ту на спахилуку казао ми је кнез Александар, као што сам у 16-стом одговору исказао, да је пристао на план Паје Радовановића да се кнез Михаило убије и начини преврат владе у корист Карађорђевића династије, и да је Паји преко Андрије Вилотијевића дао новаца на тај рачун, и да ће се по успеху довести на владу Петар Карађорђевић, казавши ми да ћу се ја умети да нађем кад то буде; но ја сам одговорио да не ћу ништа да знам за то, јер нико и не ће против кнеза Михаила. Кнез Александар ми је именовао као Пајине другове: Станоја Рогића и Пајину браћу Радовановиће, а друге није никоје.

Председник (к туженоме): Из овога, што вам је прочитано да је Коста Антоновић исказао, види се да је Паја Радовановић још од год. 1862 стојао у свези с Александром Карађорђевићем и од то доба једнако радио да се преврат начини. Писмо пак Пајино, које вам је онако прикривено писао, од године је 1865; депеша исто тако тајанствено гласи, па је тако и писмо и депеша подозрива, а тим и на вас пада сумња. Чим можете одбити ту сумњу? — *Ракичић:* Молим нека се испитају лица, као Јоца Деспинић, г. Пачић и друга, па ће се одбити свака подозривост и с писма и с депеше, а и са мене сумња спасти.

Председник (звони): Нека се доведе Мајсторовић.

После неколико тренутака дође Мајсторовић.

Председник (к Мајсторовићу): Ви сте г. Мајсторовићу казали да сте 29. Маја стигли у Смедерево, и да сте се тог истог дана састали с Ракичићем. Али Ракичић сад каже да се с вама састао 28. Маја.Ког је дакле дана то било? — *Мајсторовић:* 29-га. — *Ракичић*: Није 29-га, већ 28-га. — *Мајсторовић* (к Ракичићу): Како може 28-га бити, кад сам ја 29-га пошао из Београда. Ето пасош кад сам извадио показаће се на полицији. А с тобом сам се састао онде код Божурка кад сам изашао из лађе. — *Ракичић*: Код Божурка смо се састали, то је истина, али мени се чини да је то било 28-га. — *Мајсторовић:*

Грешиш, брате! Опомени се добро, било је 29-га; знаш кад смо гледали оног хата... — *Председник*: (к Мајсторовићу): Остајете ли дакле при томе, да је било 29-га? — *Мајсторовић*: Јест, 29-га је било. — *Председник* (к Ракичићу): А ви, Ракичићу, како велите? — *Ракичић*: Не знам богме; мислим за цело да је било 28-га. Није ме тај састанак интересовао, па нисам дан ни запамтио, а на долазак његов нисам ни изгледао нити пазио. — *Председник*: При чему дакле остајемо? — *Ракичић* (таруħи се по челу): Јесте богме ... куд сам ја отишао ... право има. Било је 29-га. Сад се сеħам. Ми смо се баш састали оног дана, кад се убиство догодило. А за убиство смо чули у Смедереву тек сутрадан, а дан пре, т. ј. пре него што се код нас чуло, ми смо се видели. То ме је помело. (Таре се опет по челу, за себе): Куд се ја занесох!...

Председник: Мајсторовић нек иде. (Мајсторовић буде одведен.) Дајте Лазу Милојевића амо.

После неколико тренутка дође Милојевић.

Председник (к Милојевићу): Ви сте, г. Лазо, казали да је Ракичић добро живео с Пајом Радовановићем, а Ракичић то сада одриче. — *Милојевић*: Па то зна цело Смедерево. Он је код њега био и на стану. — *Председник*: Па из тога закључујете да је с њим друговао? — *Милојевић*: Јест. А и сам Ракичић казао је то г. начелнику, који га је узимао на испит. А ја сам га сам онда уапсио и довео у начелништво. — *Председник:* Имате ли какву пизму на њега? — *Милојевић*: Зашто бих имао? Немам никакву. Живели смо као што живе житељи једне вароши, нисам га нигде избегавао где је год било какво друштво, па и ми ту били, или се нашли у кавани, или где му драго, владао сам се према њему, као и према сваком другом грађанину. Присни пријатељи нисмо били, а живели смо обично као што живе људи у једном месту, који се познају. — *Председник* (к Ракичићу): Чујете ли шта г. Лаза каже? — *Ракичић:* Чујем. Али није истина да сам ја начелнику казао да сам с Пајом друговао. Он то потвара на мене; а и не каже истину да ме није избегавао. Избегавао ме је доиста, јер ми је дужан 10 дук. па неће да плати. — *Милојевић* (к Раки-

чићу): Ја теби дужан? од кад? — *Ракичић* (к Милојевићу): Знаш још из Јагодине. — *Милојевић* (к Ракичићу): Нисам ја теби ништа дужан. — *Ракичић:* Јест, па зато он има пизму на мене. Ено и оглобио ме је с 10 талира, што сам два пута изостао с екзерцира. Па кад му нисам одмах положио, хтео ме је уапсити, а знао је да сам имао у начелништву 670 фор. Из пизме он каже да сам ја друговао с Пајом. — *Милојевић:* Што сам га хтео уапсити, то сам чинио своју дужност. Ту нема никакве пизме. — *Ракичић* Има богме, има.

Председник (к Милојевићу): Идите г. Лазо! (Мијевић буде одведен.) Сад се закључује овај посао, а сутра ћемо га наставити. (Ракичић буде одведен.)

Седница се заврши у 1 сах. по подне. Сви се разиђу.

Седница варошкога београдског суда од 10. Октобра.

У 8½ сах. отвори се седница. Публике нешто више него јуче.

Председник (звони): Изведите Милана.

Кроз неколико тренутака буде доведен Милан Ракичић.

Председник (к браниоцу, правозаступнику Стојану Живковићу): Ви сте г. Стојане постављени окривљеноме Милану за браниоца. Суд вас дакле позива да кажете шта имате у обрану свог клијента.

Бранилац: Милан је окривљен највише по ономе, што је Мајсторовић изнео на њега. На томе се и сва тужба оснива, па из тога изводи се у њој све остало, што је узето да саставља доказ противу мог клијента. Али ствар је сада добила други облик, јер Мајсторовић њега не терети више. По закону нужно би било да Мајсторовић и овде на претресу потврди оно, што је отпре казивао, али тога овде нема, и шта више Мајсторовић је своје пређашње казивање порекао па и изреком казао да Милан ни знао није за ово злочинство, још мање пак уњ умешан био. Али на речи Мајсторовића ни у опште не може се ништа полагати. Ни оно првашње казивање није му

било истинито, и произашло је чисто из навике да друге у беду увуче па тиме као покаже се каква је он знатна личност где може да има присталаца за своје паклене намере. Ето је увалио био у кривицу и г. Јеврема Гавриловића, г. Стевана Јанићијевића, г. Рувчу, и кад би се гледало шта он казује, то би стотинама њих било, који би се могли поапсити.

Али и самим околностима противстоји оно, што је Мајсторовић казивао. Он је за мог клијента рекао да му се обвезао да ће спремити људи да се преврат начини, па да их је и спремио. Али кога је спремио? Ни једног једитог човека!

Клијенат је мој за време маневре долазио истина амо у Београд, али својим приватним послом. Шта је ту радио, показаће ово писмо г. војног министра. (Чита): „Господине капетану, Г. Милану Петровићу одобрио сам одсуство из логора до сутра у подне, у које доба предаће вам ово писамце. Уверио сам се о његовом стању здравља и нашао сам да он не може вршити ону службу, која изискује напрезање; за то га овом приликом употребите на послове канцеларијске или администрације батерије. Позније ћу наредити коју ће он војничку службу вршити моћи. У Београду 12. Маја 1863. Војни министар *М. П. Блазнавац*.“ Кад се дакле погледи на датум писма, онда се увиђа да је Милан долазио амо по овом послу, а не ради преврата.

У Смедереву се он истина састајао и разговарао с Мајсторовићем, али је то било на јавном месту, а ту се обично не воде тајни разговори. Састанак дакле и разговор мог клијента с Мајсторовићем у Смедереву није ни подозрив, па тако не може послужити ни најлабавијом околношћу, која би против њега војевала.

По свему овоме отпада цела основа, по којој је мој клијенат окривљен.

Што се тиче сведоџбе Божове, она је изузетна. Божо је човек непоуздан, а да је непоуздан види се и из тога, што ни о себи не говори истину, као што је то и мој клијенат показао, јер једном казиваше да нема никаква имања, а после опет да има две куће, и био је због дуга у притвору, а ко непокретног имања има, тај се по грађанском судском по-

ступку не може у притвор узети. Међу тим и нека би истинито било његово казивање, опет није довољно да се Милан окриви, јер је то само један сведок, а по закону потребна су најмање два. Нека је дакле сведок овај и најпоузданији, опет ни у колико не доказује ништа противу мог клијента.

Што Роман Лошек и Петар Матијашевић сведоче, то је чисто измишљено. Милан је познат као човек и сувише скроман, а такав човек за цело не ће на јавном месту — у дућану, па још у дућану који је берберница — говорити онаке речи, за које ти сведоци казују. Могућно да је говорио да су кнеза Михаила убили они, који су тражили милост, а милости нису заслуживали, па од тога ови многоговорљиви бербери направише читаву хуку. За бербере и сама пословица каже да много говоре, а ко много говори, тај обично и претерује. То су људи непоуздани, владања свакојаког, при томе и пијанству одати, и сведоџбе су им противоречне па тако не вреде ништа. А клијенат је мој сам објаснио све, што је у дућану њиховом говорио, па и о бршљану да је говорио са свим друго, а не што они по несавесности својој измишљавају. Не стоји дакле да је он ту обелоданио своју мрзост према кнезу Михаилу и изнео на видик намеру за долазак Карађорђевића.

На овај пак начин отпада и основ подозрења, у толико више, што ни оно оговарање народне војске, за које Божо сведочи, није, као што сам већ рекао, законито доказано.

Ни писмо ни депеша осуђенога Паје Радовановића, што се нађоше код Милана, не доказују ништа противу њега, нити се из њих увиђа каква подозривост. У писму и у депеши реч је чисто о приватним стварима. У писму тражи Паја извештаја о резултату њиховог договора, а тај договор разјаснио је тужени потпуно, па показао је и који је тај Јоца што се у писму спомиње. У депеши га је звао Паја да дође на договор због трговачких послова, као што је и клијенат мој објаснио. А ако ово објашњење није суду довољно, нека се прибаве докази, које је он јуче поменуо. За депешу има сведока овде, који ће показати да је

Милан амо долазио само тога ради, да због речених трговачких послова преговара с Французима. Пада дакле подозривост и писма и депеше, нити ту има какве свезе с преговорима Пајиним и Карађорђевићевим.

За сведоџбу, која се још мимо Маричину помиње, морам приметити да је и она изузетак. Сведок је тај у 1860 или 1861 години осуђен за користољубиву кривицу. Нека се изнађу акта, па ће се видети да он не може бити поуздан сведок, а ни у ствари није, као што он сведочи, и зна се да је у омрази с мојим клијентом.

Сведочанство Маричино као и оптуженога Лазара Милојевића, све нека је и истинито, опет не доказује ништа. Милан је могао бити пријатељ Пајин, а за то не мора бити и саучесник у његовом злочинству. Паја је можда имао и других људи, с којима је пријатељски живео, али ти нису овде ништа умешани. Ни сам Паја нигде не каза да му је мој клијенат био друг у злочинству, а кад је толике друге проказао, доиста би и њега. А којим се начином он о маневри с њиме састао, то је сам објаснио. Па за то и не може се рећи да је он с Пајом био у подозривом каквом сношају.

Ничим се дакле не доказује да је мој клијенат саучесник у злочинству, а да је поштен човек и доброг владања, то му сведочи општина смедеревска, у којој живи. И зато молим нека га суд ослободи као некрива.

Председник (к држ. тужиоцу): Шта имате г. државни тужиоче приметити на ово, што је г. бранилац изговорио? — *Држ. тужилац*: Пре него што бих одговорио, молим нека се прочита још и испит Тасе Јанковића, кафеџије из Смедерева. — *Председник* (к писару): Изволите прочитати. — *Писар* (чита): 28. Септембра код начелништва у Смедереву упитан Таса Јанковић да ли зна да је Мита Ракичић штогод говорио о пок. кнезу Михаилу, рече:... Једног дана за време логоровања седео сам после ручка под вењаком за столом с Петром Богдановићем и с Ракичићем, и онда сам се гласно разговарао с Петром о приватним стварима, док на један пут Милан као питајући изговори ове речи: „Шта? умре

кнез?“ и кад га ми погледасмо шта булазни, он обори главу и упре очи у земљу, и тако уђута. Мени беше за чудо шта он то изговори, и хтедох га да питам, но због света, који долажаше под мој вењак као кафеџије, пропустио сам то. У опште он је био врло незадовољан ондашњом владом, и кад су га (ту скоро пре убиства) на војничко учење терали да иде као и други, он је говорио: „Не ће ово овако дуго остати. Видећете до неколико дана.“ Шта је овим мислио, ја не знам, а шта се на скоро за тим догодило, то сви већ знамо. Ово, што рекох, он је често повторавао и пред многима. Даље знам још и ово: Кад је за време логоровања једном о ручку под мојим вењаком г. министар Блазнавац напио здравицу пок. кнезу овога смисла: „да Бог дуго поживи кнеза, да Бог даде да се његова мисао и жеља оствари те да се Србија распространи и српство уједини“; па кад је том приликом при ручку једном Црногорцу и једном Херцеговцу пружио руку с речма: „да Бог даде да се скорим сјединимо“, — онда ја, тронут том беседом, рекох Ракичићу, који се ту беше десио: „чујеш ли шта рече г. Блазнавац?“, а он ми одговори: „е, то су тек дипломатске речи!“ — и за тим придода: „лажу, Бога ми!“

Председник (к писару): Прочилајте даље и сведоџбу Петра Богдановића. — *Писар* (чита): П.: Је ли вам познато да је Милан Ракичић једном кад сте с Тасом Јанковићем, седећи под вењаком за столом, разговарали, рекао штогод што се на пок. кнеза односило? — О.: Не опомињем се тога, а сећам се да смо седели једном за време логоровања заједно — П.: Зар није Милан онда рекао: „шта? умре кнез“? — О.: Бога ми, ја се тога не опомињем, а могућно је да је то рекао, а ја не дочуо.

Председиик (к писару): Прочитајте и суочење те двојице сведока? — *Писар* (чита): Таса исказа Петру у очи своју сведоџбу, придодавши: Зар се, Перо, не опомињеш кад смо се за столом седећи разговарали о неким стварима, а Милан се тада окренуо мени и упитао: „шта? зар умрьо кнез“? — Таса: Ја то не знам, а знам да смо седели и разговарали се; а знам још и то, да је Милан у то време био унезверен, као плашљив, није био као обично.

Држ. тужилац: Ова сведоџба, показујући да је оптужени вавек био незадовољан кнежевом владом и напред казивао „да овако не ће опстати“, поткрепљује казивање Божово. Што је пак оптужени по овој сведоџби, заборавивши се где је, јавно упитао: „умре кнез?“, и то у време, кад је кнез још био жив, то потврђује да је учествовао у делу. Ово још и карактерише одношај оптуженога према пок. кнезу. — *Председник* (к туженоме): Шта имате против ове сведоџбе? — *Ракичић:* Ја нисам изговорио те речи, што их Таса наводи. Он не говори истину, а са мном је у свађи због некаквих 90 гр. за које вели да му дугујем, и што сам му у логору за ручак г. војног министра платио само три дукат а не шест, колико је он искао, јер ја сам имао онда те рачуне да плаћам. Да сам ја рекао то, што он каже, морао би чути бар и други когод, јер тамо је било света много —две хиљаде и више душа. — *Председник:* Он дакле из пизме износи то на вас? — *Ракичић:* О, јесте. Ја бих желео да видим Тасу и да ми то у очи каже. Ја знам добро да нисам никад ни једне речи изговорио противу владаоца, а овакe ствари и не говоре се на јавним местима. Овај је Таса варалица, скитница, не зна му се ни место где се родио. — *Председник* (к браниоцу): Дајте, господине, на то вашу реч. — *Бранилац:* Тасина сведоџба није истинита. Кад је он чуо шта Милан за столом рече о кнезу, како да није могао чути и Петар, који је такође ту седео? А Петар ту сведоџбу не потврђује. Није пак могућно да разговор о тако важној ствари, кад су сви троје седели заједно, не би побудио и њега да слуша. И ова је сведоџа онака иста, недоказана. као и Божова. Оба сведока су људи непоуздани, у истинитост њиховог казивања не може се веровати.

Председник (к држ. тужиоцу): Шта ви велите? — *Држ. тужилац:* Као што је јуче било прилике да се види, оптужени је на постављана му питања врдао и правог одговора није умео дати, и увек се показивао забуњен, а то му открива нечисту савест. Познајући своју кривицу одговорима је својим тумарао, а сигурности не показиваше никакве. Такво стање није природно у човека невина, јер невин

је свагда постојан и опредељив. Он сам себи противоречи при сваком маху. Најпре рече да је 1. Маја био слаб, да из куће није ни излазио, с Божом дакле да тог дана ни говорити није могао; а мало после вели да Божа није видео осим ако је за њим ишао. Каже да се јесенас састајао с Мајсторовићем овде у Београду на теразијама, а најпре је казао био да не зна где су се састали. Прво рече да није свог посла имао с Пајом, а објашњавајући Пајину депешу каже да га је Паја препоручио Французима и да су хтели ортаклука да праве. Отпре је казивао да не зна какви су договори, о којима је реч у Пајином писму, а сад каже точно да се ти договори тичу Јоце, и отпре није знао који је тај Јоца, а сад вели да је то Јоца Деспинић. За Божа рече најпре да је с њим у свађи, а доцније признаје да се с њим разговарао, да дакле није у непријатељству. За сведока Леберијашевића каже да га је у поморчини ударио, а за тим додаје да га је видео и да му је исти претио да ће му се осветити. Суд нека ову противуречивост, ово тумарање и врдање примети, јер према §-фу 125. кривичнога судског поступка то може судију утврдити да се увери да оптужени не говори истину.

Што се тиче обране, г. бранилац вели да се тужба оснива само на казивању Мајсторовићеву, а заборавља да осим Мајсторовићевог казивања имају још три сведочанства, па да казивање Мајсторовићево и не вреди, опет остају у пуној снази казивања тројице других. Ма да је Мајсторовић лажно теретио и многа невина лица, опет зато не стоји, да та лица морају бити невина, кад нису узета под суд, јер такво што имало би се доказати судским решењем. Што је Мајсторовић одрекао био саучешће Миланово, тим се не ослабљава његова кривица, јер Мајсторовић хтео је да одрече своју кривицу, па зато је одрицао и Миланову, а после ју је опет признао.

Ради ослобођења од маневре није оптуженоме требало ići у Београд; он је то могао и путем писма тражити.

Божова сведоџба вреди, јер из онога, што се противу њега наводи, не може се извести неспо-

собност за сведочење, а још мање непријатељство, које није такво, да по §-фу 114. кривичнога судског поступка чини сведока неспособним. А што г. бранилац вели да се два сведока траже па да се ствар каква може сматрати као доказана, то не стоји, јер кад, као овде, има више збића и више околности, које терете, онда је доста и један сведок. Тако и Романа Лошека и Петра Матијашевића сведоџбе вреде такође, јер није доказано да су пијанци, и то пијанци у оном смислу речи, да нису никад при свести. А и као пијанци кад нису баш у пијанству, кад нису т. ј. пијани, могу имати савести па и иначе поштени људи бити.

Писмо Пајино остаје сумњиво, јер је писано сакривено, које се у обичном животу не чини. Није природно, да се обичне ствари пишу сакривено, а природно је да се овака сакривена писма односе на тајне, на злочине ствари. Оптужени је могао бити старатељ узапћених свиња, могао је посредовати између Деспинића и Рувче, али из тога не може се извести утврдо, да је онај Јоца, који се у писму спомиње, баш Јоца Деспинић. Зато и не саизвољавам да се Деспинић испита. И депеша такође остаје сумњива, а објашњавање од стране оптуженога лажно је, јер једно је о њој говорио на комисији а друго на претресу. Ни ту није нужно да се сведоци испитају. Што би они казали, не може оптуженоме бити од користи, јер нису у стању да објасне ствар, већ могу сведочити о другим одношајима.

Је ли оптужени друговао с Пајом Радовановићем или није, то је друго питање, а није ни важно у ствари, јер њега не окривљује друговање већ околности. Али опет за то стоји доказано да је он с њиме живео у пријатељству и друговао, а то крије, па ово кријење даје судији уверење о његовој кривици.

На послетку и Тасина сведоџба стоји такође, ма да је не потврђује Петар, који је с њим ту био. Један може нешто чути, а други да не чује, ма сви седели за једним столом. А Петар и само каже да није дочуо, а не каже да Милан баш није ништа о кнезу говорио.

Доказа има дакле потпуно да је оптужен крив. Противу њега стоје два основа подозрења, на име казивање сведока и Пајино писмо с депешом, а трећи основ је лажно објашњавање и противуречност у казивању оптуженога. На основу свега онога тражим да се Милан осуди.

Бранилац: Видим да г. држ. тужилац одустаје сада од онога, што је најпре говорио да казивање Мајсторовићево терети мога клијента. Зато ни ја не ћу више о томе да говорим. Одвећ велику важност полаже г. држ. тужилац на сведоџбу Божову, али та сведоџба не вреди ништа. Овај је сведок по све непоуздан, — он је и о себи самом, као што званична акта показују, говорио сваки час друкчије, издавао се сад да је трговац, сад спекулант, сад да је имућан, а сад да нема нигде ништа. Такав сведок не може се примити, као што потврђује 5-та точка у §-фу 229. кривичнога судског поступка, где се каже да је сведоџба онда тек поуздана и од вредности, кад се ни по личности сведока, ни по садржају сведоџбе, па ни по другим приликама не појављује никаква сумња. А овде сумња стоји, и поред тога оно, што се у сведоџби наводи, није ничим иначе доказано, па за то сведоџба не вреди, све да би то и најпоузданији сведок био. Из такве сведоџбе како да се узима основ за окривљење. Сведоџба пак та не поткрепљава се ни сведоџбом Тасином, јер обе говоре о различитим засебним стварима, а не о једној истој ствари, или околности. Кад се каже да је неко некад негде нешто рекао, то је толико као и ништа. А не тврди се ничим оно, што Таса каже да је Милан за време логоровања говорио, нити стоји што г. држ. тужилац каже да често бива да за једним столом кад се шта говори један чује а други не чује шта се говорило. То је можда могућно код какве просте и незнатне ствари, а ово је ствар позамашна. И молим кад је испитан Таса? — *Председник*: 28. Септембра. — *Бранилац* (наставља): И за то се не може овој сведоџби веровати, што ју је сведок дао тек 28. Септ., пошто је дакле Милан већ лежао у притвору. За столом јавно пред друштвом питати: „умре кнез?“, где је кнез још жив био, а после

тога на скоро кнез погибе: је л' могућно да то сведока не би побудило да одмах јави власти? Заиста, да има штогод у ствари од тога, што је изнео на мог клијента, он би то показао ако не баш одмах, оно барем кад је Милан узет у притвор, а не би чекао да толико времена прође. По томе дакле Тасина сведоџба не може поткрепити Божову, јер не стоји ни оно што Божо ни оно што Таса кажу, а кад не стоји ни једно ни друго, онда ту пема ни доказа, јер свака околност, која кривца терети, треба да је потпуно доказана, а то обично бива заклетвом по двојице сведока.

А не стоји ни оно, што г. држ. тужилац хоће да представи да и пијаница може бити човек од карактера. Пијанство помрчава свест, а помрчена свест не зна рачуна својој радњи. Пијанству одани људи презиру и савест и свако чуство, па зато пијанство чини сведока неспособним. Бербери пак ови, који се ту узимају за сведоке, редовно се налазе у пијаноме стању, па зато велим да се сведоџба њихова не може примити, нити по §-фу 229. кривичнога судског поступка има јој вредности.

Што се на послетку тиче подозривости писма и депеше, ја просто тврдим да ту нема подозривости никакве. Не мора се свагда опширно и отворено писати о стварима, које су лицима, што преписку воде, већ отпре познате и о којима су договора имале. А за догађај, који се доцније збио, нема ту ни трага спомену. Мој је клијенат објаснио на што се и писмо и депеша односе, а г. држ. тужилац то објашњење не побија ничим. За што не докаже подозривост? Из самог писма и из депеше ваљало би му било доказати да је ту говор о тајним и скривеним стварима. Али клијенат је мој навео доказе, који ће потврдити да се писмо и депеша тичу баш онога, што је казао, па нека се ти докази испитају и ствар извиди.

У погледу пак онога што г. држ. тужилац помиње како је оптужени одговарајући на питања тумарао и врдао, па из тога изводи да није истину говорио те тако да је крив, ја мислим да је ово са свим природно. У оваким стварима пре ће се уплашити па и збунити човек невин, него кривац,

и овај последњи кад неистину говори само иде да избегне казну, која га чека. Страшно је то кад човек зна да је невин, па опет види да хоће да страда. Наравно је да се он може лако збунити.

По свему овоме, што сам навео, судим да је довољно доказано да мој клијенат није крив, па на тај начин и да оно, што г. држ. тужилац противу њега наводи, није од такве вредности, да би се он могао осудити. Шта више потрвена је свака и најмања сумња да је он умешан у дело, за које се окривљује. Па ако према овоме суд узме да не стоји више ништа противу мог клијента, онда и не треба сведоке испитивати, које је он именовао. Иначе тражим нека се испитају па да се невиност потпуно осведочи. И ако је преки суд, опет зато оптуженоме морају за обрану његову дозвољена битп сва законита средства.

Председник (к држ. тужиоцу): Шта имате на ово? — *Држ. тужилац:* На саму обрану ову немам ништа да кажем, али будући се ту подмеће нешто тужби, чега у њој нема, то морам да одговорим. Г. бранилац рече да је „Божова сведоџба узета за основу подозрења“. То не стоји. Већ она је само збиће једно, а имају још два збића: сведоџба на име Лошекова о бршљану и она Таспна о логору, па та три збића у скупу сачињавају основу подозрења. Код Божа и Лошека могу према закону бити две околности, али кад две околности, као што је овде случај, чине једну основу подозрења, онда се не морају двома заклетим сведоцима доказивати. Нека се види §. 239. кривичнога судског поступка. Што се тиче подозривости писма, коју г. бранилац одриче, јер се у писму не спомиње ништа о злочинству, ту се примењује §. 122. кривичнога судског поступка у свези с §-фом 232. Код подозривих писама не тражи се да је ствар јасно у њима изложена, па тек онда да носе такво име, јер у оваком случају не би могло речи бити о подозривости, већ би била извесност, била би писмена исправа, која је по закону потпун доказ. За Божову сведоџбу ту су акта па ће показати суду стоји ли оно, што ја кажем, или оно, што је г. бранилац казао. Што се тиче оцене тога да ли је сведок способан за све-

доџбу, закон је положио правила, која кажу каква се способност у сведока тражи, а има ли каква сведоџба вредности, то по §§-фима 114. и 129. кривичнога судског поступка припада суду да реши.

Председник (к браниоцу): Дајте, г. браниоче, последњу реч. — *Бранилац:* Збића, за која г. држ. тужилац вели да сачињавају основу подозрења, нису такве природе да могу то чинити, почем су разнородна и по времену, и по догађају, па и по самој ствари. А што се тиче писма, неизвестност његова управо и није неизвесност, па за то пада што г. држ. тужилац каже да је подозриво. У осталом остајем при пређашњим мојим наводима.

Председник (к туженоме): Кажите и ви последњу реч, ако што имате. — *Ракичић*: Имам. И пред Богом и пред светом да се зна казаћу овде на суду како је моја породица стојала између Карађорђевића и Обреновића па и из тога нек се види могу ли ја бити за Карађорђевића. Мог је оца Карађорђевић у последње време своје владе гонио, и због тог претрпљеног гоњења увалио се у дугове, те сам тиме и ја оштећен. Тек пошто је дошао кнез Милош, ми смо се тих дугова опростили. А да је мој отац доиста онда гоњен био, то могу посведочити и тадашњи државници, који су и данас живи: ето г. Гарашанина, ето г. Мариновића и других па нек кажу није ли тако било. Ми дакле не можемо ни имати симпатија према Карађорђевићу. А што сам ја пре 20 година био кроз 10 месеца његов питомац, то није никакав основ, да ја морам њему бити привржен, нити се тим што доказује противу мене. Он је рђаво владао па су га за то оставили сви, а ја да га не оставим? У том погледу показаће према коме сам био са својим симпатијама то, што сам при доласку кнеза Милоша дао о свом трошку избацити 101 прангију и изнео неколико чаброва вина те се народ веселио. И кнез се три дана бавио у нашој кући, које нам је части а и користи принело, и то ми никад заборавити не ћемо. Ја сам чист и чисто је моје срце. Молим суд нека ме као таква има у призрењу.

Председник: Немате више? — *Ракичић*: Немам. — *Председник* (звони): Милан нек иде, а нека се

доведе Мита Кузмановић. (Ракичић буде одведен, и после неколико тренутака дође Кузмановић.)

Председник (к туженоме): Јесте ли ви Мита Кузмановић? *Мита*: Јесам. — *Председник*: Кажите нам одакле сте, колико вам година има, и чим се занимате? — *Мита*: Из Смедерева сам, имам 45 година, занимам се трговином и економијом. — *Председник*: Јесте ли кадгод били осуђени? — *Мита*: Јесам, два пута. — *Председник:* Чули сте шта вас туже. Кажите дакле шта имате, кажите нарочито јесте ли шта радили с Мајсторовићем и у колико да се промени законити ред престолнога наследства? — *Мита*: Тужба је та чиста беда на мене. Ја о тој ствари нит сам шта знао нити чуо, а још мање радио. — *Председник*: С Мајсторовићем нисте се састајали у Смедереву? — *Мита*: Јесам. Код мене је ручао Рувча и видели смо Мајсторовића пре ручка у кафани, па по ручку отидемо да га походимо. Код њега је био адвокат Аксентије Поповић, па нешто су се оћуткивали, и кад сам то видео, ја онда отидем. Нисам се код њега ни четврт сахата задржавао, ни на само ништа говорио. То је било кад сам га видео цветне недеље ов. год. — *Председник*: А је ли вам Мајсторовић после маневре писао да дате абер неким Азањцима да 29. Маја дођу у Смедерево? — *Мита*: Није ми писао. Ја од 1864 год., кад смо код суда имали посла због неких новаца, нисам његовог рукописа ни видео. — *Председник*: А оног дана, кад је кнез убијен, јесте л' се састајали с Мајсторовићем? — *Мита*: Нисам. Ја сам тог дана био у пољу и тамо сам радио с момцима. У вече кад сам се вратио из поља, отидем у кафану, где видим да се свет нешто узбунио, и ту чух где Мајсторовић зове г. Животу. Том приликом тек сам дознао да је у Смедереву. Полазећи кући сусретнем помоћника г. Лазу где иде наоружан, па га запитам шта је, и он ми рече: „убише кнеза." Одем кући не свраћавши се нигде, а код куће затечем писара, који код мене седи, где се наоружао и каза ми да иде у суд на стражу. Сутрадан по обичају моме устао сам рано, па после отидем у кафану да попијем кафу. Ту сам видео Мајсторовића где седи с неким људма, међу којима је био и Рувча, па приступим и ја к њима те се поздрависмо и неко-

лико тренутака разговарасмо. Ја сам говорио о земљи, коју сам засејао. То је било све. На само се нисам ни ту ни с њим, ни ни с ким разговарао.

Председник: Мајсторовић каже да вам је цветне недеље, кад сте се, као што и сами признајете, састали у Смедереву, приповедио како с извесним друштвом ради да се направи преврат, па и вас позвао да пристанете у то друштво, и ви му се обећали пристати па шта више још и друге људе спремити; после да вам је писао да поручите Азањцима да дођу, а 29. Маја, кад сте се опет с њим састајали, ти су Азањци били у Смедереву, и ви њега онда уверили да је с ваше стране све готово. Он је то и вама казао у очи, кад сте се на комисији суочили. Ето нека се прочита суочење. (К писару): читајте. — *Писар* (чита): Суочење између Антонија Мајсторовића и Мите Кузмановића од 22. Јула.

Мајсторовић: Ја сам ти, Мито, цветне недеље, кад сам у Смедерево дошао, казао да Филип Станковић са својом дружином, у којој сам и ја, ради да се убиством пок. кнеза Михаила начини преврат у земљи и доведе за кнеза Карађорђевић, и позвао те да и ти пристанеш, па ти си на то пристао и обећао се да ћеш врбовати људе по Смедереву. Ја сам се о томе с тобом разговарао и договарао и у мојој соби у Андријној кафани, где сам на стану био, и на доксату исте кафане. С тобом сам се, Мито, ја највише разговарао и договарао о томе, те сам ти за то по светој тројици ов. год. *писао преко поште да даш абер Азањцима*, које сам ти казао и ја већ на испиту своме именовао, те да 29. Маја ов. год. буду у Смедереву, кад ћу и ја доћи. Знам добро да смо се 29. Маја у Смедереву састали у мојој соби у Андријној кафани, па си ми ти кад смо се разговарали казао да си довољно људи прикупио за поменуто предузеће и да је с ваше стране у Смедереву све спремно. Тако је било, и ја ти у очи казујем све, Мито, како је било. — Мита: Није ни речице од тога истина што ми Мајсторовић каже. Нити је он мени писао, нити се са мном договарао ни казивао ми што за преврат, нити сам му ја дао реч да ћу људе какве врбовати, нити му казао да сам их набавио. То није истина. А што се тиче мојих састанака и разговора с њим, ја оста-

јем при ономе, што сам на свом испиту раније казао. Ја нисам човек такав, да би који мене а особито Азањци, које и не познајем, за такво што послушали.

Председник (к туженоме): Шта имате на то да кажете. — *Мита:* Шта да кажем? То што сам и ту казао. Ја нисам такав човек, да би когод пошао за мном. Азањце и не познајем, а никад у селу њиховом ни био нисам. Ко сам и шта сам ја, да бих могао кога врбовати? Нит средства имам за то, нити сам толико познат међу људма. — *Председник*: Па за што Мајсторовић износи то на вас? — *Мита*: То он зна...

Председник: Јесте ли год. 1863 осуђени били за растуривање пасквила против пок. кнеза и његове владе? — *Мита:* Јесам на три године затвора, и годину дана сам издржао, а после сам био помилован. — *Председник:* А јесте ли смедеревским судом осуђени били за клевету на управитеља апсанског завода? — *Мита*: Јесам, али сам и онда кнезом помилован. — *Председник*: То двоје дакле признајете. Па имате ли још шта да кажете. — *Мита*: Немам, само велим да сам добар грађанин, и имам више племенитих осећања за моју отаџбину него многи други. Ето не давно сам поклонио за кавалерију четрдесет хиљада ока сламе, које је вредило преко 50 дук., и г. војни министар ми је јавно захвалио за то, као што се може видети из „Србских Новина“.

Председник (к браниоцу, г. правозаступнику Драгутину Петровићу): Г. Драгутине, ви сте одређени судом да браните овога кривца. Чули сте шта је тужен, а чули сте и шта он одговара на тужбу: кажите дакле шта имате у његову обрану? — *Бранилац*: Најпре молим да се прочита из тужбе оно, што терети мог клијента. — *Председник*: Па ви то знате, јер је тужба читана. Клијента вашег терети казивање Мајсторовића, за тим га терете његови састанци с Мајсторовићем, долазак Азањаца у Смедерево, а на послетку и пређашња осуда због пасквила. Али нека се прочита; (к писару): читајте. — *Писар* (чита из тужбе [види напред на стр. 13. и 14.] што се тиче Кузмановића). — *Бранилац*: Ја

бих сада молио нека се г. држ. тужилац изјасни има ли шта у тужби да измени или да попуни према новом казивању Мајсторовићеву. — *Председник*: То је друга ствар. Ви имате да кажете само што мислите да може клијенту вашем помоћи према ономе, што у тужби стоји противу њега. Држ. тужилац ће се после изјаснити. — *Бранилац*: Добро. Тужба се оснива на казивању Мајсторовића, а то казивање Мајсторовићево није доказано према §-фу 231. кривичнога судског поступка, и Мајсторовић га је сада на претресу порекао. Тако дакле не стоји ништа више противу мог клијента. Околности никакве не војују противу њега, шта више ни подозрењу основе нема никакве. А што се тиче растуриване пасквиле, молим нека се прочита каквог је садржаја.

Председник: Пасквиле нема овде, но има пресуда. Ако хоћете, може се она прочитати. — *Бранилац*: Молим. — *Председник* (к писару): Читајте. — *Писар* (чита пресуду окружнога смедеревског суда од 9. Јануара 1863 у колико се тиче туженога):

У делу преступљења — — Димитрија Кузмановића из Смедерева — —, који се окривљује због изданих пасквила противу личности светлог владаоца нашег и светле кнегиње, растурених по Београду, Смедереву и Пожеревца.

На основу свију акта, која се тичу кривичног овог дела, суд окр. смед. као надлежни узевши у поглед:

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

4) да се из акта под Б. увиђа, да је Димитрије Кузмановић на испиту полицајном савршено признао, да је 17. Септ. пр. год. преко Турчина Исмаила позват отишао у Ковин Филипу Станковићу на договор, да су онда тако наредили да се нађе један Турчин, који ће пакете с пасквилама пренети у Смедерево и Димитрију предати, да се Димитрије вратио у Смедерево, после тога сутрадан, 18. Септ., у 9 сах. из јутра Турчин Сулејман из Смедерева дошао под Димитријев виноград и њему предао пакет с пасквилама, који је за њега одређен био, а остале пакете и писма тај Турчин разнео собом по Смедереву и коме треба предао; даље да је исти Димитрије отишао у Београд и 19. Септ. с вечера 24 комада по вароши и изван шанца растурио; и

5) — — — — — — да признање код полицајне власти по другој точки расписа министарства правде од 8. Јуна 1846 № 3156. и по распису од 11. Фебр. 1842 № 364 (раделька II. точка 10.) има се одржати у важности, кад тужени није у стању да основано докаже из којих би се иначе извора могло црпсти опстојателно и опширно приповедање Димитријево — — — — —

пресуђује:

да се Димитрије Кузмановић — једногодишњим затвором — казни.

Велики је суд по решењу своме од. 6. Апр. 1863 № 102 и 113 за ову пресуду што се тиче окривљенога Кузмановића нашао, да је „казна, на коју је исти Димитрије осуђен, према његовој кривици блага, па зато тиме предпаведну пресуду преиначава тако: да се поменути Димитрије Кузмановић казни тригодишњим затвором, који се има рачунати од дана, кад по овој пресуди буде слободе лишен.“

Бранилац: Кузмановић је дакле по гласу ове пресуде осуђен био не за издајство, већ за увреду личности кнежеве. Кад је дакле пао онај први доказ, онда пада и она околност, којом хоће основ подозрења да се претвори у доказ, јер по §-фу 238. т. а) кривичнога судског поступка иште се пређашње злочинство па да се може узети на терет оптуженоме, а овде злочинства нема, овде је само преступ, и то преступ противу личности кнеза Михаила, а не противу владаоца српског. Но све нека би се и друкчије узело, опет ту није такав основ, по коме би се когод могао осудити, и још на смрт. Ти разлози вреде и за ону другу осуду због апсанског завода.

Председник (к држ. тужиоцу): Г. држ. тужиоче, сада је на вас ред — кажите шта имате? — *Држ. тужилац*: Што се тиче првог Мајсторовићевог казивања, то остаје суду да оцени колико вреди. Ја само велим да његова казивања нису изгубила оно, што их чини да вреде за саучеснике, јер не морају бити потврђена и на судском претресу. §. 231-ви кривичног судског поступка казује само каква морају бити својства у онога, који признајући своју кривицу казује и за друге, а не и где треба да је

признање учинио. Мајсторовић је чисто само за то порекао своја пређашња казивања, да себе сачува од казне, па поричући за себе порекао је наравно и за оптуженога. Али на она казивања није ничим натеран био. А и факт је ту да су се доиста састајали у оно време кад Мајсторовић каже, као и да су Азањци на уречено време били у Смедереву, чим се потврђује врбовање људи. И тако Мајсторовићева казивања не губе законите снаге. А и она друга околност основана је на закону. Истина, точка а) у §. 238. каже „ако је оптужени због злочинства суђен па није оправдан“, али и сам смисао иоказује да законодавац није разумевао чисто само злочинство, већ све кривице. Ту је разлика само у речи, а у ствари је једно исто. И сами преступи имају своје навике, а хиљадама примера имамо у судској практици да је овако. Што се пак тиче примедбе да је оптужени растуриваним пасквилама увредио само личност кнежеву, а не владаоца српског, за ту разлику не знају наши закони. Кнез је у нас владалац, ко увреди кнеза, тај је увредио владаоца. Личност је владаочева неприкосновена, и ми његову личност не раздвајамо од њега, који нам у себи представља народ и земљу. И овим садашњим делом ишло се против владаоца српског а не само против кнеза Михаила. Ја остајем дакле при томе, да је кривица оптуженога доказана, и да је он према тужби крив.

Председник (к браниоцу): Дајте, господине, последњу реч. — *Бранилац:* По строју наше државе није држ. тужиоцу позив да тумачи законе. Нама се ваља држати речи у закону. Овде се изреком каже „за злочинство“, и „злочинство“ је „злочинство“ а „преступ“ је „преступ“, и једно се другим не сме замењивати. Ја не допуштам никако да се реч закона узме друкчије него што је у закону, па моме клијенату да се нашкоди. А што се помињу Азањци, с којима се Мајсторовић састајао, ја молим нека се преко власти испита јесу ли ти Азањци 29. Маја долазили у Смедерево суду због своје парнице са Селевчанима или су хтели буну да дижу? Ако су долазили због тога, што су хтели буну да направе, онда не разумем што их нема овде па и они да кажу шта је у ствари. Ја знам да су

они долазили због парнице своје, па зато молим кад се ствар испита нека се и мени јави да и ја поднесем доказе. Из свега, што рекох, мислим да ће суд бити уверен да је мој клијенат невин, и надам се да ће као невин и ослобођен бити.

Председник (к туженоме): Дајте и ви, Мито, своју последњу реч. — *Мита:* Ја само кажем да нисам имао узрока бити против кнеза, а најмање још шта противу њега радити. Кад би такво што чинио, значило би да сам овако чист у блато скачем. Мене су власти поштовале, ја сам добар грађанин, и владом сам био похваљен. Ено сведоче „Србске Новине“. — *Држ. тужилац* (к председнику): Молим нека се прочита сведочанство његове општине, кад тако јако удара на то, да је добар грађанин и да је у свему чист.

Председник (к писару): Читајте. — *Писар* (чита): Сведоџба општинскога суда смедеревског од 30. Авг. ов. год.

Мита Кузмановић из Смедерева био је судом овоокружним у 1862-гој години осуђен на затвор због неких пасквила и политичног преступа, па је издржавао затвор у Ћуприји. Осим тога он је имао свога имања, па га је пре четири године пренео на жену, само да своје поверитеље оштети и имање сачува. Према овоме дакле суд општине смедеревске у смислу §-фа 90. кривичнога судског поступка, а по саслушању одбора ове општине, издаје ову сведоџбу да је Мита рђавог владања. Уједно се јавља да Мита нема ништа од свога имања, но живи на имању своје жене. Има једног сина од 20 година. Био је пређе трговац, а у последње време живео је као економ на имању своје жене.

Мита: Ласно је на човека свашта натурити кад допадне зла. Ја да имам при руци доказе, друкчије би то изгледало што општински суд каже о мени. Није истина што ту стоји да сам ја оштетио своје поверитеље; они су уписани на женино имање, а да је доиста женино, сведочи то, што сам га купио за њен накит и за њену кућу. Ја вршим сваку грађанску дужност; храним коња као народни војник, плаћам порезу 14-сте класе, и мало је у општини људи, који већу порезу плаћају. Уживам у општини

поверење, кућу моју похођавају најбољи грађани, ни од кога нисам презрен, поштено радим своју радњу, држим јавне аренде, набављам држави сено. По чему сам рђав човек?...

Председник: Више немате ништа да за своје оправдање кажете? — *Мита* (слежући раменима): Немам, само кажем да сам чист и невин. — *Председник*: То смо већ чули. (Звони.) Нек Кузмановић иде на своје место. (Кузмановић буде одведен.) ... Сад нам остаје четврти кривац. Али ћемо га оставити за сутра, јер је већ кратко време.

Седница се заврши у ½1 сах. по подне.

Седница варошкога београдског суда од 11. Октобра

Седница се отвори у 8¾ сах. Публике се стекло још више него јуче.

Председник: Нека се доведе Лазар Милојевић.

После неколико минута буде Милојевић доведен у окову, но убучен чисто у црним хаљинама. Изгледа нешто блед.

Председник (к туженоме): Ви сте Лазар Милојевић? Кажите нам по реду где сте се и кад радили, које сте науке учили, и чим сте се после па све до сад занимали? — *Милојевић:* Ја сам то све већ један пут казао. — *Председник:* Не чини ништа — кажите и опет да сви чујемо. — *Милојевић:* Па има све записано. — *Председник:* Хоћете л' да се прочита? — *Милојевић:* Може.

Председник (к писару): Прочитајте дакле шта је о себи казао на испитима. — *Писар* (чита): Ја сам се родио у Калудри, а учио сам се нешто у манастиру Каленићу, нешто у Жупањевцу, и то што сам ту учио биле су као данашње основне школе. Ово је било почевши од 1835 и трајало је три године. После сам остао код своје куће у Калудри, а год. 1841 дођем с архимандритом Мелентијем у Београд и ступим у богословију. Ту сам остао не пуно годину дана, па кад се оно год. 1842 дигла побуна од стране Вучића, и ђаци се из богословије растурише, ја онда изиђем из школе, и више се у школу нисам враћао. Изишавши тако из богословије слу-

жио сам у Београду у једној бакалници до пролећа 1844 год., а тада будем примљен за бесплатежног практиканта у начелништву округа јагодинског. У Јагодини сам био бесплатежни практиканат од прилике годину дана, и онда будем постављен за практиканта у начелништву округа алексиначког с платом од 100 талира и под указом, јер онда је тако постојало за све практиканте. У Алексинцу сам остао од прилике две године дана, а у то време постављен сам био за среског писара с 200 талира плате у срезу подунавском округа смедеревског. На овом сам месту остао од прилике $7^1/_2$ година. Одатле сам по потреби службе премештен у срез речкозвиждски, где људи говоре само влашки, и ја држим да сам тамо премештен поводом Антонија Мајсторовића, ондашњег окружног начелника, што је он узимао да сам ја Обреновићевац. Ово држим у толико пре, што нисам знао влашки, те да идем Власима за старешину. У овом срезу био сам од прилике две године. Одавде сам бајаги аванцирао за писара у начелништву с 25 талира годишње плате више чак у Лозницу, и то јамачно да ме гоне. Из Лознице аванцирам за секретара у начелништву јагодинском с платом 350 талира. Ја ово нисам аванцирао, већ сам премештен. Ово изводим отуда, што су сви први писари начелништва, кад се установише секретари, остављени за секретаре у месту, а само ја одох у Јагодину из Лознице. У Јагодини сам био секретар од прилике четири године, па на концу год. 1861 аванцирам за среског начелника у срезу јасеничком округа смедеревског. Ту сам био срески начелник од прилике $2^1/_2$ године, и одатле будем аванциран с једном класом више у срез подунавски истог округа. На овом месту био сам од прилике 10 месеца, и одатле год. 1865 аванцирам за помоћника у начелништву округа смедеревског, и то на свршетку мес. Маја.

Председник: Сад да приступимо к тужби. (К туженоме): Ви сте чули у каквом је смислу подигнута тужба противу вас. Одговорите на њу. Кажите на име јесте ли шта и у колико радили на издајничком делу? — *Милојевић*: Да одговорим на целу тужбу? — *Председник*: Не, већ само на ово, што

сам вас питао. — *Милојевић:* Добро. На питање то одговарам, да ни у сну ништа нисам знао ни за какву заверу. Колико знам о оном свету, толико знам и о њој. — *Председник*: Сводите дакле на то, да нисте ништа радили? — *Милојевић:* Ни у сну, кажем и опет. Ништа на белом свету нисам знао о тој ствари.

Председник: Је ли Паја Радовановић долазио јесенас више пута у Смедерево и с вама се почешће састајао и разговарао? — *Милојевић:* Је ли долазио више пута не знам; можда је и долазио, али ја сам се с њим само један пут разговарао, и то је било у његовој соби, где сам примио од њега признање за пренашање пуномоmоћства на другог адвоката. То сам дакле код њега био по дужности. Пре га нисам изближе познавао, а први пут сам га видео пре две године у Божурковој кафани.

Председник (к писару): Прочитајте Божурков испит код начелништва. — *Писар* (чита): Милан Димитријевић, иначе Божурко, упитан да ли му је познато да су се Паја Радовановић и помоћник Лазар Милојевић састајали и о нечему договарали, па позван да каже како је то било и кад, — одговорио је:.... Паја Радовановић долазио је од јесенас код мене често, а последњи пут био је о прошлим Духовима. Претпоследњи пут чини ми се, или кад је то било не могу да се опоменем, но знам добро да ме је једном кад је дошао у моју кафану после подне запитао: где седи г. Лаза помоћник; ја га запитах шта ће му, а он ми одговори да има нешто посла код њега. Ја му рекох: па да пошљем да га зовне момак. Он ми одговори да ће сам отићи, само кућу да му покажем. Ја на то изађем на улицу с њиме и пружим прст на његову кућу, рекавши: „ено код багрена великог, ту му је кућа“, и он оде тамо а ја се вратим у кафану. Да ли је Паја ушао у његову авлију, или није, ја не знам, јер видео нисам. К овоме додајем још и то: да је онога дана, кад је то Паја отишао кући г. помоћника, било каљаво и кишно време. — О Духовима кад је Паја долазио, био је с њиме и Тадић. Они су дошли у очи Духова доцне, собе није било празне да им дам, и због тога сам им морао дати моју собу, и тада сам Пају

запитао зашто је тако доцкан дошао и одакле иде, на које ми је одговорио, да иде из Крагујевца, и због тога су се задоцнили. Сутрадан, т. ј. први дан Духова, Паја је цео дан некуда тумарао, чини ми се да није ни ручао код мене, а куд је ишао не знам. У вече је дошао, вечерао, и после вечере Тадић је легао а Паја је са мном оно вече седео, а ту су били и Милан Ракичић и Јова Несторовић, писар окруж. суда. Тада није било никаква разговора о политици, него смо пили и певали. Паја је певао неку песму *„Шару пушку“*, даље не знам како је. Ја сам с њима седео до 2 сах. после поноћи, па сам онда отишао и легао, а они су остали и даље. Сутрадан рано Паја и Тадић отишли су у Београд, а ја их нисам ни видео.

Председник (к писару): Читајте и шта је Божурко исказао код суда. — *Писар* (чита): Кад му је прочитано казивање његово код начелништва, рече: Ја остајем при овоме, што ми је прочитано, признајући то за моју сведоџбу, и у њој немам ништа ни да додам ни да изменим.

Председник (к писару): Прочитајте још и испит г-ђе Марице Порф. Димитријевићке. — *Писар* (чита испит, [читан и при Ракичићевом претресу [види напред на стр. 109. и 110.], из кога се види да је Паја Радовановић често у Смедерево долазио).

Председник (к писару): Прочитајте и како је г-ђа Марица после то своје казивање потврдила код суда. — *Писар* (чита): Пошто је г-ђи Марици прочитано њено казивање код полицајне власти, рекла је: То све, што ми је сада прочитано, признајем да сам код полиције на испиту показала, при чему остајем и сада, јер је све тако. Више немам шта да покажем, нити и да изменем од реченога.

Председник (к туженоме): Ето видите да је Паја често долазио у Смедерево. — *Милојевић:* То се мене не тиче. Паја је могао и хиљаду пута долазити; у мојој кући није био никад. Ја немам у дужности да водим бригу ко долази или пролази кроз варош; то је у дужности начелнику, а ја сам помоћник, и мени се само онда јављало ко је долазио, кад није начелника ту било. — *Председник:* Добро, добро, само не удаљавајте се од ствари.

Кажите нам од како сте се познали с Филипом Станковићем, каквог сте га познавали, да ли као противника владиног или као пристаоца? — *Милојевић*: До бегства његова преко границе нисам га знао какав је ни шта мисли о влади. Истом кад је у години 1862 побегао, онда сам га познао какав је и шта је с њиме. А онда је и цео свет видео да је Филип противник владин.

Председник: У оној завери од год. 1864. јесте ли и ви били помешани? — *Милојевић*: Ништа на свету. Ја сам преко поштених људи, који ми потказиваше, дознавао да се прави завера, па сам то све јављао претпостављеној власти по штафетама. Могу рећи да сам тиме отклонио опасност од земље. Имају акта па се из њих то може видети.

Председник (к секретару): Прочитајте из бележака на овом претресу оно на четвртом листу, што је Коста Антоновић рекао. — *Секретар* (чита): Колико сам ја знао за заверу у години 1864, толико је двојином знао г. Лаза, само што је, пошто се за ту заверу дознаде, врднуо и почео друге да хвата и затвора. Тада није било никаква дела од стране завереника, као што се већ зна, но је било само разговора и договора, а у томе је био и г. Лаза. Ово о г. Лази знам отуда, што се он о томе и са мном разговарао, а разговарао се и с другима. А на разговор за буну изазивао је мене г. Лаза а не ја њега. Уз то знам да је г. Лаза добро живео с Филипом Станковићем, а чуо сам и то, да му је Филип поклонио коња, но о томе не знам ништа извесно.

Председник (к писару): Прочитајте судски испит свештеника Косте Мајсторовића из Азање. — *Писар* (чита): На питање да л' је где говорио, да је помоћник Лазар Милојевић умешан био у покушавани преврат 1863 и 1864 год., и ако је, где је то било, и коме је говорио, — одговара: ... Јесам; говорио сам г. начелнику и г. Дуњићу, говорим свакоме, па и данас при томе остајем да је тако, јер по светом Николи 1863 год., кад је г. начелник у Паланку дошао да испит чини над сузаклетницима, онда сам и ја био дозват да се испитам. Пре овога пак ја све, што сам знао, саопштио сам попу Мати из Вел. Крсне, знајући да је он пријатељ кнежеве куће, а знао сам

отуд, што ми је то све Антоније Мајсторовић казао. — Оног дана, кад сам дошао на позив да будем спроведен суду, што сам неко циганче испод 17 год. венчао, г. Лаза ондашњи капетан врати цигане, а мене задржи у Паланци. У вече пошље пандура по мраку к мени, и то Тасу Стојановића, који је умрьо, те ме овај одведе у заседање капетанског конака, где застанем самог г. Лазу у мраку, и посадимо се једно до другог поред фуруне на столицама. Помрчина је била таква, да се црте на лицу човека нису могле распознати. Тад ми рече г. Лаза: „Знаш зашто си зват?“ И кад му ја рекох да не знам, онда ми каза: „Због Мајсторовића, јер се открила ствар, и ти све знаш.“ На то ја рекох: „Што ја знам, знаш и ти господине!“ А он ми припрети и каза: „Ти си слаб, ти ћеш се одати, но да те секу на парчета, немој да зуцнеш ништа и не одаји ништа.“ И одмах се по овом кренемо, и он иђаше преда мном а ја за њим до једне кафанице, где ме он унутра пусти и продужи даље свој пут сокаком. Овако је било, а више се може видети из мог испита, јер је онда ближе том времену било, кад сам испитиван био код суда и у Паланци. Што се коња тиче, ког је г. Лаза добио од Филипа Станковића, ја не знам је ли тако, али сам слушао од Миладина трговца, који је са мном 1864 год. у затвору био. Но најбоље се може ова ствар видети из моје прозбе, коју сам послао пок. кнезу Михаилу Јула месеца 1864 из притвора судског, и где сам све подробно изложио како сам ја и од куд и за кога ту заверу дознао. Зато нека се потражи та моја прозба, њу је г. начелник читао пре него што је на пошту отишла, а на пошту ју је однео Милоје добошар.

Председник (к туженоме): Ето сте, г. Лазо, чули где ови људи кажу да сте ви и онда у завери били. — *Милојевић:* То није истина. Што они кажу, све је то из мржње и писме. С почетка нису ништа имали да кажу против мене, него кад су доцније сазнали да сам ја тај био, који сам заверу открио, и да су преко мене били затворени, онда су устали на мене па ме клеветали, претили ми и заклели се да ће ми се осветити. Исти Коста Мајсторовић рекао је да би ме жива пекао и најео се мог меса, макар се

и не избавио вечних мука. Миладин је заклео децу своју да ми се освете ма на деци. Соскић је претио да ће ме жива на ражњу пећи. Има их деветорица таквих, који су кивни на мене. Антоновић ме је један пут звао на разговор, а ја сам то одмах јавио г. министру и питао га шта да радим. Он ми је дозволио да отидем, али да му јавим све, што ми буде говорио. Па ја сам тако и учинио. Ко је пак највише достављао власти шта се радило, то зна г. министар Христић, г. начелник, и ја и г. Дуњић. Што тадашњи завереници сад вичу на мене, то је наравна ствар, јер сам их ја похватао, па су тако због мене доста претрпели.

Председник (звони): Нек се доведе Коста Антоновић. — *Милојевић:* Ја знам — Коста ће и сад казати то исто. Али га питајте је ли кадгод после, кад се извукао, проговорио што са мном о тој завери. Никад ни словца, него ме је увек гледао попреко. Да је имао штогод, казао би за цело још на испитима, а не тек сада на претресу, пошто је већ четири месеца у апсу... *Председник:* Видећемо.

После неколико тренутака дође Коста Антоновић.

Председник (к Кости Антоновићу): Ви сте ономадне овде казали да је и г. Лаза Милојевић био у оној завери од год 1864. Он то не признаје. Кажите дакле од куд то знате? — *Антоновић:* Судско ислеђење о тој ствари постоји. Ако сам ја крив био, онда је он два пута више. Но он се извукао, кад је видео да није прилике да ће буна успети па да му тако не ће бити награде, којој се надао од буне. Сто пута ваљда ми је говорио за ту буну, па ме изазивао да и ја пристанем. — *Милојевић:* А за што то ниси онда казао? — *Антоновић:* Ја сам и онда казивао свуда и свакоме: ако сам ја крив, онда је крив и Лаза. Кад сам дошао у срез за старешину, застао сам велику раздраженост. То је био плод Филипова ровања. После дође уређење народне војске, уредба о шумама, попис имања, те ти све узаври. — *Милојевић:* Па из тога се не види ништа. Да је раздраженост била, то знам и ја, и јављао сам начелништву. — *Коста*: Јест, али знаш како си ме често запиткивао како је код мене, напомињући

да се при овакој раздражености духова може свашта учинити. И ти си ту био, и ти. — *Милојевић:* Ти говориш што си љут на мене. — *Антоновић*: Нисам ја љут, не говорим из писме, већ кажем што је истина. — *Председник* (к Антоновићу): Како сте живели с Лазом. — *Антоновић:* Ја га из прва нисам познавао, и познали смо се истом кад је кнез Михаило дошао у Смедерево. Ту смо се први пут видели. — *Милојевић* (к Антоновићу): Па ти си свагда говорио против мене? — *Председник* (к Антоновићу): Знате ли да је Лаза шуровао с Филипом? — *Антоновић:* Ја нисам видео, али сам слушао, и чуо сам да је добио од њега коња на поклон. — *Председник*: Рекли сте да је видео да нема ништа од награде, па је за то одустао? — *Антоновић*: Тако ја држим. — *Милојевић*: Али ја ти нисам ништа о томе казивао. — *Антоновић:* Како ниси! Знаш кад си ме уапсио и ја те питах: како се ти извуче? а ти си ми рекао: „кад видох да нема ништа, ја сам онда умакао." Јест, тако ми онога крста (показујући на крст на столу) био си и ти с нама, а ако ниси, онда си био шпијун. — *Милојевић*: Ко за такве ствари јави власти, тај чини своју дужност, а није шпијун. Ти си ми још у апсу претио да ћеш ми се осветити, само што умре пандур, који је то слушао, па сад не могу посведочити. Ти си био вечит противник Обреновића, а ја сам њихов привърженик, па зато износиш на мене неистините ствари. — *Антоновић:* А ти си хтео на две столице да седиш. Ласкао си влади кнеза Михаила да будеш код ње добро забележен, а овамо ишао си да се код Карађорђевића препоручиш. Знам ја шта ти мислиш, и кажем што знам. — *Председник:* Доста је. (К Антоновићу): Сад идите. (Антоновић буде одведен.)

Председник (к туженоме): Паја Радовановић казао је на комисији, а и вама у очи кад сте се суочили, да се с вама договарао о предузећу своме да се кнез убије и начини преврат, па вам за тај посао и 800 дук. дао. Шта на то одговарате? — *Милојевић*: Он је то по злоби својој казао. Још 1864 год. претио ми је да ће ми се осветити, што сам бајаги невине људе приликом ондашње завере злостављао, као што су ми и сами ти завереници

претили. Па кад није могао друкчије да ми се освети, онда је ово изнео на мене. Ја ни од кога ни пребијене паре нисам примио на цељ преврата. А с Пајом после како оно примих признање за пуномоћство нисам никад ни разговарао, — ја њега нисам могао да гледам — па како би ми дао 800 дуката? Ја сам невин као дете од мајке рођено, и нека ме часни крст и ово свето јеванђеље (показујући на јеванђеље на столу) убију, ако није тако. И где су ми ти новци? Та ваљда би им се опазио траг у мене. Ено сам се још задужио на кућу. А невиност се моја види и из тога, што ни један поштен човек нема да каже шта противу мене, већ све сами злочинци. — *Председник:* Кажете да вам је Паја претио, — а ко је то чуо? — *Милојевић:* Капетан Дуњић ће казати. Њему је приповедао Ранко из Азбеговца. А Паја је одседавао у Смедереву у Божурковој кафани, као што је ето и сам Божурко сведочио, па коме је видео да сам се с Пајом састајао? У Божурковој је кафани пуно света. Нисам ја с Пајом имао никаква познанства.

Председник (к писару): Прочитајте из Пајиног испита од 29. Јуна ов. год. одговор 12-сти и даље. — *Писар* (чита): П.: Покажите опредељеније кад сте г. Лази помоћнику дали оних 800 дук., на ком месту, и да ли је ту још когод био осим вас двојице? — О.: Опредељено не знам означити време, ког је т. ј. дана било, тек од прилике велим да сам му те новце дао пре Митрова дана и у првој половини мес. Октобра у мањој Рашиној кафани, коју држи Божурко, и то у соби, где сам квартирио. То је било дању. И били смо сами нас двојица, кад сам му дао новце. — П.: А јесте ли се тада још који пут тамо с њим састајали, осим онда кад сте му те новце дали? да ли сте онда ишли тамо само тога ради или и којим другим послом? да ли бисте могли означити кога, који вас је при тим састанцима усмотрио, и где су вам били састанци? — О.: Ја сам онда отишао у Смедерево на својим колима једнога дана из јутра, а другог дана по подне отуд сам се вратио. Нарочито сам и отишао тога ради да му предам новце. Нашао сам га у чаршији и дозвао га у моју собу те му их ту предао. И то

нам је било тога пута први састанак и једини, јер се више нисмо тада ни састајали. Не могу да се опоменем да ли нас је когод усмотрио на том састанку. Никакав други посао нисам имао тамо тога пута.

П.: У које сте име дали г. Лази те новце, да ли њему самом за труд или да их коме разда, и да ли је он штогод предузимао по вашем договору с њим? — О.: Ја сам и пре казао да сам му те новце дао у цељи да купи незадовољнике противу кнеза Михаила и његове владе, па или сам задржао те новце или ако му је нужно да с тим новцима купи те незадовољнике. Је ли што од тих новаца раздао коме на то, и је ли предузимао то скупљање незадовољника, ја не знам. По свој прилици држим да је г. Лаза те новце задржао себи, јер сам чуо да је доцније купио кућу у Смедереву.

П.: Казасте л' му да ви или ма ко други ради да се убије кнез Михаило, па да се после насилно начини преврат у земљи и доведе на владу династија Карађорђевића? — О.: Кад сам му дао новце, онда још није било ни закључено ништа за убиство, нити сам му то и казао. Само сам му рекао и договорио се с њиме, да скупи што више може незадовољника да су готови, па кад буде нужно да је на руци да се насилно направи преврат у земљи и доведе на владу Петар Карађорђевић.

Председник (к писару): Прочитајте и Пајин испит од 30. Јуна. — *Писар* (чита): П. Јесте ли на свршетку Септембра месеца 1867 били у Смедереву, и тамо, бивши болестан у кафани, преко неког лица звали г. помоћника Милојевића да пред њим кажете да неко пуномоћство издајете свом брату Ђоки, и ако сте, преко кога сте звали г. Милојенића? — О.: Ја сам на свршетку Септембра 1867 био у Смедереву, и пошто сам се поболио, а имао сам у Београду рочиште код суда, то сам хтео да издам пуномоћство моме брату Ђоки да ме на рочишту заступи. У тој цељи ја сам преко Милана, сина Ракичиног, позвао г. Милојевића к мени у кафану, и он је сам, без писара, а и без Милана Ракичиног, дошао к мени у собу, те сам му казао да издајем пуномоћство и молим да ми га власт потврди. Г.

Милојевић је потом узео моје пуномоћство и однео у начелништво, а после подне донео ми је то пуномоћство потврђено Милан Ракичић. После сам поштом послао то пуномоћство Ђоки у Београд. Нисам том приликом дао г. Милојевићу новце на цељ преврата, већ сам с њим само говорио о тој ствари и обећао му до неколико дана новце дати, као што сам доцније и учинио, које сам већ показао на испиту.

Председник (к писару): Прочитајте још и суочење Паје Радовановића с г. Лазом. — *Писар* (чита): Паја каза и г. Лази да му је оних 800 дук. дао лане у јесен у Божурковој кафани, и то у соби другој с десне стране кад се у ходник улази. На питање г. Лазе каза још да му је исте новце дао у једној платненој запечаћеној кесици. Даље рече да је то било баш у оној истој соби, где му је једном приликом дао пуномоћство на потврђење, које је г. Лаза и однео да се потврди, па му је доцније Милан Ракичић донео из начелништва потврђено. — Г. Лаза одговори да то ништа није истина што Паја каже. Осим онога пута, кад је свратио Паји у собу те га питао за потврђење пуномоћства, други пут није се никад ни ту ни на другом којем месту састајао с Пајом нити какве новце од њега примио. „А камо срећа — вели — да ми је што дао, те доиста не би ову несрећу учинио. А ово што Паја сад износи на мене, то је чисто из пизме због оних лица, која сам год. 1864 испитивао, те ми је због тога још онда претио и говорио да ћу кијати што сам бајаги те људе на испиту мучио.“

На ово примети Паја да нема никакве пизме на г. Лазу, и да ово не износи тек на њега, него му је за цело дао оне новце у кеси оној, као што је напред казао. У осталом рече да је могућно за оно да је говорио да ће г. Лаза кијати што је оне људе при испиту мучио, „премда се — рече — не опомињем тога, и жао ми је што није до сад то већ искијао, ако је истина да је људе злостављао, јер сам ја био увек противу тога.“ — Кад ово Паја изговори, г. Лаза је замолио да се то све стави на протокол, „јер се — рече — из тога види јасно, да је Паја доиста увалио мене у ово зло, кад ми на други начин није никако могао да науди.“

По овоме упитан је Паја какве је г. Лаза поклоне добијао од Александра Крађорђевића, као што је казао на комисији при испиту од 21. Јуна, и на ком се месту у Смедереву састајао с г. Лазом, кад је на истом испиту казао да је неколико пута к њему прошле јесени одлазио. Паја на ово одговори да се о тој ствари разговарао с г. Лазом пред кафаном Рашином, која крај Дунава лежи, и у горњој кафани Рашиној, коју Божурко држи. А што се тиче поклона, то рече да је тек од Филипа Станковића чуо, а њему самом није иначе ништа познато, а и од Филипа чуо је само за хата а ни за шта друго, и овим исправља пређашње казивање да му је Филип говорио за више поклона. — Г. Лаза не признаје ово, што Паја говори, и остајући при дојакошњем одговору своме каже да није ништа истина од свега овога, јер нити је он што примио од Паје, нити се кадгод с њим састајао ни разговарао, осим онда кад је пуномоћство потврђивао. Исто тако не признаје ни то, да је и најмање шта у име каква поклона добио од Александра Карађорђевића или преко кога другога.

Председник (к писару): Прочитајте и примедбу комисије код тог суочења. — *Писар* (чита): Кад је суочење ово учињено између Паје Радовановића и г. Лазара Милојевића, приметило се јасно како је Паја, доведеден бивши пред Лазара, погледао овога од главе до пете, и чисто је неко задовољство на лицу своме показивао па и осмехнуо се кад га је овде видео. — *Председник*: Нек се прочита још и сведоџба Ранка Јовановића из Аџбеговца, за кога г. Лаза рече да зна да је њему Паја претио. (К писару): Читајте. — *Писар* (чита): Ранко Јовановић, механџија из Аџбеновца, упитан 8. Јула 1868. на суду округа смедеревског да ли му је Паја Ра-Радовановић год. 1864 казивао да је г. Лаза Милојевић, испитујући заверенике, ове мучио и да ће он због тога кијати, одговорио је: ... Ја ништа о томе не знам, нити тог Пају Радовановића познајем, а могућно кад би га видео, да бих га и познао, али то, за што се сада испитујем, није мени ни он нити ко други казивао.

Председник (к туженоме): Ето сте сад чули све, кажите нам шта имате на то? — *Милојевић*: Ја остајем при ономе, што сам казао на комисији кад су ме суочили. С Пајом се никад нисам видео, осим оно само један пут због пуномоћства. Што год Паја каже, ја не признајем. Све је он то говорио из зле воље према мени, које се види и из тога, што је пун задовољства био и чисто се радостан осећао кад ме је овако у окову видео где сам се с њим суочио. Баш ти су устали противу мене, које сам ја највише гонио. Ја сам знао да они мене мрзе, па их зато нисам ни гледао. Ја сам их шта више избегавао, па се с њима ни поздрављао нисам. С хуљама не ћу да имам посла. Очевидно је да није могућно да ми је новце поверио. Поразмислите, господо! Ах, помагајте ако Бога знате! — *Бранилац*, правозаступник Петар Марковић (к председнику): Молим да се моме клијенту из призрења што је у гвожђу даде столица. — *Председник* (к полицајном органу): Дајте Лази столицу. — *Милојевић:* Помагајте, ако Бога знате! (Кроз плач.) Где су трагови тих новаца? Та ваљда не би код мене могли остати у тајности. Ено сам се родбини мојој задужио кад сам кућу купио. (Плаче и брише се.)

Председник (к писару): Прочитајте из бележака о претресу од 11. Јула, тамо на 6-стом листу оно, што је Паја ту казао о г. Лази по кривици Карађорђевићевој. — *Писар* (чита): ... Оптужени рече да је истина све ово, што му је прочитано, али је то казао што је мучен био, па тако морао је да каже; с тога сад на суду пориче. А мучен је, вели, био пре него што је Вељковић, судија из касације, дошао за председника комисији што ислеђује. Па почем је ово рекао, то му се прочита његово казивање о Лазару Милојевићу од 21. Јуна ов. год, а и испит и суочење с Лазаром, које је било под председништвом Вељковићевим 5. Јула ов. год. И на то признаде да је и пред Вељковићем, као председником комисије, казао оно о Лази, али само за то, што се бојао да га не би без знања Вељковићева мучили, па за то и сада то као неистину пориче.

Председник (к туженоме): Шта имате на то да кажете? — *Милојевић*: То, да је Паја морао порећи

што га је гризла савест. Покајао се што је казао да ми је дао, а дао није, па зато је на суду исказао истину. Видео ме је већ окована, па му беше срце на мери што ми се и тако осветио, кад није могао друкчије, па је задовољен исповедио шта је у ствари.

Председник (к писару): Прочитајте из Марићева испита 4-ти одговор. — *Писар* (чита):... Са мном је ... било договора да убивши кнеза начинимо преврат у земљи и на владу доведемо династију Карађорђевића. Кад смо утврдили како и где ћемо кнеза убити, питао сам Пају и Љубомира Радовановића да ли су сигурни за даље, и они ме увераваше да се не бринем ништа, да је све намештено и уређено као што треба. Утврђиваше ме још и да у том послу имамо на руци и војске и грађана, а и новаца доста, придодавши да је једноме дао 800 дук. само да ћути кад га је понудио да пристане уз нас а он није хтео... *Председник* (к писару): Прочитајте из Пајина испита што је о томе на комисији рекао пре него што је на суду порекао. — *Писар* (чита): ... Кад сам се вратио из Пеште, неколико сам пута ишао у Смедерево.... па тамо радио да се што више незадовљника прибави противу кнеза Михаила и његове владе а за Карађорђевића што већа партаја, и то што пре, те да се начини у земљи преврат и на владу доведе Петар Карађорђевић. За ово предузеће издао сам у Смедереву помоћнику Лази Милојевићу 800 дук. из моје руке у Октобру месецу. Лаза је онај човек, за кога сам Марићу рекао да сам му дао 800 дук. само да ћути, али није истина да је он само ћутао, него је и сам пристао на саму радњу....

Председник (к туженоме): Ова казивања Марићева и Пајина у свези су међу собом, па шта имате на то? — *Милојевић* : Ту је Паја морао имати кога другога, коме је новце дао, а мене је именовао само да ми се освети. Он је сакрио тога као свог пријатеља, а мене је оклеветао као непријатеља.

Председник (к писару) : Прочитајте писмо, које је Паја писао из притвора Трипковићу. — *Писар* (чита писмо [види у I-ој књ. стр. 145—147] познато из претреса од 11. Јула). — *Председник* (к писару) : Прочитајте из испита Пајина од 9. Јула што се односи на то писмо. — *Писар* (чита): ... Сва та писма, обли-

гације и цедуље писао сам за време мог притвора, и то у тој цељи, да побегнем из притвора и да материјално осигурам фамилију моје браће.

Председник (к туженоме): Као што сте чули, Паја је признао, да је ово писмо, које је сад прочитано, његово, и да се спремао да порече. Чим можете дакле да докажете да његово казивање вас не терети? — *Милојевић*: Он се спремао да порече за Карађорђевића, а за што, то се види из писма. То се не односи на мене, јер за мене се није спремао да порече, није се т. ј. спремао да порече оно, што се мене тиче, јер ту није имао никаква интереса. У осталом на ту ће ствар умети боље да одговори мој бранилац. А ја не знам ништа друго да кажем. — *Председник:* Самим је писмом, признањем и судском пресудом доказано, да је Паја лагао кад је после порицао. Ваша је кривица овде уплетена због новаца Карађорђевићевих, па проричући кривицу Карађорђевићеву морао је порећи и вашу. — *Милојевић:* Ја кажем и опет да новаца од Паје нисам примио никаквих, а с Карађорђевићем нисам имао ништа ни кад је овде био. — *Председник:* Али разуме се да је он порекао за вас само за то, што је хтео да порече за Карађорђевића. — *Милојевић:* По Богу, господине, не верујте му. Нити сам примио од њега новаца, нити сам кад имао с њиме какква посла. Он је то изнео на мене из пизме, јер ми се хтео да освети. Молим вас нека се и Дуњић испита о оном човеку из Аџибеговца, пред којим им је Паја претио.

Председник: Пајино казивање о вашем саучешћу потврђује се и оним што сад каза Антоновић да сте још год. 1863 ишчекивали награду. — *Милојевић:* За Пају сам већ казао, а што се Антоновића тиче, он говори против мене из мржње. Стварна сведочанства не наводи никаква, већ само држи да сам ја тако и тако мислио. И он је један између оних људи, које сам онда похватао, па сад износе којекакве клевете. А за што? То је близу памети. Ја сам засведочио своју искреност према кнезу, учинио сам услугу отаџбини, и кнез ме је за то наградио. Па зар истина да буде што злочинци износе на мене, а ја да немам вере? Зар да се слушају противници кнежеви и моји непријатељи? Да они сад клеветају на ме, доказује се и

тиме, што су онда ћутали и нигде ништа противу мене нису говорили. Као чиновник ја сам дужан био обелоданити злочинство, коме сам у траг ушао, и јавити власти што сам год дознавао. Нека се извиде акта, па ће се видети шта сам ја у тој завери чинио. Ствар је тамо јасна.

Председник (к туженоме): Јесте ли, г. Лазо, једном год. 1862 били на само у својој соби с Филипом Станковићем? — *Милојевић*: Био сам, али не у мојој соби. То је било у канцеларији. Филип је чуо да ја немам коња, па будући џамбас с коњма, дошао ми је па понудио да ми прода свог коња. Чим је дошао, одмах ми је рекао: „Ти немаш коња, а ја имам једног хата врлог доброг, ког бих продао, па ако хоћеш пробај га па купи.“ Ја зажелим да видим коња, па тако одемо заједно кроз чаршију у ар, и кад ми каза пошто је коњ, ја му рекох: „Скуп је, треба да се промислим.“ — *Председник*: А где сте то казали? — *Милојевић:* Кад смо изашли из ара... После ми опет дође у канцеларију, ја га ту понудим те седне. На то дође и г. Пера писар. Ту се почнемо да погађамо за коња, и кад ми рече да за 40 дук. није скуп, узмем га те одведем у моју собу и исплатим. Да сам знао да ће ме овака несрећа снаћи, ја бих 20 сведока сазвао, који би сад посведочили да сам коња купио. А да је то каква тајна била, ја бих доиста умео сакрити и од г. Пере. Али кад човек поштено ради, онда нема узрока да крије.

Председник (к писару): Прочитајте испит г. Пере. — *Писар* (чита): Испит Петра Марковића, писара у срезу левачком, 8. Јула на суду округа јагодинског.

П.: Знате ли је ли г. Лазар Милојевић год. 1862 као среский старешина у Паланци купио од Филипа Станковића каквог коња или га је на поклон добио, и ако га је купио, по што и како га је платио? — О.: Год. 1862 ја сам био срески писар у Паланци, па те године једног дана, не памтим сад по каквом послу, одем г. Лази у његов квартир, и код њега застанем Филипа Станковића. Њих двојица били су сами, и не знам шта су пре мене говорили. Но кад ја уђох у собу, Филип поче говорити г. Лази овако:

„Узмите г. Лазо мог коња, кад сте без коња.“ На то је г. Лаза одговорио: „Не могу, твој је коњ скуп.“ Потом је Филип наставио: „Није скуп за 40 дук. онакав коњ, узмите га ви па ћемо лако за наплату.“ Г. Лаза је на ово прихватио: „Како ћу да га узмем, кад га нисам ни видео.“ И после на поновљену понуду од стране Филипа пристао је да узме коња, и тако је као свршена погодба између њих, а шта су управо мислили, кад су се тако погађали, они знају. Сутрадан по погодби Филип је послао г. Лази коња по свом брату Мити, и г. Лаза га је примио, а да ли га је и платио, кад и како, то ми није познато. После тога на неко време пронео се беше глас, да је Филип оног коња поклонио г. Лази; па је министар унатрашњих послова г. Христић президијалним путем тражио од г. Лазе изјашњење о том коњу, а шта је даље било ја не знам, јер сам се на скоро за тим преместио из среза јасеничког, у коме је Паланка, овамо у срез левачки, где сам сада. Знам и то, да је г. Лаза тог истог коња, о коме је реч, после датог изјашњења г. министру кроз неко време продао за 30 или 35 дук. попу Станују из Селевца у округу смедеревском, а тај поп сада није жив. У то време кад је реченог коња продао попу, г. Лаза није имао другог коња, но после је купио два коња од неких цигана. Г. Лаза није имао коња ни онда, кад је од Филипа узео коња, о ком је говор, јер је тек онда некако и постао био срески старешина.

Држ. тужилац (к председнику): Г. Лаза рече да му је Филип дошао па нудио коња, а после да су ишли видети га, а за тим да их је г. Пера застао у канцеларији. Но ето г. писар Пера каже да их је застао у Лазиној соби, да је чуо где г. Лаза каза да још није коња ни видео. Ту је противусловље. — *Председник* (к туженоме): Како је с тим? — *Милојевић*: Ја остајем при ономе што сам казао. Г. Пера је дотурио у сведоџбу што није истина. Ја сам доиста најпре видео коња, а после смо пазарили. Пера је могао Филипа видети само у канцеларији, јер у моју собу ретко је кад и долазио, можда у три месеца ако је један пут само био. Ја и пред судом — тако ми живога Бога — кажем да сам за коња платио 40 дуката. — *Председник:* А

за што Пера овако говори? — *Милојевић*: Казаћу за што. Пера је отпре живео добро са мном. Али како сам, имајући озбиљне сумње, моју коресподенцију с начелником по оној завери од 1863 тајио од њега, то је постао нерасположен према мени. А да сам тајио од њега ту коресподенцију, може посведочити моје президијално писмо, које и сад мора бити у г. министра. Доцније је он премештен из мог среза, па је можда мислио да је то учињено у следству мог президијала, те зато поче роптати на ме те је и изнео оваке неистините ствари. Другим ничим не могу сумњу одбити, других сведока немам. — *Држ. тужилац* (к председнику): Оптужени је друкчије говорио на комисији. Нек каже дакле за што сад одустаје од оног казивања? — *Милојевић*: Ја не одустајем, нити поричем то казивање, већ само га у нечему допуњавам. И г. Дуњић, који је онда код мене био писар, зна да је г. Пера био љут на мене. Мислим да пред судом могу оно прво казивање допунити и објаснити.

Председник (к писару): Прочитајте испит г. Лазе од 25. Јула у колико се тиче коња. — *Писар* (чита): П.: Раније сте на испиту казали да сте од Филипа год. 1862 купили коња за 40 дук. Па сад кажите кад сте управо тог коња пазарили, где се за време пазара налазио, кад сте га примили, и јесте ли погођену цену платили, и ако, кад, коме и пред ким? — О.: С пролећа 1862 год., но ког управо месеца, да ли Марта или Априла, не знам, дошао је Филип (из Јагодине, од куда ли) на том коњу у Паланку. У канцеларији ме понуди да ми тог коња, за ког казиваше да га је купио од Анте из Јагодине, прода, ако ми треба, на које сам му казао да ми коњ треба, али најпре морам видети да ли је то онај коњ, за ког знам да је био Антин. Из канцеларије после одемо у ар Филипове механе те видимо коња тог и нужни такум на њему (седло и т. д.), па му за тим кажем да се промислим. Тако ја одем у канцеларију, а и он мало за тим дође. Почнемо се погађати: он је тражио 50 дук., а ја му давах 25 дук. за коња и 10 дук. за такум, у след чега је он затражио 40 дук., говорећи да коњ тако стаје 28 а такум — прибор коњски — 12 дук., те се тако и

погодимо. Кад смо се тако погађали, био је у истој канцеларији и писар Петар Марковић (сада у срезу левачком), и некога је онда саслушавао. Пошто се погодисмо, рече Филип: „Још један услов, а то је да ја одјашем у Смедерево на коњу, јер немам на чим да кући одем, па ћу га сутра вратити.“ Ја пристанем те одемо у мој квартур (у истој кући где је канцеларија) и у соби му својој дам погођену цену 40 дук. између четирм ока, с том препоруком, да ми сутра коња прати из Смедерева. И тако он одјаше коња и оде у Смедерево, а сутрадан доведе ми коња његов момак, коме имена не знам, те тако ја коња примим а момку дам напојнице цванцик или пет гроша.

П.: Је ли когод од Филипове стране с момком дошао да вам коња преда? — О.: Нико више није мени дошао, до само тај момак. — П.: Колико сте тог коња држали, кад се га продали, коме, по што, и за што сте га продали? — О.: Нисам га држао ни пуну годину дана, но сам га продао попу Станоју из села Селевца, који је доцније умрьо, за 24 дук., а продао сам га пак што је имао ове мане: гуке су му неке почеле биле излазити и по ребрима и по прсима, од којих га је неки налбанта лечио, али ништа успети није могао; после је зазирао, кад се јаше и није се давао поткивати. Кад сам га продао, већ сам имао два мала коња за кола. — Држим — али утврдо баш не знам — да тог коња ни пуну годину дана нисам држао.

П.: Познајете ли Миту Станковића из Смедерева, брата Филипова? — О.: Познајем га — а ко њега не би познавао? — П.: Па зар вам није он довео коња у Паланку и предао вам га? — О.: Није; коња ми он није предао, мени га је предао момак. Миту онда нисам ни видео, јер нити ми је он сам нити с тим момком коња предао.

П.: Ваше казивање о куповању коња не слаже се ни мало с казивањем г. писара Петра, на кога се и сами позивате, јер ето како он под заклетвом вели о томе (следује горње казивање писарево: „од године 1862 ја сам“ и т. д. до „они знају“). Кажите дакле шта је узрок таком неједнаком казивању вашем и овога сведока? — О.: Е, није тако, госпо-

дине, Бог и моја душа. Онако је било, као што сам ја казао. Могућно да је такав разговор Пера чуо у канцеларији, јер, као што казах, кад ме је Филип понудио за коња, рекао сам да морам коња најпре видети, па је можда после долазио мојој кући и према томе казао како је тај разговор чуо у канцеларији, а можда је г. Пера додао што и неистинито.

П.: Ваше казивање ни о предаји коња не слаже се с казивањем сведока г. Пере, јер ево како он даље вели: „Сутрадан по погодби Филип је послао коња г. Лази по своме брату, и г. Лаза га је примио." Кажите дакле шта је узрок те се ни у томе ваше казивање не слаже с његовом сведоџбом? — О.: Ја сам коња купио — за што не бих казао и од кога сам га примио и ко ми га је предао. Мени Мита никако није тог коња довео ни предао, но момак, као што казах.

Председник (к туженоме): По овом казивању излази да је писар Пера доиста вас видео с Филипом пре него што сте ишли гледати коња, сада пак рекосте да је то доцније било. Објасните нам ово противословље? — *Милојевић:* Ја сам се онда помео па нисам могао све точно да кажем. Сад поправљам тадашње моје казивање. Први пут није био писар, већ други пут, т. ј. кад сам се погодио с Филипом. А све је било у канцеларији, не у мојој соби, у коју Пера није долазио, као што већ рекох. Није истина ни што Пера каже да сам коња продао за 35 дук., већ сам га продао за 24 дук., јер је имао мане, — био је ћудљив, па га нисам смео јашити да не погинем. И онда кад сам га продао, већ сам био купио два коња за кола, и јахаћи ми више није ни требао.

После одмора кроз четвртину сахата.

Председник: Да прочитамо шта је Милан Милојковић сведочио за коња, о коме је реч. (К писару): Изволите прочитати његову сведоџбу. — *Писар* (чита): Милан Милојковић, трговац из Придворице, 31. Јуна ов. год. упитан код суда смедеревског изјаснио се: ... Пре пола, или целу годину, пре но што су они окривљеници због преврата у Паланци испитивани, а не памтим да л' 1861 или 1862 год., или у време кад је Београд бомбардан, јер не памтим ни

које је године Београд бомбардан, ја сам се десио овде у Смедереву послом мојим, и у кафани попа-Аћима дошао је к мени Филип Станковић, и поред многог другог разговора о трговини нашој Филип сам из свога побуђења приповеди ми: да је једног коња купио (по што није ми казао), и хоће да га поклони нашем капетану г. Лази, и замоли ме да истог коња г. Лази Милојевићу као старешини среза јасеничког с целим такумом одведем, које сам ја учинио, и коња, који је био мрко-доратаст, с целим такумом истог дана, пошто ми га је Филип у попову кафану довео, примим и одведем у Паланку и г. Лази предам. После овога видео сам да се г. Лаза истим од Филипа добивеним коњем служио и јахао га, а колико времена не знам, као што ни то не знам шта је после с тим коњем учинио. На послетку признајем да сам с Филипом био ортак, па зато сам му и учинио љубав те сам коња г. Лази одвео.

Председник (к туженоме): Овај сведок, који је с Филипом био ортак, чуо је од њега самог да вам је коња поклонио. Шта имате на то да кажете? — *Милојевић:* Филип је могао то Милану казати, јер су били ортаци, па да се коњ на Филипов рачун упише. Филип је варао све своје ортаке, па је ишао и овога да превари. Тако он обично чини. Казивање Филипово не вреди ништа, јер Филип је човек, који је био осуђен, а и иначе је покварен и неваљао. Да је Милан то отпре изнео на видик, ја бих до сад с Филипом био на чисто. А можда Милан хоће сад од мене да наплати коња, што му Филип није дао новце, које је од мене примио, па зато и његова сведоџба не вреди, јер је човек интересован. А и свему свету могао је Филип казати да ми је коња поклонио, те његове речи немају никакве вредности. И какав би ми то поклон био — у свему 28 дук., више коњ није вредио!? Све је то само удешено, да се нешто може изнети на мене...

Председник: Имате ли ви мимо ово каквих јачих доказа да сте коња заиста купили? — *Милојевић:* Немам. Сведоке нисам тражио, јер сам радио поштено. Могу се заклети да никаква поклона, ни једне крушке, а камо ли коња, нисам добио ни од кога.

Није ово једна ствар, коју сам у животу своме куповао, па никад нисам сведоке тражио. Савест ми је чиста, и свагда сам се у своје поштење уздао.

Председник (к писару): Прочитајте 35-ти одговор из испита Мајсторовићева. — *Писар* (чита) шта је Мајсторовић [види напред на страни 68.] казао за 2000 дук., које је Филип Станковић год. 1862 добио од бивше кнегиње Персиде за посао преврата. — *Председник* (к секретару): Прочитајте и ви оно на 8-мом листу из бележака о овом претресу шта је Мајсторовић ту рекао. — *Секретар* (чита):... Знам да је Филип добио 2000 дук. од кнегиње Персиде, а то знам отуда, што ми је сама Персида казала год. 1862 кад сам тамо био, а то је било о судским веријама.

Председник (к туженоме): Из овог казивања види се да је Филип још год. 1862 имао 2000 дук. за посао преврата, па је од тих новаца могао купити коња и вама поклонити да вас врбује за своје намере? — *Милојевић:* Је ли Филип добио 2000 дук., ја не знам, али то знам да сам од њега коња купио и платио му моје рођене новце. Истом год. 1864 слушао сам где се говорило да је добио некаквих 2000 дук., али онда, кад сам коња куповао, нисам ништа о томе знао, нисам онда знао ни да је Филип под сумњом, а да сам то знао, не бих од њега коња ни куповао. Ја одавде нисам могао знати шта он ради у Пешти, нисам знао ни шта мисли, а камо и шта има у џепу.

Председник (к писару): Прочитајте Пајино казивање испод 20-тог (види напред на страни 39.) одговора Антоновићева. — *Писар* (чита): Ја сам 1862 год. био отишао у Пешту и био сам једном на ручку код кнеза Александра с тим Костом Антоновићем и с г. Костом Николајевићем. Том приликом повели смо разговор о ондашњем рату Црногораца с Турцима и о држању српске владе према Црногорцима, па кнез Александар рече како се кнезу Михаилу за то држање према Црногорцима не замера, а да је он — Александар — на српској влади, па да се тако понаша према Црној Гори, њему би Срби замерили, јер за њега нико и не мари. Ја сам на ово одговорио да би он требало да ради штогод, ако

хоће да когод за њега мари, и додао сам: „како су кнез Милош и кнез Михаило радили док су на страни били.“ Кнез Александар на ово одговорио ми је да нема средства за то, а ја сам му на то приметио, да му не треба бирати средства, као год што их ни кнез Милош није бирао, па сам у томе показао на крваву слику Карађорђа, и додао да је кнез Милош овога убио, а самог њега — Александра — хтео је убити преко Тенке и других.

Председник (к туженоме): Из овога се види, да се план о преврату повлачио још од год. 1862. Паја је ето још онда преговарао с Карађорђевићем. Филип је имао новце — то је доказано, а ви сте се у оно време с њим састајали, били сте на само у својој соби, па то је сумњиво. Чим одбијате од себе ову сумњу? — *Милојевић:* Ја, као што рекох, нисам знао да је Филип добио новце ни да је радио штогод о преврату. Шта су они кројили у Пешти, то мени није познато било, а и не тиче ме се. Ја сам с њиме говорио само о коњу, а о политици ни једне речи. Да сам невин и да сам коња купио, то могу доказати само заклетвом, а другог доказа немам. Да можете загледати у моје срце, уверили бисте се за цело о истинитости мојих речи. Онда — као што рекох — нисам знао да је Филип у подозрењу код владе, шта више — слушао сам да је у кредиту код ње. Могу се заклети са своје четворо деце.

Председник (к писару): Прочитајте 5-ти одговор из Милојевићева испита код комисије. — *Писар* (чита): П. Јесте ли се с Пајом Радовановићем састајали у његовом квартиру у Смедереву, и ако сте, кад је то било, где и чега ради? — О.: Ја споменух, да сам се један пут с њим по дужности састао; зато сад да покажем то. Некако јесенас, или пролетос, не знам извесно, но само знам да није било у зиму, а видеће се из акта у канцеларији начелништва, — пошао сам из канцеларије на подне кући, и уз пут сусретне ме Милан Ракичић ниже куће своје па ми рече како је по молби Паје Радовановића, који је слаб а жели пуномоћство једно на другог адвоката пренети, пошао у начелништво да замоли те да власт нареди да се он о преносу тога пуномоћства саслуша, почем је слаб. Ја знајући да

увек у случајима таким изашиљемо болеснику секретара или другог ког званичника, и да ће се и овде то учинити, — зато како сам и тако поред Божуркове кафане кући идући проћи морао, свратим сам да не бих после подне по заповести начелника морао долазити. Запитам у кафани да ли је ту Паја и на одговор одем у собу и Пају у кревету нађем. Пошто ми се на питање каза да је он Паја Радовановић и даље да хоће да пуномоћство на адвоката, сад не знам да ли неког из Смедерева или из Пожаревца, пренесе, јер је — рече — слаб, и да је његов рукопис на овоме чим пренос захтева, кажем му да прати после подне пуномоћство с копијом те да се што буде нужно учини. Том се приликом нисам дуже бавио од три минута, па сам одмах кући отишао. После подне донео је Милан пуномоћство, и у след тога питао ме г. начелник кад је Паја долазио, на које сам му казао како ме је Милан срео и како сам ја Паји ишао, те је тако пренос потврђен. Сад не знам да ли сам се ја или г. начелник том приликом на потврђењу потписао. О томе ће акта сведочити, а молим да се и Милан Ракичић испита, а и протокол потврђења добави.

Председник (к писару): Прочитајте му и 14-сти одговор. — *Писар* (чита): П.: Ви сте раније казали да од Паје нисте никаквих новаца примили, а он каже да вам је јесенас у Октобру месецу у Смедереву дао 800 дук. у тој цељи да врбујете незадовољнике како би се преврат лакше извршио противу владе кнеза Михаила, и те новце вели дао вам је у својој соби код кафеџије Божурка, пошто се пре тога договорио с вама приликом потврђивања оног пуномоћства. — О.: Није истина то што Паја каже. Ја од њега нисам никад ни једне паре примио. Па не само то, него осим онога пута, кад сам му ишао у квартир по званичној дужности ради потврде пуномоћства, више никада нисам се с њиме састао ни разговарао. Као што сам раније казао, он је мрзио на мене да ме не види очима, и никад нити ми се кадгод јављао нити се питао са мном кад је у Смедерево долазио, него је увек окретао главу, кад би ме год видео. А у кафану ја сам обично долазио с г. начелником или с другим којим од већих

судских званичника, као с чланом г. Животом и с другима, па су и они виђали Пају у кафани, и по томе само што сам га кад и кад тамо видео случајно, може ли ико извести да сам долазио да се с њим договарам о чему? А у његову собу, осим онда што сам због пуномоћства долазио, више никад ни пре ни после ни завирио нисам. На послетку молим нека се пита садашњи начелник па и бивши министар унутрашњих послова те да покажу каквог сам ја положења био према пок. кнезу, а не да се верује казивању Паје, који је, као што сам казао, мрзио на ме и ово само из пакости и освете изнео, да ми нашкоди за оно, што сам 1864 год. испитивао његове другове таком енергијом, да сам после и од самог кнеза Михаила добио захвалност. Молим дакле опет, да се казивању Пајином не верује, јер ако се тај правац узме, онда он може и на друге изнети за кога год хтедне, само да га пред светом осрамоти и обешчасти, као што сам и ја овим случајем компромитован управо ни крив ни дужан.

Председник (к туженоме): У 5-том одговору признали сте да сте идући из канцеларије кући на ручак отишли Паји, који беше болестан, па га саслушали што хтеде да пренесе пуномоћство на другога, а знате да за оваке ствари обично начелник шиље секретара или писара, па вас да не би ни послао, а признајете да сте Пају познавали као подозрива човека и противника кнежеба. Чим ћете дакле доказати да овај ваш састанак с њиме није поподозрив? — *Милојевић:* Да опет кажем, што сам већ казао. Милан Ракичић ме је нашао на путу па ме позва да идем к Паји Радовановићу у кафану, где лежи болестан, те да узмем од њега признање на пуномоћство, које је имао да потврди у начелништву. Мени је истина Радовановић био мрзак, али ме дужност везиваше, па сам мислио да морам отићи, јер где има дужност да се врши, ту не треба ништа друго гледати. А држао сам и да ће начелник ипак мене одредити, јер секретар и писар имали су онда више посла у канцеларији него ја, па на што да двапут кланцам, кад и онако идући кући морам проћи поред кафане. И тако се свратим, а код њега нисам се бавио ни три четири минута, и ни о чем

другом нисам говорио, до само о ствари, за коју сам дошао. А отићи сам му могао тим пре, што за њега није јавно, ни законом доказано било да је подозрив човек и противник династије. Ја сам га од год. 1864 држао за таква, али то је било тако о њему моје мишљење као Лазара Милојевића, а не као помоћника у начелништву, и у овом случају, као што рекох, ишао сам к њему по дужности, а у дужности престају субјективна мишљења. Ја сам поштеним послом ишао к њему, а рђаве намере нисам имао никакве. — *Председник:* Али главно је што сте ишли без наређења начелникова, а знали сте да је Паја подозрив. — *Милојевић:* Према реду, који код нас постоји, нисам држао да је нужно да начелник одређује. За себе се нисам ништа бојао, јер сам знао да се моја верност према кнезу не може поколебати. А и иначе у полицајној струци не ради се колегијално. Начелник ради у својој соби једне, а ја у другој друге послове, и обичаја није било да се за свашта тражи најпре одобреље од начелника, — више пута и ја сам као помоћник наређујем шта да се уради. А за ову ствар одмах сам начелника известио, и он ми није замерио. — *Председник*: Чим бисте доказали да сте мрзели Пају? — *Милојевић:* Тиме, што ми је претио да ће ми се осветити. А мрзио сам га и због тога, што је био противник династије, коју народ љуби. — *Председник:* Покажите бар један пример, да сте још коме овако без наредбе начелникове ишли изван канцеларије да саслушавате, а мрзели сте као Пају? — *Милојевић:* Таква примера немам, јер ја никога не мрзим, који мене не мрзи. А у Смедереву ни с ким нисам у омрази.

Председник (к писару): Прочитајте извештај г. начелника смедеревског. — *Писар* (чита): Приложено у верном препису пуномоћство, које је Паја Радовановић издао своме брату Ђоки, шиље начелништво комисији на употребљење. Исто пуномоћство написано је 30. Септ. пр. год., и тог дана код овог је начелништва потврђено. У начелништво га је донео помоћник Лазар Милојевић истога дана у 4 сах. по подне, и тада је, извињавајући се потписаноме начелнику што се забавио, рекао: да је пошао од куће у канцеларију, па кад је био спрам кафане Ми-

лана Димитријевића Божурка, свратио га Милан Ракичић, који је пред кафаном седео и замолио га да оде у кафанску собу к Паји да овај призна то пуномоћство, које издаје брату Ђоки, те да се оно може у начелништву потврдити, а да он не мора представити, јер је болестан у кревету па не може у начелништво да дође, — и на то је он отишао к Паји у собу те је овај поменуто пуномоћство признао пред њим, па је представио да се потврди и Милану Ракичићу преда, који је дошао био да га Паји однесе. На основу овог представљења пуномоћниковог начелништво је потврдило пуномоћство, о ком је реч, и предало га Милану Ракичићу на потпис. Истина је дакле да је Милојевић одмах, чим је дошао у канцеларију, јавио потписаном начелнику, да је ради наведеног пуномоћства ишао у стан к Радовановићу и тамо га о томе саслушао.

Председник (к туженоме): Ви рекосте да сте Пају саслушали пре ручка, а ето начелник каже да је то било после подне, због чега сте му се и извињавали што сте доцкан дошли у канцеларију. Шта на то велите? — *Милојевић:* Није тако. Ја сам онда дошао у канцеларију пре него и начелник, који је дошао кад је Ракичић већ чекао на пољу пред канцеларијом, и ја сам наредио те се пуномоћство потврдило а не он, нити је он о њему шта знао, док му није поднето да га потпише. Ја сам њему казао да сам био код Паје и примио признање, али нисам му казао да сад идем од Паје. — *Председник:* А за што начелник овако извештава? — *Милојевић:* Што се боји казати штогод у моју корист, да се не би замерио код владе. А Бог нека ме скруши, ако није овако, као што ја кажем. — *Председник:* Начелник дакле не каже ово из какве пизме или мрзости према вама, већ само за то да не каже у вашу корист, да му се не би замерило? — *Милојевић:* Тако је. У завади с њиме не живим, или барем мени није познато да он има шта противу мене или ја противу њега. Ту се он само поплашио што је пуномоћство потписао, да не би и на њега каква сумња пала па хајде — вели — нек је Лази више на врату, да све свалим на њега. А да сам у подне био код Паје, може посведочити и Милан Божурко, јер је онда био у ка-

фани. — *Председник:* Божурко је већ казао да зна само да га је Паја питао за вашу кућу и да је ишао к вама. — *Милојевић:* Већ ако не ће да каже. А Паја никад није био у мојој кући.

Председник: За данас се рад овај завршава, а сутра ће се продужити.

Седница је свршена у $1^1/_4$ сах. по подне.

Седница варошког београдског суда од 12. Октобра.

Почетак у $8^1/_2$ сах. Публике врло много.

Председник: Нек дође г. Аксентије Поповић, правозаступник из Смедерева.

Аксентије Поповић приступи.

Председник (к Аксентију): Ви сте Аксентије Поповић, правозаступник из Смедерева? — *Аксентије:* Јесам. — *Председник*: Колико имате година? — *Аксентије*: 51. — *Председник*: Познајете ли г. Мајсторовића? — *Аксентије:* Познајем. — *Председник*: Јесте ли с њим у омрази? — *Аксентије*: Нисам. — — *Председник*: Јесте ли кадгод били суђени? — *Аксентије:* Јесам, због некаквих личних увреда.

Председник: Јесте ли се 29. Маја ов. год. састајали у Смедереву с г. Мајсторовићем? — *Аксентије*: — Јесам, и то око 5 сах. по подне код Рашине кафане. Био сам с Азањцима, које сам тог дана заступао на суду; ови су хтели да части мене као свог пуномоћника и г. Мајсторовића као земљака, па тако отидемо на пиво у кафану где је Андрија, а не нашавши ту пива пређемо у ону другу преко пута где је Божурко, и ту мало поседимо. Ја сам после с Азањцима отишао, а Мајсторовић је остао. Тог дана судије су доцкан изашле из суда, па смо ручали до 4 сах. После подне ишли смо гледати ретко једно ждребе кнежево. За тим смо отишли до поште, ту на путу чули смо да је Мајсторовић дошао, и онда смо се упутили у кафану. Овим је редом текло.

Председник: Ви сте дакле око 5 сах. дошли у Божуркову кафану, а јесте л' ту застали Мајсторо-

вића? — *Аксентије:* Мајсторовића смо најпре видели, па онда смо отишли пред кафану, а унутра нисмо улазили. — *Председник*: Колико сте времена били заједно? — *Аксентије*: Једно по сахата. — *Председник:* А после? — *Аксентије*: После сам ја отишао с Азањцима, а Мајсторовић је остао сам за столом, где смо седели.

Председник: Јесу ли сви Азањци отишли с вама? — *Аксентије*: Не знам; неколицина је отишла — да ли сви, не знам. — *Председник*: За то време, док су Азањци и Мајсторовић били с вама, јесте ли били у положају таквом, да сте могли чути шта се разговарало? — *Аксентије*: Седели смо за једним столом, и говорили смо о обичним стварима. Мајсторовић је рекао да не познаје млађе Азањце, па их је питао чији су и они му одговарали. — *Председник*: Али одговорите на моје питање. — *Аксентије*: Иначе не могу одговорити; нисам видео, и нисам чуо, да је Мајсторовић шта друго разговарао. А био сам за столом, и чини ми се да бих могао све чути. — *Председник:* Разговор је дакле међу вама био о обичним стварима? — *Аксентије*: Јесте. Говорили смо и о некој парници, коју Азањци одавно имају, па је Мајсторовић питао је ли већ свршена. — *Председник*: И то сте говорили пред Андријном кафаном? — *Аксентије*: Не, већ у другој преко пута. — *Председник*: А у ходнику код Андријне шта је говорио Мајсторовић? — *Аксентије*: Није ништа. Ту нисмо били ни пуних пет минута, па кад није било пива, отишли смо одмах у ову другу. (Ћути мало, па после наставља): Само то имам приметити, да сам се ја с Азањцима нашао на путу, па су неки од њих угледавши Мајсторовића у Андријну ходнику изашли предањ па се поздравили, а ја сам с осталима дошао после 4—5 минута те смо се и ми поздравили.

Председник: Молим — јесте ли се сакупили пред Божурковом кафаном? — *Аксентије:* Јесмо. Најпре се чуло било да Мајсторовић спава, а кад смо га угледали где изађе на Андријн ходник, онда су неки отишли напред да се с њим поздраве. Ја сам дошао за њима, па смо се руковали. И отуда смо после отишли к Божурку.

Председник: Онај што вам је на путу казао да је Мајсторовић дошао, од куд је то знао? — *Аксентије*: Радојко нам је казао тамо око поште, кад смо ишли поред Гигине куће, а од куд је то знао, није ми казао. — *Председник*: А онај, који каза да Мајсторовић спава, је ли вам рекао од куд то зна? — *Аксентије*: Ко је управо то казао ја не знам, нешто се тако разговарало.

Председник: Ваше бављење где сте пиво пили, колико је трајало? — *Аксентије:* Од прилике по сахата. Ми смо попили по две чаше пива, а Мајсторовић је узео два слатка и две чаше воде.

Председник: А за несрећу, која се у Београду догодила, је л' се прочуло по овом састанку? — *Аксентије:* Није, већ тек сутрадан.

Председник: А је л' Мајсторовић казивао за што је дошао? — *Аксентије:* Рекао је да је дошао послом код суда.

Председник: Јесте ли пуномоћник Мајсторовићев? — *Аксентије:* Нисам. Него ми је прошле зиме представљао неку ствар да му терам на суду, и због ње се саветовао са мном. И онда сам му по своме убеђењу световао да је боље да се с човеком поравна. Али пуномоћник му нисам. — *Председник:* Тражите ли шта у име трошка? — *Аксентије:* Не тражим, јер сам дошао амо не због овог сведочанства, већ да рашчистим неке ствари мојој кћери удовици.

Сведок потписше своје казивање.

Председник (к полицајном органу): Доведите Мајсторовића.

После неколико минута Мајсторовић буде доведен.

Председник (к Аксентију): Изволите сад и пред г. Мајсторовићем испричовредити, што сте овде сведочили.

Аксентије Поповић искаше све опет по реду, што је и напред на дотична питања исказао.

Председник (к туженоме): Шта имате г. Мајстотовићу на ово да приметите? — *Мајсторовић:* Колико се опомињем, Азањци су дошли баш кад сам изашао из моје собе, а је ли Аксентије ту с њима био, или је мало заостао иза њих, то не знам. Ја сам се

са свима у једно време руковао. То знам извесно да су после отишли сви, а ја сам остао у кафани с писаром Пером. — *Председник*: Колико сте временна били заједно? — *Мајсторовић:* Мислим један сахат. Разговарали смо о цркви, о кмету, и о другом којечему таком. (Плаче.) Те људе нисам ни познавао, јер су све млади људи. — *Председник:* Сад кажите само о томе, шта сведок наводи, а оно друго већ сте казали, кад сте били испитивани. — *Аксентије:* Ја се сад опомињем заиста да је Мајсторовић остао с писаром Пером. — *Мајсторовић:* Дабогме, до 7 сах. у вече с њим сам остао. Молим нека се и други сведоци испитају.

Председник (к браниоцу): Ви г. Поповићу, имате ли као бранилац Мајсторовића да питате о чему сведока? — *Бранилац:* Ја бих молио да се сведок упита куд је ишао с Азањцима, кад су отишли из кафане и колико се с њима бавио? — *Аксентије*: Отишли смо у Љотићеву кафану, ту смо се частили, а после они су отишли у Азању а ја својој кући. Беше готово мрак. — *Председник:* Јесу ли сви Азањци отишли? — *Аксентије:* Они су били подељени с квартирима; чекали су док су се искупили, па онда су отишли. — *Председник:* Баш сви? — *Аксентије:* Не знам. Много их је отишло. Чини ми се да су сви, али не знам извесно.

Председник: Кажите, г. Аксентије, знате ли да ли је г. Мајсторовић око цветне недеље ове године долазио у Смедерево? — *Аксентије*: Јесте, знам врло добро, долазио је око тог времена. — *Председник:* А од куд то знате? — *Аксентије*: Отуда, што ме је онда звао к себи, хтевши ми дати неку парницу до му водим, коју је имао с Николићем. Него ја кад сам прегледао акта, световао сам му да се поравна. — *Председник:* Би л' опредељено умели казати у које сте доба отишли к њему и колико сте се код њега бавили? — *Аксентије:* Звао ме је пре подне, а ја сам му отишао после ручка. У колико је сахата било, то извесно не знам. — *Мајсторовић* (упада у реч): Хтео бих казати суду да овим пада сведоџба Мите Арсића. — *Председник:* То ћете доцније приметити. — *Аксентије* (наставља): Тамо су дошли били Рувча и Кузмановић, а кад су видели да смо

ми у послу, они су онда отишли. А дошао је био и неки практиканат, рођак г. Мајсторовића. Чини ми се да је онда у кафани био и помоћник Милојевић, али извесно не могу да се опоменом. Ја сам код Мајсторовића провео скоро до вечера.

Председник (к држ. тужиоцу): Кажите, господине, шта имате приметити на сведоџбу г. Аксентија. — *Држ. тужилац*: Г. Аксентије вели да је и помоћник Милојевић онда, кад је цветне недеље ишао к г. Мајсторовићу, био онде у кафани, где се Мајсторовић налазио са станом. Нек каже зна ли то извесно? — *Председник* (к Аксентију): Кажите господине. — *Аксентије:* Чини ми се да је тамо био, а били су чини ми се и начелник, и председник суда, и ја сам их видео кад сам пролазио кроз кафану. Али опет извесно не знам. — *Председник:* А кад сте ви отишли, је ли г. Мајсторовић остао у својој соби? — *Аксентије:* Изашао је па ме је испратио и захвалио ми за савет у парници.

Председник (к браниоцу): Имате ли ви још шта да запитате? — *Бранилац*: Немам ништа.

Председник (к туженоме): А ви, г. Мајсторовићу, имате ли шта да приметите? — *Мајсторовић:* Кажите ми најпре шта је г. Аксентије рекао. — *Председник:* Па ви сте чули шта је рекао. Разговарао се с вама о парници, развидео вам нека акта, а после је отишао и ви сте га испратили. — *Мајсторовић*: Нека још и то каже, да је доцкан отишао од мене, и да је цело после подне провео у мојој соби. — *Аксентије:* Јесте, дошао сам му кад је устао од спавања. То је могло бити око 2 и по или 3 сах. А вратио сам се у мрак — свеће су већ биле упаљене.

Председник (к Аксентију): Више немате ништа да кажете? — *Аксентије*: Немам, осим ако бисте ме што питали. — *Председник:* А на ово што сте до сад питани, немате ништа? — *Аксентије:* На то сам одговорио што сам знао.

За тим се упали свећа. Сви устану, сведок метне три прста на јеванђеље, положи заклетву „како је истину говорио“, и целива крст.

Председник (к Аксентију): Сад можете ићи, а (к туженоме) и ви, г. Мајсторовићу. — *Аксентије:* Добро. (Одлази. Мајсторовић буде одведен.)

Председник (к полицајном органу): Нек дође Лазар Милојевић.

После неколико тренутака буде Милојевић доведен.

Председник (к писару): Прочитајте 25-ти одговор из испита Милојевића. — *Писар* (чита одговор тај, који је [види напред на страни 111.] читан и при претресу Ракичићеву).

Председник (к туженоме): Јесте ли овако казали на комисији? — *Милојевић:* Јесам, али сад имам да објасним и допуним. Стража је већ била постављена, и ја сам ишао да обиђем и видим је ли на свом месту.

Председник: На испиту сте признали да је Милан Ракичић добро живео с Радовановићем, а овде сад питасте га да ли убица није у његовој кући. Ваљало би да знате да пријатељ пријатеља не ће издати. Чим ћете дакле одбити од себе сумњу да нисте Милану ишли на руку кад сте му ово казали, па да тако ни сами нисте умешани у ту ствар? — *Милојевић:* Ја сам се случајно састао с Ракичићем, идући да прегледам стражу. Слушао сам да он живи добро с Радовановићем, па сам преко полицаја хтео да му поручим да пази ако би убица од куд дошао к њему да га ухвати, а кад сам га сад видео мислио сам да ћу смотрено поступити ако му то сам кажем, па сам тако и учинио. А састајати се с Ракичићем могао сам слободно, јер он дотле није био у подозрењу, а да је ма у чему био подозрив, ја бих и њега узео под стражу. Ноћу су биле дупле страже па сам знао да Ђока ноћу не би могао упасти у варош па одавде да пребегне; мислио сам да се од куд дању не увуче, па за то сам и запитао Милана, и он ми је рекао: знајте да ћу га одмах ухватити, ако само буде дошао. Ја сам дакле ту са свим смотрено вршио своју дужност...

Председник (к писару): Прочитајте 3-ћи одговор из испита његова. — *Писар* (чита): П.: Познајете ли Пају Радовановића? — О.: Познајем га, виђао сам га, кад дође у Смедерево, у Рашиној кафани, но с њим никаква посла имао нисам; долазио је код суда, или за шта друго — ђаво га његов знао;

а један пут сам се састао с њим по дужности, што ћу доцније, кад се упитам, показати.

Председник (к писару): Прочитајте и 4-ти одговор. — *Писар* (чита): П.: Стојите ли у каквој љубави или омрази с Пајом? — О.: Не само што ни у каквој љубави с њим не стојим, но шта више он има неку мржњу противу мене, а та је мржња ова: Оне године, кад сам ја заверенике — његово друштво, које је радило противу кнеза — похватао и испитивао, он је, дошавши из Крагујевца или из Београда (не знам) у Нови Аџбеговац у округу смедеревском у срезу јасеничком, говорио пред неким Ранком Јовановићем како сам ја као мучио те заверенике и како ћу ја кијати за то, па сад хоће да ми се овим путем освети ако може. Молим да се тај Ранко испита о томе а и г. Милојко Дуњић, начелник среза јасеничког, пред којим је као реским писаром Ранко показао све шта му је Паја говорио, те ће се тај мој навод обистинити, а г. Дуњић знаће показати као и Ранко еда ли је још когод тај Пајин разговор и ту претњу чуо.

Председник (к писару): Прочитајте даље 5-ти одговор. — *Писар* (чита исти одговор, који је и отпре [види на стр. 159.] читан).

Председник (к писару): Прочитајте и 44-ти одговор. — *Писар* (чита): П.: На првом испиту сте у петом одговору рекли, да сте ушав у собу к Паји зарад оног пуномоћства, питали га: „еда ли је он Паја“. Ту сте дакле тим показали власти као да га дотле нисте познавали, а напротив на том истом испиту у трећем одговору велите изреком „да га познајете“, па то потврђујете и у осмом одговору, где рекосте да вас он мрзи и да главу од вас окреће кад вас види. Кажите дакле сада зашто сте познанство своје с Пајом, као што се из петог одговора вашег у сравњењу с трећим види, крили? — О.: Ја с њим нисам никако ни познат, до само што сам га виђао и знао да се зове Паја. Па како сам знао да он мене мрзи и не може да ме гледа, а међу тим сам по дужности приморан да му дођем, то сам хтео бити „горд“ те да му — кад се већ и тако никад састајали нити шта разговарали нисмо — покажем да га и не познајем и да не ћу да знам ко је и

шта је. То је моје начело тада било, — и тако ја никако нисам хтео крити да сам ја Пају познавао, но сам казао како је било, а било је доиста то да сам га питао „је ли он Паја“, но то сам учинио из узрока, који сад показах. А из тог узрока нисам му хтео ни с Богом казати, кад сам од њега пошао, да му и даље останем непознат, као што сам и до тада био и остао.

Председник (к туженоме): Ето овде у 3-ћем одговору казали сте да Пају Радовановића познајете само из виђења, у 4-том казасте да вам је претио, а у 25-том да знате да је он добро живео с Ракичићем; ви сте пак Ракичићу препоручили нека пази на његовог брата убицу: отуда произлази да сте ви с њима били у блиским одношајима. — *Милојевић:* Што сам о томе казао код комисије, при томе остајем. Ја сам слушао да Милан добро живи с Радовановићем, и два пута сам их видео где су ишли заједно. Но ја с њиме нисам никад друговао ни посла имао. — *Председник*: У 5-том и 44-том одговору казали сте да сте га познавали, а опет кад сте к њему отишли зарад пуномоћства питали сте га за име и презиме? — *Милојевић*: То сам чинио за то, што нисам хтео да му се покажем да га познајем, кад и онако само сам га из виђења познавао. За то му ни „с Богом“ нисам казао кад сам полазио.

Председник (к писару): Прочитајте шта је Павле Ђорђевић, берберин у Смедереву, сведочио код наначелништва и код суда. — *Писар* (чита сведоџбу, која је (види бр. 130. наших новина) читана при Ракичићевом претресу).

Председник (к туженоме): По овом казивању Павла Ђорђевића види се да сте се с Ракичићем састали на само и да сте му нешто шапутали? — *Милојевић*: Павле то говори из писме што сам му два пута преметао кућу због неке крађе. Он није способан за сведока, и зато њему не верујем. А с Ракичићем нисам се потајно разговарао. — *Председник*: Кад је Павле био суђен због крађе? — *Милојевић*: Истраживан је по захтевању крагујевачког начелништва; а и под истрагом је био што се коцкао с неким лоповом. — *Председник*: А је л' та ствар свршена? — *Милојевић*: Не верујем. Онда кад

су мене затворили, истом је узет на одговор. Он би волио да ми се може осветити него да му Бог здравља даде.

Председник (к писару): Прочитајте први и 22-ги одговор из испита. — *Писар* (чита): Ја сам Лазар Милојевић, помоћник у начелништву смедеревском. Никад нисам био судом ни суђен ни осуђиван, ни кажњен, ни укораван ни за шта. — П.: Казали сте да нисте никад ни за шта осуђивани, а напротив комисија је дознала да сте били осуђени на извесну казну пре неколико година, што сте неку девојку тукли против закона. С тога се позивате да кажете за што нисте ово показали кад сте први пут питани, него сте притајали, те сад искажите кад сте, којом влашћу и на колико осуђени били? — О.: Ја доиста нисам био још ни за шта осуђен, него сам само год. 1847 (чини ми се тада) био под судом у Смедереву, што сам ту девојку, за коју ми сад кажете, тукао; но и то је овако било: Ја сам онда истраживао неку крађу; па како се онда могло тући на одају, то сам и ја њу на одају тукао, па сам у томе мало више претерао, те ме је она за то тужила суду. Ово сам чинио као срески писар, али опет нисам за ту ствар осуђен био, јер сам се с њом поравнао, те је она после од тужбе одустала, а ја сам опет на дужност отишао, будући сам разрешен био пре него сам под суд дат. Ето то је тако било; па с тога нисам ни могао казати пређе да сам за што осуђиван, кад то у истини није било; а ово што нисам јавио, нисам се управо сетио, а друго рачунао сам да ово и није никаква осуда, коју би требало јавити, кад је овако ствар прошла. Осим тога ја сам још и пре две године у Смедереву био под судом што сам у једној апелати увредио јагодински суд, и за то сам осуђен био на 6 дана затвора; но како сам после молио кнеза за помиловање, и то ми је одмах опроштено, то сам држао да ни ово не долази ни у какву осуду, почем нисам казну издржавао.

Председник (к писару): Прочитајте и пресуде, по којима је г. Лаза осуђен био. — *Писар* (чита): Извод суђења од 19. Дек. 1847 на суду окр. смедеревског. (Том је приликом Милојевић осуђен био, да

извесној девојци једној плати 21 а жени једној 23 талира с путним трошковима у 240 гр. њима и 559 гр. сведоцима, што их је био, а уз то и да изгуби обустављену бившу половину плате што је жену речену пред светом тукао голу. — За тим и како је при новом размотрењу по препоруци апелације међу њима учињено поравнање): Извод суђења од 5. Марта 1848 у Смедереву (у коме је решено да учињено поравнање остане у снази, а Лазар, што је у бијењу речених лица преступио границу дужности, као и што је жену речену „на поругу света тукао голу и тако противно човечанству поступио“ изгуби плату, која му је обустављена била до дана, кад је изречена прва пресуда. — После тога): Пресуда окр. суда смед. од 22. Окт. 1865 (којом је Милојевић према §-фу 104. кривичног законика осуђен на осам дана затвора што је нанео увреду јагодинском суду).

Председник (к туженоме): Чули сте ево пресуде, по којима сте били осуђени. Поред свега тога у првом одговору сте рекли да нисте никад били осуђени, а после у 22-гом кад бејасте убеђени признали сте да сте осуђени били: за што то нисте одмах казали? — *Милојевић:* Ја разликујем осуђење и кажњење, и мене су питали јесам ли био кажњен, а ја сам одговорио да нисам, као што доиста и нисам. А да су ме упитали јесам ли био суђен или осуђен, ја бих рекао да јесам. Не знам за што бих крио, што се сакрити не може? Ако сам и једну реч слагао власти, то ме дајте стрељати. — *Председник:* Али у ствари је друкчије. Вас су баш питали јесте ли били суђени, а ви сте одговорили „нисам никад био ни суђен ни осуђен“. — *Милојевић:* Можда сам се помео, али не верујем да сам тако могао казати. Можда су и случајно друкчије записали.

Председник: Имате ли још шта у обрану? — *Милојевић:* Само то, да су ову беду на ме изнели они, које сам год. 1863 похватао кад су хтели буну да праве. Отуда сам допао овога стања. А заклињем се светом Богородицом, светим јеванђељем и часним крстом, Богом оцем и светом Тројицом, да сам невин као од мајке рођен. А ако сам и најмање крив, онда нек допаднем најљућих мука, да се свет

на ме угледа. Ја знам да ова заклетва моја не вреди, али опет зато молим нека се запише да Бог зна да сам се клео. (Публика се смеје.) ... Жив их Бог убио, шта учинише од мене и од моје сироте деце! (Плаче и уздише.) ... Чуо сам где је у тужби казано да сам у државну службу ступио године 1842; то није истина, — ја сам у службу ступио године 1844. А и нисам ја школу оставио, него је школа оставила мене, кад се о револуцији године 1842 растурила. И нисам ја чиновник из револуције. (Плаче.) Ја сам приватног човека служио кад се школа растурила, и тек после сам добио државну службу, и то најпре без плате. За већом службом нисам никад грамзио, ја сам задовољан с оним што имам, а имао сам свагда више, него што бих по својим способностима мислити могао. Владање је моје увек било одлично — ено кондуите па ће показати. А на чему се општина оснивала кад је казала да сам рђава владања, то она зна. Кад сам допао беде, онда је цео свет против мене. Немојте ме судити по клеветама завереника, ако Бога знате... Запишите ми заклетву молим вас да ми одлане на души. (Публика се опет смеје.)... Ако је због оних 800 дук. у сумњи куповина куће, молим вас да објасним....

Председник: О томе ћете доцније казати кад добијете последњу реч. А сад да се мало одморимо.

Одмор по сахата.

Председник (к браниоцу): Изволите, господине, изјаснити се шта имате у обрану свог клијента.

Бранилац: Као што се из тужбе види, оптужени се окривљује из ових узрока: 1) што је од Паје Радовановића прошле јесени у цељ убиства кнежева и преврата примио 800 дук.; 2) што је године 1862 имао тајни састанак с Филипом Станковићем у Паланци; 3) што је прошле јесени имао тајни састанак с Пајом Радовановићем у Смедереву; 4) што се с Миланом Ракичићем као саучесником у овом злочинству састајао сутрадан по убиству кнежеву на чаршији у Смедереву; и 5) што је о познанству своме с Пајом на испитима говорио разногласно, и што на питања власти која ислеђиваше

није хтео показати да је отпре за своје кривице суђен и осуђен био.

За истину се не сме узети да је окривљени Лазар примио од Паје Радовановића 800 дук. за цељ убиства и преврата, све да би Паја то своје казивање и на претресу потврдио, јер да се казивање саучесника може узети за потпун доказ, према §-фу 231. крив. судског поступка иште се да то казивање кажу окривљеноме у очи бар двојица на претресу. Овде је пак према окривљеном Лазару једно једино казивање Пајино, које опет он је на претресу са свим порекао; а и поред порицања овог доказано је, да Паја на испитима својим није марио за истину, јер у једном испиту свом каже да је при давању новаца Лазару то био први и једини састанак, а на другом вели да му није на првом састанку дао новце, већ на другом. Држ. тужилац вели да се према §-фу 231. т. а) кривичног судског поступка не изискује да ово казивање мора бити на претресу исказано, већ да је довољно да се то учини или на претресу или код власти која ислеђује. Ово није по закону, и има остати као особно схватање држ. тужиоца, јер да је, позивајући се на т. а) §. 231., одмах прешао на точку седму §-фа 229., као што упућује §. 231., онда заиста не би могао рећи, да није на претресу нужно казивање саучесника, кад седма точка §-фа 239. то изреком иште. Кад је дакле овде само једно казивање Пајино, и кад је он то као једино на претресу своме одрекао, онда се има сматрати да ово казивање према Лазару ни исказано па ни постојало није.

Ово порицање према Лазару не може се, као што државни тужилац хоће, обеснажити тиме, што га је Паја учинио по смишљеном плану да Карађорђевића опере и имање му спасе, а тим својој фамилији користи придобије. Јер нека је Паја и по смишљеном плану порекао, опет Лазару мора то од користи бити, јер саучеснику, који се суди, треба казивање на дан претреса у очи да се искаже, а данас тога овде нема. По овоме наведене у тужби околности под а), б), в) у I. ни у колико окривљеног Лазара не терете, а још мање дају ближи основ подозрења, премда те околности ни по себи

не значе ништа, јер што је Паја имао новце Карађорђевићеве, што је одлазио у Смедерево, што је Марићу казивао да је некоме дао 800 дук., то нема никаква значаја за окривљење Лазарево, кад Паја у тим околностима није ништа имао с Лазаром.

Што се тиче тајног састанка с Филипом Станковићем у Паланци, та се околност не сме уплести у ово дело, јер по гласу испита Паје Радовановића од 21. Јула ов. год. ово је злочинство закључено с Карађорђевићем о малој госпојини год. 1867. Састанак дакле у Паланци, и да се о њему може овде говорити, био је онда, кад о овом злочинству ни мишљено није, и кад о Филипу као дотле, а и после тога, док није оне пасквиле растурао, познатом приврженику династије Обреновића, нико ни помислити није могао да је противник кнезу Михаилу и његовој влади. Нека је Персида Карађорђевићка год. 1862 и дала Филипу 2000 дук., ко сме отуда извести да је за то дело и за његову издајничку намеру знао и окривљени Лазар? По овом састанку тим мање може Лазар бити подозрив, што се тајни састанци врше на други начин, а не у отвореној соби, као што потврђује испит тадашњег писара г. Петра Марковића. Што дакле Лазар признаје да је од Филипа купио коња, није околност, која окривљеног Лазара терети и подозривим чини.

Што је Филип Станковић пред испитаним сведоком Миланом Милојковићем из Придворице казивао да је једног коња с прибором поклонио Лазару, то све отпада и с Лазара скида сваку сумњу, једно за то, што по чланку 114. грађ. судск. поступка, који је постојао год. 1862, овака казивања не вреде; а друго, што се то казивање сведока Милојковића потире казивањем сведока Матије Ристића, јер је овом сведоку Филип казао да је реченог коња окривљеноме Лазару продао. То сведочи испит сведока Ристића од 31. Јула ов. год. А како се држ. тужилац није позвао на тај испит, он је пак не од мале користи за окривљенога, то молим нека се прочита.

Председник (к писару): Изволите прочитати. — *Писар* (чита): Матија Ристић, трговац из Придворице, упитан судом смедеревским изјавио је: .... Ја сам био ортак с Филипом Станковићем год. 1861., и

тада сам видео да је брат Филипов Мита јахао једног коња мрко-доратастог; после кратког времена видим где истог коња јаше Филип, а за тим да је тај исти коњ, што су га Мита и Филип јашили, у капетана Лазе, и он га јаше, а којим је начином коњ дошао капетану Лази ја не знам, осим кад ми је г. Лаза хтео тог коња дати за моја два коња с колима па ја захтевао извесну суму приде, исти ми је г. Лаза казао да много тражим приде, јер рече да сам знам да је коња купио за 40 дук. од Филипа. Ја, као што мало пре казах, не знам којим је начином коњ г. Лази дошао, и је ли га купио, осим што ми је Филип као мој ортак казивао, да је реченог коња, којим су се Филип и Мита као задругари служили, продао г. Лази за 40 дук. Но је ли то истина, што ми Филип казиваше, ја не знам.

Бранилац (наставља): Из прочитаног овог испита види се, да је Ристићево казивање претежније од Милојковићева, кад се у њему и цена опредељује, а ова се потпуно слаже с ценом, за коју је Лазар казао, и та је 40 дук. Разлагање држ. тужиоца да би окривљени Лазар дужан био доказати да је овог коња купио, па како то није учинио, то да се има сматрати, да му је тај коњ поклоњен, — ово разлагање није на умесном путу, и толико замаша, да би се применити могло на сваку куповину, која бива без сведока и без писмене исправе, и по томе да је сваки онај, који за купљену ствар не може да покаже исплату, ту ствар или на поклон добио или украо или другим којим недозвољеним начином до ње дошао. Закону је претпоставка (§. 641. и 653. грађ. законика), да се продаје врше за готове новце, ако друкчије није уговорено. По овоме ни према самом продавцу Филипу није окривљени Лазар дужан исплату доказивати, а много мање према ком трећем лицу, као што то држ. тужилац захтева. По свему овоме нема ту никаквог основа подозрењу.

За састанак окривљеног Лазара с Пајом Радовановићем у Смедереву у Пајином стану имам приметити да се из тога не може извести никакав основ подозрења, јер је извештајем начелништва доказано да је Паја доиста тог дана потврдио једно пуномоћство, а Лазар се, као што и држ. тужилац при-

зназе у тужби, непрестано бранио да је састанак био ради потврде пуномоћста. Је ли при потврђивању тог пуномоћства било прописаног реда или није, као и да ли га је Лазар дужан био потврдити или није, и је ли требало да то учини или да не учини, за то нека се брине власт, којој Лазар подлежи. Она га је у томе дужна контролисати, па ако је учинио шта мимо ред, и казнити га. Према овоме ако при потврђивању оног пуномоћства и није испуњен прописани ред, опет зато окривљени се не може тим теретити.

Што је Лазар познавао Пају па ушавши у његову собу питао га за име, то није прикривање трага и намере, јер он је Пају познавао само из виђења, и ово му је један једини с њиме састанак, који да је учинио јединствено ради тога, да себи или коме другом уштеди труд и идење, које би доиста било на уштрб државном послу, потпуно се мора веровати, јер се одрећи не може да је начелништво на крају чаршије а Паја са станом на Дунаву, и простор од начелништва до Дунава није мален. Потпуно се окривљеноме мора веровати да је Пају за име питао само за то, што му је хтео да покаже своју важност и одужи му се се за пређашње његово према њему непристојно понашање, кад га је Паја на улици виђао. Држ. тужилац признаје да је састанак овај био на само у Пајиној соби. Је ли дакле окривљени Лазар имао потребе да своје познанство и на само од истог Паје сакрива? Доиста није. Ово дакле окривљеног Лазара поступање не само што њега не терети, но још и даје потпуно уверења да није био друг Пајин, и по томе да ни учесник није у овом злочинству.

О састанку с Ракичићем на чаршији, као и о ношењу пуномоћства у начелништво, окривљени Лазар и Ракичић нису једнако у својим испитима казивали. Али ко би могао само из тога изводити основ подозрења, кад Лазара, осим пореченог Пајиног казивања, не терети ничим ни најмање ни један од саучесника? Састанак дакле с Ракичићем, разногласно казивање о том састанку, разногласност о ношењу пуномоћства у начелништво показују да Лазар није памтио шта је говорио, а то је доказ да

није значаја ни важности давао своме говору, а то би доиста морао чинити, да је у ово злочинство уплетен, па би и памтио све оно, што је као завереник радио. Зар би Лазар, да је у злочинство уплетен, говорио Ракичићу: „море несрећниче да није к Љотићу добегао убица“? И зар би га упућивао да иде да види па да власти јави ако је добегао? Доиста не би. То његово поступање не само да не даје сумње да је учесник у овом злочинству, но шта више прибавља довољног уверења да је доиста чист од завере, па и Ракичићу да је говорио оно с тога што о завери није ништа знао. Ово се потврђује и тиме, што се ни замислити не да, да би завереници овако великог и грозног злочинства о томе могли говорити по улицама и на чаршији, и то онда, кад је потпун ред у земљи одржан, и кад се стање земље овим убиством ни у чему изменило није.

На реду би ми било да одговорим на тужбу што се тиче разногласног казивања Лазаревог о познанству с Пајом Радовановићем; но о томе сам говорио, у колико је ова разногласност стојала у свези с разногласношћу о ношењу пуномоћства у начелништво.

Окривљеном се Лазару, као што сам у почетку означио, приписује и то у кривицу, што није хтео одмах да покаже своја дела, за која је отпре суђен и осуђен, но је то учинио тек онда, пошто је влашћу што ислеђиваше убеђен био, па држ. тужилац изводи из тога доказ према точци а) у §-фу 238. кривич. суд. поступка.

Као што је држ. тужилац дужан навести све оно, што противу кривца војује, тако је исто дужан навести и оно све, што кривцу према обрани његовој служи на олакшицу. Овде држ. тужилац није то учинио. Истина је да окривљени Лазар није одмах показао те своје раније кривице, но тек на другом испиту, али за што? Држ. тужилац то није показао, као што није показао у тужби ни какве су то кривице. Зар је то кривица, која би се овде исказати морала, што је Лазар, вршећи званичну дужност и истражујући крађу ударио крадљивцу више удараца, но шта је према кругу своје власти учинити могао? Зар је то кривица, што је Лазар у једној својој

апелати увредио суд те због те увреде осуђен био на осам дана затвора? И требало је да не каже те кривице, јер оне, кад би он доиста у делу овом учесник био, казну му нити умалити нити увећати могу. Друго би што било, кад би се он сада за подобно дело судити имао, као што то точка а) у поменутом 238. §-фу иште, на коју се držж. тужилац позива. Но те кривице и не постоје, јер је Лазар помиловањем ослобођен осмодневног затвора, а за прву своју кривицу после пресуде се поравнао с лицем, које је при истраживању крађе више казнио, но што је допуштао круг његове власти.

Све наведене околности не дају ни основа подозрењу, а камо ли доказа, јер у њима нема оно, што је у §-фима 121. и 122. крив. суд. поступка прописано, а нарочито што у њима нема услова по точци б) у §-фу 228. крив. суд. поступка.

Најпосле да ли се може и помислити да би коловођа Паја Радовановић у ову заверу узео лице, које је у пређашњој, год. 1863 противу кнеза постојавшој завери радило као власт која истраживаше и извиђаваше, и за ревносни свој рад од стране владе у звању унапређено било? Доиста, господо, то Паја, кога ви сви познајете, не би учинио.

А да то Паја не би учинио доказ вам је и то, што је Паја око себе прибрао све само несрећнике и пропалице, и то такве, којима је као правозаступник он сам или његов брат Љубомир радио.

Од погубљених саучесника два су само лица, која су имала свог имања, а та су Светозар Ненадовић и Ђорђе Мрцајиловић, но првом је Љубомир и Паја, а другом само Паја као правозаступник у парницама од великог значаја и вредности радио, а Лазар нити је бескућник нити пропалица, нити се парничио, а много мање да му је Паја или његов брат Љубомир ма кад радио.

Према свему овоме Лазар није крив.

Изузетке, које је Лазар противу испитаних сведока учинио, усвајам и ја с тим додатком, да је омраза, која постоји између Лазара и сведока Петра Марковића, произашла из неповерења, а такве су омразе најопасније.

То је што за сада имам навести у обрану окривљенога.

Бранилац (наставља): Још би ми ваљало одговорити и каквог је владања г. Милојевић; али најпре молим нека се прочита сведоџба, коју је о томе издала општина смедеревска. — *Председник* (к писару) Читајте. — *Писар* (чита): Лазар Милојевић, помоћник смедеревског начелништва, по гласу пресуде овоокр. суда од 19. Окр. 1847. № 4351 и С №. 4467. суђен је на накнаду претрпљеног боја и плаћање трошкова сведоцима, што је ..., ћер, и ... жену ... ... из Милошевца, при истраживању крађе, Стојану Лукићу ондашњем учињене, за коју је пало било подозрење на ..., преко мере и голу пред светомтукао. По овој истој кривици употребљена је на корист државне касе половина плате реченог Милојевића, што му је задржана док је био под судом. Осим тога по гласу пресуде овоокр. суда од 22. Окт. 1865. № 15.472, коју је и касациони суд за снажну прогласио, Милојевић је осуђеп на осмодневни затвор за увреду власти, па је кнежевским помиловањем од те казне ослобођен. Из обзира на све ово, а и за то, што је Милојевић при овом жалосном догађају о убиству кнеза јасно обелоданио свој подли, дволични и притворни карактер, суд општине смедеревске у смислу §-фа 90. крив. суд. поступка, а по саслушању одбора ове општине, издаје сведоџбу, да је Милојевић рђавог владања. Од имања има Милојевић у овдашњ вароши једну кућу с плацем, има четворо деце, једно мушко и троје женских. — *Бранилац:* Ја ћу се доцније о тој сведоџби изјаснити.

Председник (к држ. тужиоцу): Изволите ви, господине, казати сада шта имате. — *Држ. тужилац:* Према обрани туженога и према наводима његовог г. браниоца готово не бих ни имао шта да казујем, јер докази, које сам у тужби навео, нису ни мало потрвени; али према понашању оптуженога, према његовом претварању хоћу за љубав истине још нешто да кажем.

Оптужени је јуче, одговорајући на прочитано му казивање Паје Радовановића, рекао, да је Пају свега два пута видео, и то један пут пре две године у кафани, и да је онда дознао ко је он; а

други и последњи пут да се као непознат састао с њим у стану његовом ради потврде пуномоћства. Напротив код комисије је више пута, нарочито у одговорима 3., 4., и 19., казао да се с њиме виђао и у кафани и код суда, да га зна као пријатеља Ракичићева, да га је Паја мрзео па пролазећи поред њега окретао му леђа. Бранећи се да није од Паје примио новаца рече на претресу да је Пају познавао као противника династије Обреновића, а овај њега опет као пријатеља те династије, као и да је знао да је на Паји била сумња од год. 1864, и после правдајући састанак с Пајом каза да није знао да је Паја подозрив те да к њему не иде, и тек доцније да је сазнао да је он противник кнежев. Одговарајући на питање за каквог човека познаје Филипа, рече да га је познавао лично до бомбардања, а после да је од других чуо да је противник кнезу Михаилу; а правдајући састанак с Филипом пре бомбардања говораше да је Филип до онда био код владе у добром кредиту, а кад му је казано како је Филип говорио да му је поклонио коња с прибором, рече да је Филип рђав човек и варалица, који је толике људе упропастио.

На ранијем испиту казао је да га је Филип пред г. Петром Марковићем понудио да му коња прода, а после каза да је то било по други пут опет пред Петром. А кад му је саопштена сведоџба Петрова, која се не слаже с наводом оптуженога, онда не имађаше ништа друго да на сведоџбу Петрову каже, до то, да није онако, како Петар вели, и да се овај морао помести у казивању. Но пошто виде да га по тужби тој сведок терети због оног пазара, казује о том пазару друкчије, као што се видело јуче, и тек сада чини изузетак противу сведока, као да овај говори из пизме, што му није поверавао президијале и што држи да је због њега из Паланке премештен.

Међу тим и без сведоџбе Петрове јасно је колико се може веровати казивању оптуженога о пазару и отуда, што сам признаје да је пазар учињен у канцеларији пред Петром, а за тим одвео Филипа у своју собу, која је с канцеларијом под једним кровом, и тамо му на само платио. Пред сведоком да-

кле пазарио је а на само новце дао Филипу, и то Филипу, о ком и сам вели да је неваљао човек и да је толике људе упропастио.

Правдајући састанак с Пајом због пуномоћства рекао је да се к Паји свратио кад је ишао из канцеларије пре подне, а по извештају начелника смедеревског, коме се и правдао што се закаснио, казао је да је то било после подне, па да га је то задржало те је касно дошао.

За Ракичића вели да зна како је добро живео с Радовановићем, и то да зна само по чувењу, а за тим да их је и видео како су обојица заједно ишли. О истом Ракичићу говори као да није знао да је подозрив човек, а овамо кад сва полиција у месту истражује убице и саучеснике убиства, каже му да тражи убице, који су му познати, не имајући уверења да ли је Ракичић такав човек, коме се тако важна ствар може поверити. Међу тим нека суд не изгуби из вида да то говори велик полицајни чиновник, који треба да зна како ко дише према влади и владаоцу; да то говори чиновник, ком је толико душа поверено да их чува од убица; да то говори онај, који све законе земаљске, бар у колико се тичу његове службе, мора да зна.

Оволике недоследности, оволике противоречности, не показују ли очевидно да он крије свој одношај према Паји, према Филипу и Ракичићу? Не показују ли очевидно, да је примио поклон од Филипа? А такве околности нису ли доказ да су му састанци сумњиви и у злочиној намери, кад се зна да су ти људи радили на овом злочинству? Није ли ту доказ да је и коња морао примити у цељи непоштена споразумљења на штету земље? Сама овака његова одношења била би доказ за свачије беспристрасно суђење о њему у овоме делу.

Али има и реалних доказа, има и његове стварне радње.

Паја Радовановић и Коста Антоновић сведоче да је Паја још у 1862 години стојао у преговору с Карађорђевићем противу кнеза Михаила. Мајсторовић, који признаје кривицу, сведочи како му је Персида казивала да се још онда преко Филипа Станковића радило с новцима Карађорђевићевим противу кнеза

Михаила. Коста Антоновић каже како је Филип те године тумарао по округу смедеревском и дражио људе, а сам тужени признаје да је био старешина у једном срезу тога округа. Заклети сведок Петар Марковић сведочи да су оптужени и Филип били сами у једној соби. Паја Радовановић, Коста Антоновић и Милан Милојковић из Придворице казују да је тада Филип поклонио оптуженоме коња с прибором. Пресудом суда смедеревског од 29. Маја 1864 год. № 8928 доказује се да је у истој години већ и појављена била завера противу кнеза Михаила у оном истом крају, где су се на само налазили Филип и оптужени. А што је још значајније, тврди се овом пресудом и то, да су неки и од садашњих злочинаца радили онда у завери, као н. пр. Мајсторовић и Антоновић, а сам тужени вели да је ту био и Паја Радовановић. Каква је то завера и колика јој је радња била, сада о томе не може бити питања, јер је ствар једном већ свршена. Коста Антоновић и Коста Мајсторовић сведоче да је оптужени у тој завери радио као и они, па још и двојином више, а кад није добио награде од Карађорђевића, онда се зауставио и положајем својим прикрио оно, што је чинио.

Све је ово потпун доказ, да се садашње издајство повлачило још од год. 1862. То тврде и саме личности, које су у садашњем злом делу помешане. Јер пређашњом судском пресудом о овом издајству доказано је, да су у њему између осталих радили Карађорђевић, Станковић и Паја Радовановић, а сада је већ доказано и за Антонија Мајсторовића. Тај доказ добија још већу снагу тиме, што се говори, да је он још и онда, у години 1864, очекивао награде од Карађорђевића, а сада осведочава се да ју је и добио преко Радовановића.

Што се тиче навода браниочевих ја судим да законитог изузетка нема противу Паје, а и да би га било, постојати не може, кад се његова сведоџба тврди тиме, што и оптужени и Ракичић признају оно, што тај сведок сведочи, само мало друкчије и неједнако међу собом. Према томе, и кад би стојало оно, што тужени и његов г. бранилац веле, не може то одузети вредност сведоџби.

Г. бранилац каже да казивање Пајино није доказ по томе, што нису та два саучесника, као што иште §. 231. крив. суд. поступка. Ови су разлози удаљени од закона, јер према тужби казивање Пајино није ни узето као потпун доказ да се може подвести под речени §., већ као доказ по точци 4-тој у §-фу 123. крив. суд. поступка.

У обрани г. бранилац ме упућује на 7. точку у §-фу 229. с убеђивањем да казивање треба је на претресу, а не само код власти што ислеђује, па тим поводом вели да кад је то казивање Паја одрекао, онда оно и не вреди. Но ја сам у тужби дао своје разлоге о том, и суду припада да оцени вредност овог доказа.

Г. бранилац узима да се сведоџба Милана Милојковића потире сведоџбом Матије Ристића, а то не стоји, јер сам Матија каже да непосредно не зна ништа о пазару. За то ја нисам у тужби ни употребио ту сведоџбу, нарочито и због тога, што према њој стоје сведоџбе Петра Марковића и Паје Радовановића. Међу тим видеће суд да ли сам у тужби казао оно, што г. бранилац вели да је поклону основ само то, што Лаза није доказао куповину, и да л' сам гдегод признао да је састанак био у цељи потврде пуномоћства.

Г. бранилац каже да оно, што је оптужени крио раније осуде, не може теретити овога, јер не стоји у свези с овим делом, а то није тако, јер наш кривични законик у точци 5-тој §-фа 65. строже казни оне, који су пређе осуђивани, па с тога је оптужени и крио осуде.

Није ли дакле извесно до то одрицање оптуженога има свезе, као и од куда је оно дошло?

За тим г. бранилац каже још и то да кривице ове не стоје, јер се по једној оптужени поравнао, а по другој је био помилован. Према нашем кривичном законику осуде стоје и вреде, јер поравнањем и милошћу кривице се не могу уништити. (§. 37. под в.) крив. законика и §. 349. крив. суд. поступка.)

Према овоме кривица је оптуженога доказана, и он не само не може бити невин, него ни под сумњом.

Председник: Како је већ кратко време, то се за сада седница свршује, а друга ће бити у уторник после празника, и онда ћемо ствар наставити.

Седница варошкога београдског суда од 15. Октобра.

Почетак седнице у $8^1/_2$ сах. Публике много више него о последњим седницама.

Председник (к полицајном органу): Нека се доведе Лазар Милојевић.

Мало за тим буде Милојевић доведен.

Председник (к braниоцу): Изволите, господине, одговорити што имате држ. тужиоцу.

Бранилац: Г. држ. тужилац одговарајући на моју обрану изјављује да ни том мојом па ни обраном окривљенога није ни у чему потрвена важност доказима, који су у тужби наведени. Окривљенога назива према казивању Косте Антоновића и Косте Мајсторовића завереником из пређашње завере, о којој је извиђање чињено год. 1864, и позивље се на пресуду од 29. Маја 1864 № 8928. Придаје важности казивању Косте Антоновића, који вели да се окривљени само за то извукао из те завере, што је видео да ту нема новаца. Не даје важности испиту Матије Ристића, што је — као што вели — овај сведок своје казивање чуо од Филипа Станковића, па с тога његову сведоџбу није ни хтео да употреби. Даље терети окривљенога што је казао да је Филип неваљао човек и пропалица, а ипак је с њим год. 1862 имао посла, и много друго којешта. У опште г. је држ. тужилац у одговору своме готово у свему поновио тужбу своју.

Ја му на то понављање не ћу одговарати, но ћу у кратко о споменутим као најглавнијим точкама да се изјасним.

У тужби и нема никаквих доказа. Зар значи што та околност, што сведок Павле Ђорђевић видевши Ракичића и окривљенога на улици изводи сам да ту нешто има? Ко сме окривљенога назвати завереником из пређашње завере, где ено стоји пресуда, на коју се и сам државни тужилац позива? Зар може важније

бити казивање Антоновићево него пресуда, и то казивање такво, које није по знању, већ по мишљењу, а томе је доказ то, што је на претресу јавно казао Лазару: „Не говорим како мислим, но знам те шта мислиш“? Према овоме самом претерано је и усиљено што се придаје важност казивању Антоновићеву.

Малан Милојковић сведочи онако исто, као и Матија Ристић. Обојица што сведоче кажу да су чули од Филипа, па г. држ. тужилац сведоџбу Миланову, која окривљеног може да терети, уважава, а Ристићеву одбаца!? Окривљени не говори сада у години 1862 већ у 1868, и по томе што је казао да је Филип неваљао и пропалица, то се казивање не односи да је окривљени Филипа познавао као таквог у години 1862, но од то доба па до сада да га је познао као неваљала.

Г. држ. тужилац полаже велику важност на извештај начелништва о потврђењу пуномоћства Пајина. Тај извештај напротив баш ништа не вреди, јер се не оснива ни на каквом званичном акту, нити у себи садржи званичан какав рад, већ начелник сам просто приповеда шта је од окривљенога чуо, а то је могао врло лако и заборавити. Он дакле нити је сведок, нити приповеда шта, што би из званичних акта проистицало.

Овим завршујем своју последњу реч, и остајем при томе, да кривице Лазареве нема, и по томе да ова није ни доказана бити могла.

Председник (к држ. тужиоцу): Шта ви, господине, имате да приметите? — *Држ. тужилац:* О самој ствари, т. ј. на наводе г. браниоца немам ништа, јер и поред њих ја остајем при својима. Но тужени се ономадне позвао на г. Дуњића, казујући да ће он посведочити како је веран био у дужности кад је хватао заверенике, а за ову превратну ствар казано је у тужби да се повлачи још отпре. Ово би дакле могло бити околносно доказивање у корист оптуженога. Мени је пак у дужности да окривљенима не остану неизвиђене ни олакшице. Ако дакле тужени хоће, то и ја пристајем нек се г. Дуњић испита.

Председник (к туженоме): Кад сте се позвали на г. Дуњића, кажите нам дакле коју околност хоћете да он засведочи? — *Милојевић:* Ја сам се позвао на Дуњића у два маха, прво да посведочи како је Паја пред некима претио да ће ми се осветити, а то је он дознао па мени јавио, и друго да је писар Пера мрзио на мене, што нисам према њему имао поверења. Што се првога тиче, то се показало и Пајиним понашањем према мени на суочењу; а за друго желим нека се г. Дуњић испита. Он зна да ја у Пере нисам имао поверења, и зато је овај почео на мене да мрзи. То може г. Дуњић посведочити. Он је знао да сам од Пере крио своју кореспонденцију, а њему сам показивао. А да сам имао узрока да не верујем Пери, то се може видети из мог президијала, који још мора бити код начелника у Смедереву. У овом призидијалу ја сам Перу тужио, али не ћу да кажем за што, да се не би нашао увређен. И то ће бити доказ поред онога, што ми може г. Дуњић посведочити.

Председник: Дуњић дакле има да сведочи само о мржњи Периној? — *Милојевић:* Јесте. — *Председник*: А у чему је Пера изражавао ту мржњу? — *Милојевић*: Наравно не у речима, јер није смео говорити противу свог старешине. Али се та мржња дала видети у његовом опхођењу према мени. Ја сам то добро опазио. — *Председник*: На тај начин сведочење Дуњићево сводите на то, да каже како сте из сумње према Пери крили од њега президијале и кореспонденцију о завери од год. 1863, а Дуњићу сте показивали, па поред овог да то може потврдити и президијал, који се у начелника налази? — *Милојевић*: Јесте. — *Председник*: О чему је тај президијал? — *Милојевић*: О сумњи, која стоји противу Пере. Моји президијали, којих има читава гомила, показују моја дела, и та сва говоре за мене, па бих имао казати да не треба никоме веровати, већ само актима. — *Председник:* Па кажите шта имате. — *Милојевић*: Казаћу у последњој речи.

Држ. тужилац: Ја држим да би пре његове последње речи ваљало саслушати г. Дуњића, на кога се сам позива. — *Милојевић*: А ја то не бих желео. — *Држ. тужилац*: Али Дуњић ће знати све. Њему

сте се поверавали. Он ће показати шта сте и како сте радили кад сте хватали заверенике. То може бити у вашу корист. — *Милојевић*: То је истина. Али за све президијале не зна Дуњић, — ја му нисам ни могао све показати, јер често сам бивао у срезу па и отуда их слао. Он истина може посведочити како сам поштено радио и био веран, па да сам невин. — *Држ. тужилац*: Па и влади је и суду и друштву грађанском цељ, да се како кривоме кривица тако и невиноме невиност докаже, па да нико невин не буде осуђен.

Председник (к туженоме): Дајте, г. Лазо, вашу последњу реч. — *Милојевић*: Ја сам се Богу заклео да је све истина што говорим, па зато не одступајући од те моје заклетве на суду ћу још само у нечему да објасним што сам до сад исказао. Не стоји што г. држ. тужилац рече да сам о Паји Радовановићу час овако, час онако говорио. Ту нема разногласности. Ја сам казао да сам Пају два пута видео, и да га на улици, кад бих се с њим сусрео, не бих познао, јер га нисам добро уочио; па тако је и доиста, и Паја је не у та два маха, већ једном седећи пред кафаном окренуо ми леђа, а то држим да је произлазило што ме мрзи и да ме није желео видети. — *Председник:* Па то сте већ казали. — *Милојевић*: Јесам, а кажем и опет, да се види да у говору моме нема разногласности. — *Председник*: Имате ли шта друго? — *Милојевић*: Имам. Молим нека суд има на уму и то како је Паја код комисије на суочењу са мном признао да ми је претио, ако буде истина да сам заверенике од 1863 злостављао. — *Председник*: И то да се запише? — *Милојевић:* Јесте. — *Председник*: А то је већ записано. — *Милојевић:* Молим нека се прочита. — *Председник*: Тамо стоји да је Паја рекао: „жао ми је што није до сад већ искијао, ако је истина да је оне људе злостављао.“ — *Милојевић*: Добро. Ту је доказана претња. А и сама комисија приметила је како се насмејао и пун задовољства гледао ме овако окована на испиту пред влашћу. Није ли то израз мржње? — *Председник* (к секретару): Забележите и то. (К туженоме): Имате ли још шта? — *Милојевић:* Имам. Нека суд не верује казивању Пајину,

јер он је у својим казавањима лагао. А да је лагао сведочи и то, што је један пут рекао да је саслушање његово о потврди пуномоћства било на писмено, на протоколу, а после кад се суочио са мном подсмешљиво ме је питао како сам могао потврдити пуномоћство без протокола. Молим нека се то прочита. — *Председник* (к писару): Прочитајте све, што је Паја на суочењу говорио. — *Писар* (чита суочење, које је један пут већ [види напред на стр. 147.] читано). — *Председник*: Ту нема ништа о протоколу. — *Милојевић:* Паја је говорио о протоколу, а комисари ваљда су заборавили забележити.

Председник: Па шта хоћете с тим да докажете? — *Милојевић:* Да је то све његова комбинација, да ме је хтео оклеветати, да је дакле лаж, што је казао да је саслушање узето на протокол, јер није тако било, већ било је усмено, па као што је ово лагао, тако је лагао и остало, што је изнео на мене. — *Председник*: То из тога закључујете? — *Милојевић*: Јесте, али жао ми је што је изостављено, — то мене брани, а напротив имају у испитима две речи, које ја нисам казао. — *Председник*: Које су то? — *Милојевић*: Ја нисам казао да нисам био „осуђиван", већ сам казао да нисам био „кажњен", а тако сам и упитан био. Ја молим нека се то забележи да ми се не узме да сам крио. — *Председник:* То је већ забележено. — *Милојевић*: И реч „протоколарно", која ми се подмеће, није моја. — *Председник* (к писару): Прочитајте 5-ти одговор да се види је ли то његова реч. — *Писар* (чита што је једном већ [види на стр. 159.] читано). — *Милојевић:* Ту није, већ на другом неком месту, — у тужби ће бити за цело. — *Држ. тужилац:* Напротив, — у тужби се баш каже да је то зло, што саслушавање није било протоколарно, већ усмено, а то није у реду. — *Милојевић:* Али код нас се у начелништву тако практикује, па копија акта, који се потврди, уђе у деловодни протокол. Ја ово објашњавам само за то, да се види да истину казујем, а хасне ми од тога нема никакве.

Држ. тужилац: Молим за реч да објасним ствар што се тиче пуномоћства. — *Председник*: Нека се најпре запише ово. (Секретар записује.) — *Држ. тужилац*: Тужени хоће да докаже да је Паја из мрж-

ње према њему лагао о саслушавању ради пуномоћства, јер је говорио о протоколу, а протокола и не треба. Али ни тужени не говори истину о том пуномоћству. Милан Ракичић и начелник казују са свим друкчије. Нека се прочита казивање Ракичићево и писмо начелниково па ће се видети.

Председник (к писару): Прочитајте 18-сти одговор из испита Ракичићева. — *Писар* (чита): П.: Је ли Паја Радонановић преко вас послао пуномоћство у начелништво г. Лази помоћнику да га потврди; кад је то било, и јесте ли ви после то пуномоћство донели Паји? — О.: Јесенас кад је Паја боловао код Божурка, казао ми је у својој соби да зовнем Лазу помоћника да му потврди неко пуномоћство, шта ли, и ја изишавши од Паје нађох на улици Лазу те сам му казао да оде к Паји због тог пуномоћства. Је ли после Лаза Паји одмах отишао, не знам, јер ја с њим нисам ишао, но после, кад се Паја к мени преселио, казао ми је да му је Лаза долазио због потврде неког пуномоћства. Све ми се чини да сам после неког времена ја за то пуномоћство у начелништву платио таксу потврђења, но не могу баш утврдо да кажем, а могућно је да сам ја тада и пуномоћство из начелништва однео. Но толико известно знам да ја то пуномоћство нисам однео на потврду у начелништво, нити сам га ја дао Лази помоћнику. — *Председник* (к писару): Прочитајте и начелниково писмо. — *Писар* (чита што је једном [види на стр. 162.] већ читано).

Држ. тужилац: Ето с две стране се потврђује казивање Пајино у смотрењу пуномоћства. А из речи Пајиних да ће „кијати“ не може се извести да је то лична његова претња, већ Паја је као адвокат, који законе познаје, могао казати како та ствар стоји према закону, а по §-фу 124. и треба да кија чиновник, који људе злоставља. Ту дакле није претња, већ само опомена на закон. — *Милојевић:* Пуномоћство је донео у начелништво Ракичић, а сад не ће истину да каже, што се можда боји да не би себи нашкодио, или из љубави к Паји. — *Председник*: Ви дакле остајете при томе, да је Ракичић донео пуномоћство? — *Милојевић*: Јесте. — *Председник*: Добро. — *Милојевић*: Ракичић лаже кад противно каже,

као што је Паја лагао против мене. А сад ни начелник не ће истину да каже. За Бога помагајте!...

Бранилац (к своме клијенту, туженоме): Ја бих вам приметио да није од потребе то повторавање. — *Председник:* Нека га, нек говори, да не би после рекао да му нисмо дали говорити. (К туженоме): Имате ли још шта? — *Милојевић:* Имам. За мене је важно што је Паја на претресу порекао своје пређашње казивање као лажно те признао да ми није ништа дао. И Божуркова је сведоџба у моју корист, јер не каже да сам се с Пајом састајао. Па речено Пајино признање кад се с овом сведоџбом сравни, и још дода како сам градећи кућу задужио се својој родбини, у које је и облигација за тај дуг, суд ће отуда моћи да се увери да ли је могућно да сам примио 800 дук., — моћи ће да се увери да је то све сама клевета.

Председник: Имате ли још шта? — *Милојевић*: Имам. Антонови́ћево казивање није верно. То ће посведочити акта о завери од год. 1863. Нека се иста изиште. Он каже да сам се ја послужио својим положајем па се извукао, а заборавља да је и сам био у таком положају па што се и он није извукао? — *Председник*: Шта имате још? — *Милојевић*: Што се куповине коња тиче, ја на претресу нисам порекао оно, што сам на комисији казао, већ сам у нечему само поправио, јер сам се сад боље сетио како је у ствари, а Богу сам се заклео да сам невин. — *Председник*: Имате ли још шта? — *Милојевић*: О Ракичићу говорећи каже г. држ. тужилац да сам ја као велик полицајни чиновник морао знати који су људи подозриви. Али ја нисам знао да је Ракичић подозрив, као што до сад нисам знао ни да је био Карађорђевићев питомац.

Председник: То сте једном већ казали, а и не приноси ништа к ствари. Суд ће све оценити. Имате ли шта друго? — *Милојевић*: Имам. Из оних мојих речи, које сам рекао Ракичићу да ли није Ђока Радовановић к њему дошао, изводи г. држ. тужилац да сам хтео учинити убици на руку да побегне. Ја не знам како се то може изводити. А ја животом својим јамчим да не би умакао, само да је дошао у Смедерево. Ухватио бих га жива или мртва —

тако сам сигуран био са стражама и полицајним наредбама. — *Председник*: У речима г. држ. тужиоца нема тога, то је само претпостављање. — *Милојевић*: Имао бих приметити како пресудама због мојих преступа хоће сугубо да ме терете, јер сведоџба општинског суда изводи из њих да сам ја рђавог владања. То мислим да не може и да не сме стојати, јер морално владање треба другим чим да се докаже. У овој ствари позивам се на моје кондуите, и молим нека се набаве ма с које стране. Оне су ме пратиле кроз 20 година, па из њих се боље може видети какав је мој живот. — *Председник:* Гледајте да говорите само о ономе што је у тужби. — *Милојевић:* У сву ову несрећу и беду пао сам само због завере 1863 што сам оне злочинце похватао. Они су ту љагу бацили на ме. Но ја сам онда као заклет чиновник савесно чинио своју дужност. А да би се суд уверио шта сам онда радио, молим нека се изиште сва акта и сви дотични президијали. Из њих ће се видети да сам ја човек, који поштује ред и закон, а не бунтовник.

Бранилац (к председнику): Имао бих нешто да питам мог клијента. — *Председник*: Изволите. — *Бранилац* (клијенту): Знате ли извесно да имају гдегод ваши президијали? — *Милојевић:* Знам, под кључем су у начелника; а званична акта налазе се у аркиви. Да нисам ону заверу изнео, ја бих пропао онда; а што сам је изнео, за то ето сада пропадам: како ту човек да зна шта да ради . . .

Председник: Имате ли још шта да кажете? — *Милојевић*: Немам ништа. Само молим да се по претпостављању не учини ништа.

Председник (к држ. тужиоцу): Шта имате приметити? — *Држ. тужилац*: Немам ништа друго, до само то, да кондуита чиновникова не може утицати на оцену морала. — *Председник* (к браниоцу): Имате ли ви, господине, још што да кажете у обрану свог клијента? — *Бранилац*: Немам ништа више, но остајем при свему ономе, што сам већ навео. — *Председник* (к туженоме): А ви, г. Лазо? — *Милојевић:* И ја остајем при својој обрани, и немам ништа више да кажем. — *Председник* (к туженоме): А ви сад идите. (К полицајном органу): Нек Милојевић иде,

па доведите Ракичића, а после ћете опет вратити и Милојевића.

После мало буде доведен Милан Ракичић а за њим и Милојевић.

Председник (к Ракичићу): Јесте ли, Милане, однели из Божуркове кафане какво пуномоћство Паје Радовановића да се у начелништву потврди. — *Ракичић*: Не могу да се опоменем, — звао сам Лазу тога ради к Паји, то знам, али за друго не знам ништа. — *Председник* (к писару): Прочитајте његов 18-сти одговор. — *Писар* (чита мало пре читани одговор [види на стр. 191.] из испита Ракичићева). — *Председник* (к Ракичићу): Ето овде кажете да је могућно да сте га однели кад је Пају Лаза саслушао. Јесте л' дакле однели? — *Ракичић*: Нисам. — *Милојевић*: Јеси, брате; још си чекао у ходнику док није начелник дошао, и платио си таксу. — *Ракичић*: Таксу јесам платио, то је истина; али пуномоћство нисам донео.

Председник: Нек Милојевић иде. (Милојевић буде одведен.) Ту је сведок Таса Јанковић из Смедерева, нека сад он дође.

Таса Јанковић приступи.

Председник: Јесте ли ви Таса Јанковић из Смедерева? — *Таса* Јесам. — *Председник* (к писару): Прочитајте његово казивање. — *Писар* (чита испит Тасе Јанковића [види на стр. 121.] код начелништва и комисије). — *Председник* (к Таси): Остајете ли при томе? — *Таса*: Остајем. — *Председник*: Кажите то Милану у очи. — *Таса*: Па овако је било, Милане, као што је ту записано. Ја против савести не ћу ништа казивати. — *Председник*: А да не кажете ви то, Тасо, из мрзости какве? — *Таса*: Боже сачувај, ја с Миланом нисам у омрази. — *Ракичић*: Јест, јест, ти то из пизме кажеш на мене, што ти не ћу да платим — знаш — оних 90 гроша и што ти нисам за ручак платио шест дук., као што си мислио, већ само три. Ти све ово измишљаш. — *Таса*: Све је онако као што сам казао. — *Ракичић*: А за што ниси одмах јавио, кад сам питао: „умре кнез“? — *Таса*: Нисам имао узрока. — *Ракичић*: Не, брате, већ ти то износиш на ме из пизме. — *Таса*: Немам ја на тебе никакве пизме, ма да си ми дужан 90

гроша па не ћеш да платиш. — *Ракичић*: Ти си љут због оних шест дуката. Па и оно си измислио што велиш да сам казао за екзерцир. Ја сам истина рекао да „не ће овако дуго остати“, али ту сам мислио на преустројство војске, за које ми је говорио г. Блазнавац. — *Председник*: О томе није сада реч. Но признајете ли ви казивање сведока? — *Ракичић*: Не признајем. — *Председник*: То је главно. (К сведоку): Шта тражите у име трошкова? — *Таса*: Тражим за четири дана 5 дук. — *Председник*: Али сте амо дошли својим послом? — *Таса*: Јесте, али сам од недеље једнако овде због овог сведочења. — *Председник*: Сад можете ићи кући.

Таса Јанковић отиде.

Председник (к полицајном органу): Пустите Михаила Станишића из Смедерева.

Михаило Станишић дође.

Председник: Јесте ли ви Михаило Станишић? — *Михаило*: Јесам. — *Председник*: Колико имате година и чим се занимате? — *Михаило*: 49, трговац сам у Смедереву. — *Председник*: Познајете ли Милана Ракичића? — *Михаило*: Познајем. — *Председник*: Јесте л' с њим у пријатељству или у омрази? — *Михаило*: У омрази нисам, а зовем се његов пријатељ. — *Председник*: По чему? — *Михаило*: Што је мој посинак син његовог брата од стрица. (Публика се смеје.) — *Председник*: Само дакле по томе? — *Михаило*: Само по томе. (У публици жубор.) — *Председник* (к публици): Молим нека нема жубора, нека је тишина.

Председник (к сведоку): Суд вас опомиње да истинито кажете што год знате, па да се можете и заклети ако затреба. Јесте ли Фебруара месеца год. 1865 донели из Београда од Паје Радовановића какво писмо Ракичићу? — *Михаило*: Савест ми је чиста, не опомињем се да сам икаква писма донео. — *Председник*: Добро. А јесте л' познавали Пају? — *Михаило*: Познавао сам га, — био је мој пуномоћник. — *Председник*: А је ли вам Ракичић у Карапанчићевој кафани дао какво писмо Пајино да прочитате? — *Михаило*: Не опомињем се да сам икад читао Пајина писма из чијих руку.

Држ. тужилац (к председнику): Молим објасните сведоку, нек каже да ли је кадгод доносио Милану каква писма од Паје? — *Председник* (к Михаилу): А ако се не опомињете да сте донели писмо Фебруара месеца, да ли нисте донели други који пут? — *Михаило*: Не опомињем се.

Председник (к сведоку): Ходите ближе па видите да ли вам није ово писмо дато било у Карапанчићевој кафани да читате. — *Михаило* (приближи се па разгледа писмо [види на стр. 11.] а председник му га прочита): Не знам. Оваког писма до сад ни видео нисам, а камо ли читао.

Председник (к Ракичићу): Шта кажете на то? — *Ракичић*: Имао бих Михаила да питам нешто. — *Председник*: Па питајте. — *Ракичић* (к Михаилу): Паја ти је, брате, био пуномоћник, па кад си из Београда дошао од Паје — сећај се добро — било је у мрак, па си се нашао са мном и с Ристом Љотићем и заједно смо ишли кући. После ја одем у Карапанчићеву кафану с Ристом, а ту и ти дођеш па кад си нас угледао рече мени: „Ето ти писмо од Паје, заборавио сам отоич да ти дадем.“ Ту смо нас троје, ја, ти, и Риста, седели за левим асталом, па сам ја прочитао писмо, — Паја је писао о ствари Јоце Деспинића и о деоби Љотића. Опомињеш ли се да смо онда о томе разговарали? — *Председник* (к сведоку): Опомињете ли се сада писма? — *Михаило*: Не могу никако да се опоменем. Не ћу карактер свој да каљам, — што не знам — не знам. — *Ракичић* (к сведоку): Теби истина нисам дао да читаш, али сам дао Ристи Љотићу, а теби сам само говорио шта Паја пише. Опомени се, брате! — *Михаило:* Не могу, бадава — давно је било — шесетпете године — не могу да се опоменем, а што се не опомињем не могу казати. Знам само да је више пута било разговора о деоби Љотићу и да си ти посредовао између Деспинића и Рувче, а за писмо не знам — не могу да се опоменем. — *Ракичић* (к председнику): Кад се не опомиње писма, а доиста ми га је донео, молим нека каже како је било с деобом Љотића и с тим посредовањем код Деспинића, шта сам ја ту радио с Пајом. — *Председник*: Добро. Видећемо. Сад можеш ићи. (Ракичић буде одведен.

Сведок Михаило Станишић потпише своје казивање, закуне се и удаљи.

Председник: Нек дође г. Васа Стефановић.

Стефановић приступи.

Председник: Ви сте Васа Стефановић? — *Стефановић*: Јесам. — *Председник*: Одакле сте родом и где сте сад? — *Стефановић*: Родом сам из Доњег Милановца, сад сам чиновник у министарству финанције. — *Председник*: Је ли вам познато да је Милан Ракичић имао каква договора с неким Французом Делуром да некакву радњу предузму, па ако вам је познато, кажите нам од куд то знате и кад је био договор? Али кажите све тако истинито, да се можете на то заклети, јер можда ће требати заклетва. — *Стефановић*: Лане некако Новембра или Декембра месеца отидем да походим г. Алексу Пачића код његове куће и ту затечем неког Француза — да ли се звао Делур или друкчије, не знам, то ће знати г. Пачић — и Милана Ракичића. Г. Пачић им је био тумач, и разговарали су о неким даскама, које је Француз хтео од Ракичића да купи. Погађали су се једно два три сахата, но не знам јесу ли се погодили. — *Председник*: А је ли тај Француз радио с Делуром? — *Стефановић*: Не знам. Делура никако и не познајем. — *Председник*: Знате ли је ли Паја Радовановић због овог договора позвао Ракичића телеграфом из Смедерева, и да ли је о том позиву била онда реч у кући код г. Пачића? — *Стефановић*: То не знам. Чуо сам само да су се погађали, а друго ништа.

Сведок потпише своје казивање, положи заклетву и удаљи се.

Председник: Нека дође г. Алекса Пачић.

Пачић приступи.

Председник: Ви сте Алекса Пачић? — *Пачић*: Јесам. — *Председник*: Колико имате година, одакле сте родом, и чим се за сад занимате? — *Пачић*: Родом сам из Београда, има ми 37 година, чиновник сам у министарству иностраних дела. — *Председник*: Јесте ли род Милану Ракичићу? — *Пачић*: Нисам. — *Председник*: А стојите л' с њим у пријатељству? — *Пачић*: Нити у пријатељству нити у омрази. — *Председник*: А јесте ли род Паји Радо-

вановићу? — *Пачић*: Нисам. — *Председник*: Позивате се дакле да одговорите суду на питања у свему по истини. — *Пачић*: Хоћу.

Председник: Знате ли да ли је Ракичић имао с Французом Делуром договора о каквој радњи, па ако знате, кад је то било и од куд знате? — *Пачић*: Лане Новембра или Децембра месеца састао сам се у касини с Французом Бернаром, који дошао беше амо да сече шуму, а познавао сам се с њим поодавно. Ту смо сели заједно па питаше ме знам ли каквог човека, који ради с дугама, па да с њим ступи у погодбу. Док се ми тако разговарасмо и ја му казивах за некога Андрију Стефановића, дође у касину Паја Радовановић, па кад смо ми свршили разговор присупи к мени и запита ме о чему смо разговарали. Ја му кажем и додам на кога сам Бернара упућивао, а Паја ми рече да му не препорујем никога, јер он има у Смедереву човека, који му може дати 15 хиљада дуга, а тај човек у Смедереву је Милан Ракичић и он ће га телеграфом позвати. На три или четири дана после тога дође Ракичић, као што казиваше, по позиву Пајину да се погоди с Французом. Више су пута долазили и он и Француз мојој кући и погађали се, али се не могоше погодити, и тако ништа није свршено. — *Председник*: Је ли још когод био при том договору? — *Пачић*: Једног дана кад су се погађали дошао је био г. Васа Стефановић. Он је ту био, али не у почетку, јер је дошао доцније. — *Председник*: Познајете ли Делура? — *Пачић*: Ја познајем Бернара, а Делура не познајем. — *Председник*: А је ли тај Бернар у радњи с Делуром? — *Пачић*: Не знам ни да ли има каквог Делура. — *Председник*: А тај Француз Бернар је ли овде? — *Пачић*: Није. Отишао је.

Сведок потпише своје казивање, положи заклетву и удаљи се.

Одмор за четвртину сахата.

Председник (к полицајном органу): Дајте овамо Милана Ракичића.

Мало за тим буде Ракичић доведен.

Председник (к Ракичићу): Хоћете ли што отоич рекосте да се г. Михаило Станишић испита за деобу међу Љотићима и за посредовање ваше код

Деспинића? — *Ракичић:* Хоћу. — *Председник:* Па нек дође г. Михаило Станишић.

Михаило Станишић приступи, који још једнако беше у дворани.

Председник (к сведоку): Је ли Паја Радовановић радио штогод у деоби међу Љотићима? — *Станишић:* Он је био пуномоћник Мите Љотића кад се радило о деоби имања, а и ја сам ту радио. — *Председник:* Кад је то било? — *Станишић:* У зиму 1865, а ког месеца управо то не знам. Онда су тражили да деоба буде по закону. Паја је, као што рекох, био пуномоћник Митин, а ја сам радио као пуномоћник Пајин, Милан пак заступао је Ристу као његов пашеног, и тако смо се више пута састајали и договарали. Ја сам на томе радио 9 месеца, па кад сам видео да на имању, поред дуга управи фондова, за које сам био овлашћен шта да радим, има и много других терета, ја сам се окануо, јер нисам могао ништа да израдим, и Паји сам рекао нека гледа сам да се ствар један пут сврши. И тек после је деоба свршена. — *Председник:* Има ли о томе каква писмена? — *Станишић:* Нема, барем док сам ја радио, јер ствар није ишла на суд, већ је узајамним договором свршавана.

Председник: А како је са ствари Деспинића? — *Станишић:* Ракичић је посредовао у тој ствари, радио је да Деспинића и Рувчу поравна, али није могао успети, већ сам их ја поравнао. — *Председник:* А кад је то било? — *Станишић:* Пре својих три или четири године дана.

Ракичић: Молим нека се упита сведок је ли ми Паја давао упутства у парници противу Миленковића, и да ли ми је дао и концепте какве и да се због тога са мном састајао? — *Председник* (к сведоку): Знате ли то? — *Станишић:* Знам да су ме сад ов. год. други или трећи дан ускрса звали Ракичићевој кући и питали ме шта ћемо с деобом, и ја сам онда казао да треба нешто продати да се Љотићи одуже. Том приликом видео сам где је Паја упућивао Ракичића као тутора због неких парница и шта ће да ради с неким писменима, која је ту написао и њему предао. То знам извесно. — *Ракичић:* Па парница је било кијамет божји. (К председнику): Молим нека

се упита је л' Паја долазио и пре за живота Ристина? — *Председник*: Знате ли и то? — *Станишић*: Долазио је. — *Председник* (к сведоку): Тражите л' ви штогод у име трошкова? — *Станишић*: На што да тражим? — *Председник*: Дакле не тражите. Добро.

Сведок потпише своје казивање, закуне се и удаљи се.

Држ. тужилац: Молим нека се тужени накнадно упита је ли пролетос Априла месеца ишао у Пешту или куд у које друго место у Аустрији. — *Председник*: Јесте л' ишли куд у то доба преко? — *Ракичић*: У Пешти нисам био има већ 12 година. А Априла месеца ов. год. и то у суботу пред Ђурђев дан дошао сам амо с мојом свастиком. Ту сам имао посла код министарства унутрашњих послова због кафанског права. Лицем на Ђурђев дан пред подне прешао сам у Земун да потражим слушкињу, јер она, коју сам имао, била је изашла од мене. У Земуну сам тај дан ручао код Лазе код „златног анђела“, а онда су са мном ту ручали и г. Живко Карабиберовић и г. Јоца Лазаревић, трговац овдашњи. Од Срба није нико други био, а то ће и они посведочити. У 5 сах. у вече вратио сам се. Поред слушкиње још сам распитивао за ужарске трговце Петка и Ерцела, али нису тамо били. А да сам заиста тај дан био у Земуну и у вече се вратио, може се суд уверити из објаве, коју сам добио од власти за прелаз. — *Председник*: А је ли онда у Земуну био Мита Љотић? — *Ракичић*: Није, барем га ја нисам видео ни чуо за њега, а биће већ четири године како Миту Љотића нису очи моје виделе. — *Држ. тужилац*: Молим нека се упита да ли није Љотића нашао гдегод изван гостионице? — *Председник*: Већ је рекао да га није видео и да зањ ни чуо није. — *Држ. тужилац*: Још једно питање. Је ли онда или доцније пред убиство говорио гдегод да је ишао у Пешту? — *Ракичић*: Као што казах, у Пешти нисам био има 12 година. — *Председник*: Али одговорите што се питате. — *Ракичић*: Никад нисам то говорио никоме.

Председник: Добро. Сад можете ићи. (Ракичић буде одведен.) Време је већ кратко, — немамо још ни

10 минута. Па зато ћемо с другим кривцем наставити сутра.

Седница се заврши.

Седница варошкога београдског суда од 16. Октобра

Публике се стекло врло много. Особито је јако заступљен професорски и у опште учени разред.

Почетак у 8½ сах.

Председник: Јесу ли ту Алекса Стаменковић, Алекса Ивковић, Јеврем Новаковић, Арон Нинчић, Бешевић, ђаци из велике школе? (Жубор.) Само јесу ли ту, за тим и осмотритељ велике школе Дамјан Поповић, г. професор Чумић, и г. секретар Милићевић? Ако су ова господа ту, то их молим нека се удаље док траје испит г. Драгише Станојевића, јер су они у његовој ствари сведоци.

Неки од именованих одлазе, а неких није ту ни било.

Председник (к полицајном органу): Нека дође г. Драгиша Станојевић.

Мало после буде Драгиша доведен.

Председник (к туженоме): Јесте ли ви Драгиша Станојевић? — *Драгиша*: Јесам. — *Председник*: Колико имате година, одакле сте родом, где сте се учили, и каквог сте занимања? — *Драгиша*: Има ми 24 године. Родом сам из Београда. Овде сам учио гимназију, а у Немачкој сам свршио права. Кад сам се вратио с науке, постављен сам био заступником професора у великој школи.

Председник: Ви сте из тужбе чули за шта сте тужени, на име да сте помешани у заверу за убиство владаоца, па да сте чинили покушаје да се начини преврат те да се насилно промени законити ред престолног наследства. Кажите сада шта сте и у колико сте у тој ствари радили? — *Драгиша*: Ја ту радио нисам ништа, па на ово ваше питање немам ни да одговорим ништа, јер, као што рекох, радио нисам никако и ни у колико. — *Председник*: А на дан убиства после подне јесте ли скупљали ђаке у великој школи, и преко кога сте их скупљали?

— *Драгиша*: Ја бих рад најпре одговорити на целу тужбу. — *Председник*: Што се питате, на то одговарајте. — *Драгиша*: Тако ми кварите план, којим сам смислио да ствар разјасним; после ме можете питати што вам је воља, а мислим да онда не би ни имали ништа да ме питате.

Председник: Али овакав је ред на суду. Треба да одговарате на питања, која вам се постављају. — *Драгиша*: Тај је ред мени на штету. То су питања, којима се човек хвата, питања каптаторска. — *Бранилац* (правозаступник Михаило Стајковац): Ја бих молио нека се прочита мог клијената испит на комисији. — *Председник*: То сад није нужно. Него (к туженоме) кажите нам јесте ли сазивали ђаке и преко кога? — *Драгиша:* Сазивао сам их преко неких ђака, али сад не знам преко којих. — *Председник:* Сазивали сте их дакле, а у којој цељи? — *Драгиша:* Ја тако не могу; на поједина питања не ћу да одговарам. — *Председник* (к секретару): Забележите да не ће да одговара. — *Драгиша*: Није не ћу да одговарам, већ не ћу да договарам на овај начин, а одговорићу што сам тужен. — *Председник*: Ви не можете приморавати суд да вас испитује како ви хоћете. — *Драгиша*: Али ја бих желео да ми допустите да говорим у опште о целој ствари. — *Председник*: Доцније ћете моћи све исказати, а за сад одговорите што вас суд пита. У којој сте дакле цељи скупљали ђаке? — *Драгиша*: Чуо сам да се иде да се у Србији направи кајмакамија, па сам томе хтео на пут да станем ... Ја бих то све испричао, кад би ми допуштено било да одговорим што сам смислио одговорити на тужбу. Ја истина немам ништа противу питања, која ми се постављају, али ми је противан ред тај, јер ми одузима једну благодет. Али до душе тако је свуда у свету. — *Бранилац* (к председнику): За што се не би прочитали испити? Тамо то све има. — *Председник*: Немојте нас учити како да радимо. — *Бранилац*: Боже сачувај, ја не учим, само мислим да би се из испита могло све сазнати.

Председник (к туженоме): Ђаке сте скупљали што сте чули да се ради на кајмакамији. А од кога сте то чули? За кога сте чули да ради на кајмакамији,

и којом сте приликом чули? — *Драгиша*: Чуо сам од двојице, за које не знам ко су. Кад бих их видео, можда бих их познао. А чуо сам оно вече, кад сам стојао међу многим светом, који се беше скупио пред министарством унутрашњих послова, па и то да на кајмакамији раде мајор Миша Анастасијевић и г. Илија Гарашанин. Молим вас опет допустите ми да објективно испричам све шта сам радио, па то ће бити и одговор г. државном тужиоцу. — *Председник*: Хајде де, испричајте.

Драгиша: Што је год г. држ. тужилац рекао у тужби, не само није истина, но управо је лаж. Има нешто истине у понекој форми, али је у многоме и ту лаж. Ја знам да ова реч не приличи на оваком збору, али ствар не умем друкчије да карактеришем. Јер, што у тужби његовој стоји, све је само намештено. Ако сам му тужбу, јер је врло брзо читао, могао добро схватити, тужен сам да сам радио са Светозаром, Симом и Пајом. Али ни један од њих, који су себе одали, не казују да су ишта са мном радили.

Председник: Немојте развлачити, но говорите о ствари. — *Драгиша*: Молим, ово је мој увод. А сад ћу к ствари. Управо противу мене су подигнуте две тужбе, а не једна, као што г. држ. тужилац можда мисли, — једна се тиче преврата, а друга другога нечег. Прво дакле: јесам ли ја и на који начин имао шта с превратом и радом од 29. Маја. У тужби се спомиње да сам ишао у Темишвар, (к секретару): метните дакле римско један: I. Пут мој у Темишвар. Прво ћу да докажем (к секретару) метните арапско један: 1) да тај пут није био у оној цељи, као што се каже у тужби. (К секретару који бележи): Узмите сад с почетка па метните писме аз.

а) Пут мој у Темишвар могао би се управо назвати пут у Женев, јер сам тамо пошао био, а из Темишвара сам се вратио. У Женеву сам мислио да на спекулацију издајем новине, које би се самим огласима плаћале. Нек нико не мисли да би то биле новине као „Слобода“, — ја сам имао свој план, с којим сам хтео да спекулишем на добит, и надао сам се великој добити. Иначе не бих остављао службу и пошао у свет без очина знања и не имајући никаква издржавања. Тај сам план имао још док

сам у Паризу био, као што показати могу моја писма, која сам писао оцу и искао од њега за то новаца. Али је он неприступан за такве ствари. Но у Паризу не бих ни могао опстати, јер је тамо скупо, и с почетка бих морао плаћати из свог џепа, док не дођу читаоци. При томе и тамо сам дужан 64 дук. па бих као поштен човек морао одмах исплатити. Зато смислим да отидем у Женев, где сам мислио да ћу по моме плану врло лако себи читалаца скупити, а имао сам на уму и велику варош Лион, која је близу Женева. Тај мој план дакле доводи се још из Париза, а није смишљен истом сада у апсу.

б) Лане у Новембру месецу хтео сам да покушам мој план овде, намерававши издати животопис петорице француских списатеља. На ту цељ наштампао сам око 5000 огласа. Ово показује да има нешто, о чему сам ја једнако мислио. А о томе сам говорио и с г. Миланом Кујунџићем и с г. Јованом Бошковићем. Из свега пак тога види се да ја мој план смишљам одавно. Помислите кад би се он остварио у земљи, где има милион читалаца.

в) На ту сам цељ и овде искао новаца од мог оца, али га нисам никако могао склонити. Он зна како се новац полако тече, па није веровао да се по мом плану може добити хиљаду на сто. При томе није ми дозвољавао да идем из Београда па да оставим извесно за неизвесно. С тога сам после ишао г. Илији Коларцу, знајући да је он човек увиђаван и имућан, па сам му предлагао да он уложи капитал а ја труд. Потрошио сам му два три табака хартије док сам му план разложио и цифрама доказао, па он га је и разумео, али ми је одговорио да није при новцу, јер многе је новце изгубио, а иначе би пристао. Овај трећи факт наводим као битност, која доказује да мој план није поникао у затвору, него да се њим занимам много пре, него што сам у затвор дошао.

г) Кад сам тамо — рецимо у Темишвар — пошао, ја сам дао оставку. Бојећи се да ме отац не заустави, као што сам пошао с новцима, које је требало на пошту да пратим, послао сам је из Панчева г. Гргуру Миловановићу, и он ју је предао г. Цр-

нобарцу, ма да сам му из Темишвара предомисливши се телеграфисао да не предаје, но он је противно разумео. Кад сам се вратио у Београд, сутрадан одмах искао сам оставку натраг, и г. ми ју је Црнобрац вратио, јер није био чинио никаква званична корака. Питам сада: ако сам ишао тамо да с некима радим за цељ, због које се окривљујем, за што бих онда давао оставку? Није ли јасно да сам намеран био отићи из земље?

д) Да сам доиста мислио ићи на страну на дуже, а не тек само на неко време, види се из овога, што ћу казати. На неколико дана пре него што сам отишао, ја сам се у соби код г. Гргура Миловановића састао с три моја ђака, Манојлом Којићем, Јанићијем Манојловићем, и Светиславом Вулетићем па после дужег разговора о разним стварима рекао сам им да сам се надао да ћу са свим друкчије живети у Београду, — мислио сам да братски радим с нашим либералцима за слободу, а они ме дочекаше као небрата; због тога сам се сад наситио свега. Том приликом рекао сам реченом Којићу да им по свој прилици не ћу више предавати међународно право, а он ми на то рече: „Останите ви док ми не свршимо, а после идите куд вам је воља." Овим хоћу да докажем да сам мислио одавде отићи на дуже време, јер иначе на што бих говорио да им не ћу више предавати међународно право. И из тога се види јесам ли шта умешан у преврат.

е) О том плану моме ја сам се сувише разговарао с г. Гргуром Миловановићем. Казивао сам му више пута да бих ишао радити само да имам новаца, а он ме одвраћаше, једно што му се чини да је ствар неизвесна а овде имам добру службу, друго пак да не бих родитеље увредио. Говораше ми више пута: „Чекај још две три године, па ћеш се за то време оженити те ћеш можда добити новаца, и онда можеш ићи." Ја му одговорих да бих волео још једном живети у Паризу, али без жене. Он ми ипак никако не одобраваше да остављам службу. И он ће дакле моћи посведочити да мој план није тек сада постао. Ја се у томе позивам на њега као на сведока. Он зна за целу ствар, зна у подробности и за моје путовање у Темишвар, познате су му све

околности, из којих ће се најјасније видети да је све истина што сам год казао.

Из свега овога произлази да је вероватно — за друге вероватно, а за мене извесно — да сам пошао на пут не у цељи преврата, већ у оној, коју сам навео.

Председник (к туженоме): Седите. — *Драгиша* (седа): Захваљујем. (Наставља):

ж) Сад иде да докажем да ни могућно није да сам путовао у оној цељи, која ми се подмеће.

Г. држ. тужилац рекао је у тужби да је Паја Трипковић нешто признао. Ако кривицу признаје, онда је то јачи доказ за мене. (К држ. тужиоцу): Признаје ли? — *Држ. тужилац:* Не признаје. Он само признаје да је био у Темишвару и ту Паји Радовановићу предао револвере као неки аманет. — *Драгиша*: Штета. Хтео сам да се запита да ли је кадгод разговарао са мном о преврату, за који се кривим да сам с њим радио. Да је признао кривицу па кад не би имао ништа о мени да каже, то би за ме био јачи доказ. Али ко је тај Трипковић? Ја њега и не познајем, ма да кажу да ми је неки род. Пре 10 година кад је био овде у Београду, он је био свршен човек а ја дете, па нисам му ни могао друг бити нити с њим каква пријатељства имати да би ме због тога сада прикривао. Ја му ни у кући никад нисам био. Мати ме је истина више пута терала да идем тим далеким рођацима, али ја никад нисам хтео ићи. Па као што Трипковића нисам познавао, тако је по готову и с Радовановићем. Ја сам се с њим само неколико пута виђао код Симе Ненадовића, а слушао сам за њега причати да пре подне мрзи на цео свет а после подне и на себе. А ни Трипковић ни Радовановић не кажу да су са мном шта радили. Зар би Радовановић штедео мене, кад је за себе признао? Све околности говоре за мене, и из свега изилази до очевидности јасно, да мој пут није ни мало сумњив, да га доиста предузео био нисам због преврата, већ с намером да идем новине издавати.

Сад иде (к секретару) арапско два: 2) и ту ћу да разјасним неке сумње, које се у тужби бацају на ме.

а) Г. држ. тужилац каже да сам у Темишвару био два дана, али то није истина. Ја сам изван Београда био од 4. до 6. Фебр. Па кад се узме колико сам путујући преко Земуна и Панчева провео на путу, и колико сам се морао задржати док сам Гргуру телеграфисао, а исти сам се дан кренуо натраг, онда ће се видети да у Темишвару нисам могао пробавити више од 4 сах. А шта се за то мало времена могло тамо урадити? Да ли се Паја Трипковић, који ме и не познаје, могао за то кратко време шта са мном разговарати, све и да смо ишли на састанак?

б) Г. држ. тужиоцу сумњиво је што сам на лађи од Базјаша до Београда путовао с Пајом Радовановићем, па то не ћу да кажем. Но ја Пају доиста нисам видео, а видео сам г. Милићевића и г. Косту Ивковића. То сам и на испиту казао, и позвао сам се на њих као на сведоке да кажу да Паја није са мном путовао. А зар би се ја позвао на њих да сам знао да се и Паја налазио на лађи? Света је ту било много, неки сватови, а не спававши од Вршца до Базјаша на колима био сам уморан па зато лешкао на клупи, а при томе кратковид сам, па у оном многом свету врло је лако да нисам ни могао видети Пају а многима је познато да сам кратковид. У томе се позивам на г. Јована Максимовића, на г. Авакумовића, и на г. Гргура, па и на ђаке, којима сам говорио да ми не замере, ако бих прошао поред њих а да им се не јавим, јер сам кратковид. Кад овакав пак човек штогод не опази, је ли то чудо?

в) Као што сам већ рекао, с Пајом сам се само неколико пута састајао код Симе Ненадовића. Ту сам га обично виђао где изује ципеле па је лежећки седео на миндерлуку; па кад је тако чинио у приватној кући, онда је врло вероватно да је и на лађи могао тако лешкарити гдегод у каквом углу, нарочито кад је имао узрока да се крије, те га тако нисам видео.

г) Од два сведока, на које сам се позвао, г. Милићевић каже да је Паја био на лађи, а г. Ивковић да га није видео. Па кад је могућно да га овај сведок није видео, то је могућно да га ни ја видео нисам, особито поред моје кратковидности. Овим не ћу да кажем да Паја није био на лађи, јер ми

до тога није ни стало, већ да га нисам видео, и кад то кажем, кажем истину. А и сам г. Милићевић кад је питан јесам ли се ја с Пајом разговарао, казао је да није видео, а кад он то каже, онда је већа вероватност да ја Пају нисам видео.

д) Још једна се поводом овога пута стекла сумња код г. држ. тужиоца. Њему је зазорно што сам путовао странпутицом преко Панчева. Али ја сам већ рекао да сам отишао без знања очина, а кад сам без знања очина отишао, то сам морао пут свој крити, да ме иначе отац не би ухватио па вратио. А и понео сам неке новце да дам на пошту да исплатим свој дуг у Паризу, па сам с тим новцима отишао. Ето за то сам путовао странпутицом а не обичним путем. Цељ ми је била да отац не дозна куд сам отишао. Ја сам то све казао и на комисији. Држ. тужилац спомиње неки рит. Али тамо рита нема. — *Држ. тужилац*: Има пољана. — *Драгиша* (наставља): Преко те пољане ићи, то је ништа према другим мојим путовањима, која сам као ђак предузимао на страни. — *Председник*: Али је главно овде што нисте ишли правим путем. — *Драгиша*: Правим путем нисам ишао за то, што лађа није одмах полазила и што сам хтео да пут свој сакријем. Што сам на Борчу ишао оним ритом или пољаном, то је за мене ништа. Ја кад што наумим, не задржаше ме никакве запреке. Неколико примера показаћу вам из мога ђачког живота. У Липисци о школском распусту позовем г. Гргура у Дрезду. Ми се дигнемо, на путу читао сам у новинама да се с „фергнигунс-цугом“ може из Рајхенберга отићи преко Беча у Трст за 36 фор. Чим сам то прочитао, одмах казах: морамо тамо ићи, па и отишли смо, ма да нисмо имали довољно трошка, због чега смо и на путу више гладовали него сити били. Зрелим ће се људма учинити ово мало чудновато, али из тога можете видети какав је мој карактер. Једном опет из Хајделберга отидем у Берлин; ту сам с г. Авакумовићем био на неком судском претресу, па ми на један пут дође у главу да не седим у Берлину, одмах се дигнем, узмем од њега кључ од његовог стана па и не чекајући да он устане, отидем тамо, скупим своје ствари и за 5—6 сах.

био сам у Липисци. Тако један пут сам с г. Гргуром у Липисци изашао у поље у шетњу на један сахат хода. Ту ме Гргур упита куда ћемо? А ја одговорим: у Халу. И доиста одосмо пешке у Халу читавих осам сахата. Једно вече кад сам био у Минхену г. Кујунџић затече ме где сам све своје ствари спремио да идем из Минхена. Он то није хтео веровати, јер сам већ платио био школарину, па и стан морао платити цео. Али сам зато опет отишао. У Паризу пак кад сам био, једнако ми је била зима, па се дигнем да идем у Ницу. И отидем железницом до Дажона, но ту се предомислим, па ма да сам за цео пут до Марсеља платио био 100 фран., ја то прегорим и сутрадан видеше ме другови моји опет у Паризу. Према овим поступцима мојим ништа је оно што сам ишао преко Борче. На послетку примећавам да и сам г. држ. тужилац каже да је тек вероватно да сам у Темишвар ишао на састанак, а не вели да је извесно.

Сад иде (к секретару) римско два.

II. Моје походе код Симе и Младена Ненадовића. Да ја с њима нисам никад говорио о преврату, то доказујем овим:

1) Г. држ. тужилац ту ме терети тиме, што смо сродници. Али какви смо ми сродници? Сима и Младен мојој су матери тек другобратучеди. Ту нема блискога сродства. То сродство с Ненадовићима је лабаво, далеко. Осим тога Сима је 12 година био у аустријској војсци, а вратио се пре 6 година, то су дакле 18 година; а пре 18 година ја сам био дете тек од 6 година, и кад се он вратио, ја нисам био овде, па тек скоро смо се и познали. Туд акле није могло бити Бог зна каквих свеза. Па тако је и с Младеном. Младен је још под Александром био официр, свршен човек, а ја дете од 14 година. Ни с њим дакле нисам могао скопчавати пријатељских и поверљивих свеза.

2) Г. држ. тужилац мисли да сам ја, као неки рођак с Ненадовићима, Карађорђевићевац. Али ја Карађорђевићевац нисам никад био. Другови моји сви ће посведочити да сам ја увек викао на Карађорђевића. У мене су са свим друга начела, која ме не могу зближити с тим човеком, који је бегао к

Турцима. Још док сам ђак био — а ђак је обично најискренији са својим друговима и радо се разговара о политичким стварима — тако сам се у њиховом кругу изражавао о том човеку, да су се они чудили како могу тако говорити о сроднику. Нека ма који од мојих другова каже јесам ли ја по ма каквом своме изразу познат као човек, који је везан за династију Карађорђевића. Ако се један нађе, који ће то казати, онда признајем да сам Карађорђевићевац.

А навешћу нешто, које ће показати да ја доиста Карађорђевићевац нисам.

а) Кад је г. Гргуру и његовим друговима дошао рок да иду у Париз, он је с њима тамо отишао а ја остао у Липисци. У Паризу се у кафани правничкој састао с Пером Карађорђевићем па га поздрави од моје стране, а Пера рече да не зна за мене, зна само да постојим а не познаје ме. То ми је после Гргур писао, а ја сам му жестоким писмом одговорим и прекорим га што је то чинио а ја му нисам казао, јер ја с „кнежевићима" немам посла и не поздрављам никога, кога не познајем. А доиста Перу Карађорђевића онда нисам познавао.

б) Ја сам у Паризу био 15 месеци. И Петар Карађорђевић онда је тамо био, а ја га ни један пут походио нисам. Двапут сам га видео у правничкој кафани, и ту ме је њему представио г. Пера Топаловић, а он се чудио што му не долазим. Мој ондашњи друг Настас Петровић више ме је пута молио да га одведем к њему, а ја ни по што нисам хтео, и он је после сам ишао па је добио од њега слику, која му је стојала на столу. Где је истоветност начела и сродство, ту не може бити да не бих бар који пут отишао к њему. То је негативан доказ да нит сам рођак нити приврженик Карађорђевићев, а биће и позитивног доказа.

в) Лане кад сам се враћао из Париза, за што не сврати Александру Карађорђевићу у Пешти кад ми је род? Г. др. Сава Петровић, који је сада у Крушевцу, посведочиће да га ни видео нисам. С њиме се од Париза до ђумрука београдског нисам раздвајао. Јамачно бих ишао походити Александра, који је био кнез и зове се мој теча, кад бих био његових турских начела. (У публици смех.) Молим

да ми се опрости што овако живо говорим, то мој положај нехотице доноси собом.

г) Пре две и по године кад сам био у Хајделбергу полажући испит, нашли смо се у кафани ја, Јован Стефановић и Светозар Матејић. Ту сам у разговору говорио против Карађорђевића и најпосле прешао у грдњу. Рекао сам: „Тај је човек отишао Турчину, своме старом крвнику, то је потурица.“ Они су се чудили како ја као сродник могу тако опоро да говорим.

Из свих ових околности види са да ја нисам Карађорђевићевац. Нека се упитају сви моји другови каква су моја начела па нека се по њима пресуди јесам ли могао заступати начела Карађорђевићева. Ти моји другови ваљани су људи и већ су скоро сви чиновници. Ми смо као ђаци живели искрено, а познато је да ђак ђаку открива шта мисли.

Истоветности дакле начела између мене и привржeника Карађорђевићевих није било. Ја никоју династију не браним, а знам да често срећа народна тражи ову или ону династију, па онда је поштено бранити је. Али ја се никад нисам везивао за личности, јер сам се бојао да ако личност преврне својим мислима, да ћу онда и ја морати превртати с начелима мојим. А моја су начела противположена Александровим, човека без науке, без племенитости и великих мисли.

Овде се дакле види вероватност, да ме није једно исто начело везивало за Ненадовиће, па да ми по томе они ни могли нису своје планове саопштавати, да ја ни могао нисам с њима бити у свези због завере.

А сад ћу поћи даље па ћу доказати да је и извесно овако, као што кажем.

3) Сима и Младен Ненадовићи па и Паја Радовановић признали су за себе а не кажу ништа да су икада са мном о тој ствари разговарали. Но рецимо да су ми Сима и Младен рођаци па су ме штедели, а зашто да ме штеди Паја, који нити ми је род ни помоз Бог? Кад он каже дакле да није са мном разговарао, то је казао истину, а околности доказују да у мене и нема кривице.

4) Кад сам пре четири месеца, управо 18. Јуна, питан био јесам ли ишао к Сими и Младену и ту виђао Пају Радовановића, ја сам одмах казао да сам ишао и да сам тамо виђао Пају. На што је онда сведоџба куваричина, која то исто каже што сам и сам казао? Из тога би се могло извести као да сам ја с почетка крио, а после, кад ме је сведоџба куваричина убедила, морао приклонити главу па признао. Али ја крио нисам, ја сам одмах казао, јер ме није ништа жегло.

5) Ја сам затворен 1. Јуна, одмах за Пајом и Симом, а Младен после мене, па будући су Паја, Сима и Младен осуђени још пре три месеца, а између мене и ових, што се сада суде, нема никакве свезе, онда да су они што против мене исказали, не види се узрока за што се не би било и мени с њима заједно судило. Но они нису ништа противу мене казали — ето ту су њихови испити, па се може видети, а ново се од то доба није ништа противу мене појавило, па кад то стоји, онда држ. тужилац нема право, што из тога, што сам одлазио к Ненадовићима, где је бивао и Паја, изводи подозрење да сам с њима радио о завери.

На овај начин објашњен је и мој пут у Темишвар, објашњено је и моје долажење к Ненадовићима, и то потпуно на моју корист. Из тог објашњења види се да ја крив нисам.

Сад (к секретару) римско три.

III. У трећој точци оптужујем се по ономе, што је Љубомир Радовановић рекао да и ја знам да се радило о преврату па да сам и радио.

Ја не знам шта је Љубомир рекао, али ако је рекао да је чуо, то није могао чути од људи, с којима сам се ја познавао, а уплетени су у заверу, као што су Младен и Сима. Но можда је Паја, видевши ме где сам се враћао из Темишвара а не знајући којим сам поводом путовао, закључавао да сам и ја као рођак Карађорђевићев ишао тамо због завере, као и он, па по томе уобразио себи да и ја радим на његовом послу, те то своје погрешно узимање казао своме брату. Човек обично каже што жели, па је Паја могао казати: „и Драгиша је умешан у нашу ствар.“ Па ако је то казао, онда је то била чисто

његова фантазија, интерес његов, само да би могао показати да имају више присталица. А ето видите да Србија и јавно мишљење нису били с њима, него су — тако рећи — од блата морали себи присталице лепити. Љубомир дакле што је рекао, било је неистина. Ви, господо, (к судијама), знате његове испите, па ћете из њих видети је ли он с позитивношћу рекао да сам и ја с њима помешан; али ја напред кажем, да с позитивношћу, која би ми тек једина могла шкодити, није то могао рећи.

Сад остаје четврта и последња точка, по којој сам оптужен.

Председник: Станите мало да се одморимо.

По сахата одмор.

Драгиша (к секретару, који бележи): Римско четири.

IV. Зашто сам скупљао ђаке. То је било као што је познато, 29. Маја. На испиту једном био сам питан: јесам ли пре тога имао у намери да скупљам ђаке. Ја сам одговорио да нисам. А да сам рекао да јесам, онда би г. државни тужилац изводио да сам спремао преврат, овако пак сада пита за што сам баш после убиства то чинио. Прва мисао да скупљам ђаке родила се у мени у ономе часу, кад сам од оне двојице чуо да се ради на кајмакамији. А у оној неизвестности после убиства, у оној општој опасности, кад чух за то, зар се није могла природно у мени родити мисао, да томе треба на супрот радити? Ето због тога сам ђаке скупљао после убиства.

Сад дакле редом. 29. Маја у вече позвао сам неке ђаке да одемо пред велику школу. Ту смо и дошли. Шта смо ту разговарали, ситне су ствари. Г. држ. тужилац у тужби ме својој терети што је то било пред великом школом и спроћу полиције. Али то баш мене брани, то показује да нисам ништа сумњиво предузимао, јер нисам се крио по буџацима, но дошао сам јавно пред велику школу и спроћу полиције — то је са свим у моју корист, и показује да нисам ништа радио сакривено.

Што г. држ. тужилац вели да смо ту остали док нас није власт растерала, то није истина. Оно добовање није се тицало само нас, већ целе вароши, и добошар није нарочито пред нас стао па добовао

да се разиђемо. Кад сам чуо добош, ја сам питао једног ђака шта добује, а он ми каза: да се свет разиђе кући. А и доиста је онда било света на више страна сакупљеног. То дакле добовање било је да се свет стиша, а не нас ради. Али ја преко заповести нисам хтео остати у гомили, а већ је и мрак био, па зато сам онда казао ђацима да се разиђемо, и разишли смо се одмах. Па по томе не стоји оно, што се каже да смо растерани. Растерати по правном гледишту речи ће кад има нека гомила, која се сакупила на забрањеном месту, па опоменута влашћу не ће да се разиђе. Али бавити се на месту, које није забрањено, као где сам ја био с ђацима, па чути опомену и одмах се разићи, ту се не може казати да смо растерани, већ да смо послушали власт и покорили јој се.

Кад смо се разилазили, питали су ме ђаци хоће ли сутра доћи у школу. Ја сам им казао да дођу. Отуда се изводи нека неприродна равнодушност, те се због тога теретим. Али ја велим да нисам био равнодушан, нити ме то и у колико може теретити, јер баш тиме сам показао да треба ред држати. Или зар би боље било да сам ишао на неред па ђацима рекао не треба у школу да долазе? Други дан после тога тешкао се г. Петковић што у ово узбуђено време морамо у школу да идемо, а г. Чумић врло му је лепо одговорио да баш треба не прекидајући школе да одржимо што више редовнога стања у овоме нередовноме.

Још се теретим што кажу да сам од послужитеља школског оно вече искао да ми отвори једну собу и питао га има ли какве наредбе од ректора. Собе нисам тражио, то није истина; на што ми соба? Да се разговарам с ђацима? Па ја не тајим да сам се с њима разговарао, а кад то не тајим, онда ми се може веровати кад кажем да нисам искао собе. А што сам питао за наредбе, то је са свим природна ствар, и питати у онаком времену хоће ли бити школе, није ништа необично.

То је све било оно вече, кад сам чуо за убиство и кајмакамију. А што г. држ. тужилац налази противуречности где сам час спомињао кајмакамију, а час слободу, ту ја не налазим никакве противу-

речности. Прво вече купио сам ђаке због кајмакамије, а други дан у јутру за слободу. А и то прво вече кад сам купио ђаке да иду против кајмакамије, разуме се да сам их скупљао у име слободе, јер кајмакамија и слобода два су контраста. Ту дакле противуречности нема.

Кад сам 29. Маја у вече отишао кући, нисам могао заспати до 12 сах. Једнако сам мислио да ли је доиста у ствари што сам чуо да се ради о кајмакамији, или је неко, знајући да сам одважан, као што и јесам, ишао да од мене направи играчку. На послетку сам закључио да није немогућно да има нешто у ствари, па за то нисам рад био да ми се рече да је у мене слобода само на устима, а нема ме кад јавно треба стати да се за њу ради. А ја бих први погинуо, ако би дошло било да се кајмакамија покуша.

Свакако пак, било истина или не било, смислио сам с ђацима да саставим дружину, која би радила за слободу. А с тим нисам ништа друго мислио, но обавешћавати на који би се начин слободе, које имао, могле раширити, и казао сам и онда, па кажем и сада, да се те слободе могу раширити, да се могу дати и веће, као што су ето и дете, и као што је и скупштина свечано тражила. Силом пак нит сам мислио нити хтео шта радити. Хтео сам само кад дође скупштина да јој — као омладина својим очевима — кажемо шта мислимо какве нам требају слободе, а нисам за то да се слободе намећу. Народ има право да установи начин владе какав хоће, добар или рђав, да даде себи слободу или ропство. Мислио сам — тако рећи — да од народа просимо одговорност министарску и слободну штампу. С 56 ђака не може се ништа урадити против народа. А до јуче ђак, није ми могло ни на ум падати да повучем народ за собом. Главно и једино било ми је да дружином нашом обавешћавамо.

Нема дакле ту никакве противуречности, каошто г. држ. тужилац мисли. Прво вече хтео сам с ђацима да се одупрем кајмакамији, ако би се појавила; а сутра дан, пошто је изишла прокламација, хтео сам да чиним своју дужност, а хоћу ли успети или не ћу, то није моја брига.

„Сад је тренутак да се тражи слобода“ каже г. држ. тужилац да сам рекао; но ја се не опомињем да сам тих речи изговорио, а ако сам их изговорио, ту нисам разумевао да ми баш у оном тренутку задобијемо слободу, већ сам мислио на велику народну скупштину. Па то ћу и доказати.

Кад сам сутрадан дошао у школу, нисам сео за катедру, већ сам се посадио међу ђаке у скамију па се с њима разговарао, наравно о дружини, коју бисмо имали саставити ради слободе. Један ђак у првој клупи с десне стране противуречио ми је скоро на сваку реч, питајући ме једнако: „Какву слободу да тражимо? Објасните нам.“ Ја сам му одговорио да то не могу сад казати, већ најпре саставимо дружину, па ћемо имати седнице, ту се договарати, и што скуп закључи, то ћемо тражити. Из ових речи види се да нисам мислио за тренутак, да се баш с места тражи слобода. А слобода, коју сам мислио да тражимо, своди се управо на слободу штампе, ако се ова може помислити без министарске одговорности. Намера дакле моја била је да из дружине посредством новина и брошира радимо на народну скупштину, да, као што рекох, просимо од народа, па ако нам се прими, добро, а ако се не прими, није ништа ни било.

Што се тиче потписа, које сам купио од ђака, није било с тога да и они страдају, ако дође до страдања, као што би неко мислио из онога, што се каже да сам рекао: „ту ће играти глава“. То би лудо било — зла другоме без свога интереса не може нико захтевати, и ја бих био најгори човек, кад бих такво што чинио. Шта бих имао отуда, кад би поред мене страдало и 56 ђака? Нисам ја дакле потписе купио да другоме шкодим узалуд, већ да се зна који смо у дружини. А та мисао није ни произашла од мене, већ од другога једног између нас, који је рекао: „Овде сви кажемо „хоћемо“, сви одобравамо, али да видимо који смо.“ То сам после и ја прихватио, и да не би дуго трајало да се сви потписују на једној хартији, предложио сам нека се свак, који хоће, потпише за се на листићу, претпостављавши да ће свак имати код себе плајваз и листић хартије. А овим сам хтео и да их вежем да

нико не ради ништа на своју руку, које је и нужно за младе људе, који су без искуства, нагли и ватрени, па као такви могли би и из најлепше намере шкодити и себи и другоме. И овако сам се ја за ђаке из велике школе изразио, а не да су деца, као што ми г. држ. тужилац хоће да подметне.

Прва је пак мисао моја, кад сам почео радити, била да радимо с преходним одобрењем од стране власти и само законитим путем. „Слободу с преходним одобрењем и законитим путем“ рекао сам и ђацима кад смо се разговарали, и то пре него што нас је г. ректор позвао да се разиђемо. Потписима дакле овим, као што рекох, хтео сам да их стегнем и боље утврдим да не учине штогод, што би нам, ма по себи и невино било, у оном времену могло шкодити. Та ограда била ми је нужна и због тога, да не би когод без нашег знања радио штогод у име дружине, па да се за таквог може казати да није у нашој дружини. За тим пак има неких, које не бих ни примио у наше друштво. А и треће ако би који и из саме наше средине урадио штогод противно закону, да га можемо окритити да је то учинио на своју одговорност, и таквог сваког ја бих тужио власти. Ова су дакле три узрока, због којих сам купио потписе, и по њима они са свим у моју корист говоре. Ми смо потписима хтели да се оградимо против сваких неприлика.

Споменуо сам да се каже како сам рекао: „ту игра глава“. Ако сам то рекао, може се разумети за што сам рекао, т. ј. у том смислу, да је велика опасност за оне, који не мисле држати се закона. Јасније да се изразим, хтео сам тиме представити опасност, која би нас чекала, ако бисмо зашли са законитога пута. Но ја се никако не опомињем да сам те речи изговорио.

Још једну ми противуречност овом приликом пребацује г. држ. тужилац, наводећи да сам једном рекао да ћемо радити по статутима омладинске скупштине, а после да те статуте нисам ни читао. Молим на којим сам испитима тако казао?

Председник: На испиту од 18. Јуна у 6-стом одговору казали сте да сте хтели радити „по стату-

тима омладинске скупштине“, а на испиту од 5. Јула у 8-мом одговору да „статуте нисте читали“.

Драгиша (наставља): Доиста статуте нисам читао. А јесте ли добили ону хартицу, коју сам писао привременој влади? Ту стоји да ћу радити по „начелима омладинске скупштине“. А и на испитима сам спомињао такође начела, и начела су нешто више него статути, па не кријем да сам их спомињао, шта више њима се поносим. А знам добро да сам г. Авакумовићу кад ми је прочитао испит, изреком приметио да нисам казао „статуте“, како је он метнуо, већ „начела“, а он ми је рекао да је све једно „начела“ или „статути“, и ја ни у сну нисам могао помислити, да ће се то после на суду узети као противуречност од моје стране.

Прелазим сада на оно како је г. ректор ушао у школу, опоменуо нас и растерао.

Ту реч не може бити о растеривању. Ми смо већ били на свршетку нашег разговора, а међу тим уђе г. ректор па запита мене јесам ли на часу. Ја му рекох да нисам, и он онда примети да нам не може дозволити да друге ствари радимо у школи. То и ја сам знам — одговорих — али ово су са свим невине ствари, и не ће нам се за зло примити; али се опет наредби ректоровој нисам противио. А овом је приликом неки ђак рекао г. ректору: „то се вас не тиче“, а ја сам га за то прекорио. Кад нам је дакле г. ректор казао да не може дозволити, ја сам се одмах дигао, па узевши још два три потписа изишао на поље, а само сам се још на вратима задржао па ђацима рекао: „Господо, пре свега ја идем да питам привремену владу, али најпре још један пут вас питам остајете ли при ономе, што смо рекли, т. ј. да радимо за слободу, и то само путем законитим, па ако остајете при томе, дајте ми још двојицу, који ће са мном ићи као сведоци, да не бисте после рекли: хоће да ради за слободу, а овамо не ће да се заузима.“ Да бих дакле све ово отклонио, и да се не би рекло да сам радим, искао сам два ђака да иду са мном, и ови су ми одабрали Владимира Љотића и Милоша Давидовића.

То је тај одбор, што га г. држ. тужилац помиње, и у њему није био, као што он вели, само Љотић,

коме је отац код Карађорђевића, већ је био и Давидовић, двојица дакле, и њих нисам ја бирао, већ они су их одредили. Тако није истина ни да сам ја сам себе изабрао за председника, већ шта више пошто су сви рекли да ја будем, ја сам их још један пут питао хоће ли доиста мене, или има ко шта напротив. А што се тих двојице изабраних тиче, ја Љотића нисам иначе ни познавао, осим само из каталога, и с њиме до онда никад речи проговорио нисам, нити сам знао да има оца, а слушао сам да се опоро изражавао противу мене поводом моје полемике с једним професором из гимназије. А за Давидовића сви знају да је мој непријатељ и да је као такав био међу оним ђацима, који су поводом речене полемике ишли противу мене. Г. Чумић приповедао ми је да је једном рекао о мени да ме треба истерати да таква скотина не каља катедру. Је л' вероватно дакле да сам ја њих изабрао? Њихови карактери и њихови односаји према мени не доказују ту вероватност ни мало.

С том дакле двојицом отишао сам к намесницима, и ту смо били пријављени г. Мариновићу, а он нас је упутио министру унутрашњих послова г. Николи Христићу. Онај господин, који нас је спроводио г. Христићу, рекао ми је да није нужно да иду и ова два ђака, и тако сам ја сам ишао. Г. Христићу казао сам у чему је ствар и прочитао му молбеницу, коју сам спремио био, а он ми је одговорио да за сад не може одобрити, у друго време одобрио би за цело, особито кад сам ја ту, јер у мене има поверења. Какво му је поверење било, то сам искусио за ових пет месеци.

Изишавши из министарства нашао сам десетину ђака који су ме чекали да чују шта је, па сам им одмах рекао: „Нема ништа, не даду људи па не можемо ништа“, и нека кажу то друговима својим.

У 2 сах. после подне кад је требало да идем јавити ђацима шта је свршено, изађем пред кућу па ту нађем Манојла Којића и замолим га нека каже дружини да од нашег посла нема ништа. Како није одобрено, то нисам рад био више ни састајати се с ђацима, да не бих навукао на себе какву сумњу. Шта више кад сам после тога у два три маха био

на часовима својим, казивао сам ђацима да о тој ствари више и не говоре, јер би им могло шкодити. Не треба ни да мисле на њу. И на томе се свршило цело ово скупљање ђака.

На послетку још да приметим нешто и на неку сумњу г. држ. тужиоца. Г. Чумић је сведочио да сам се оно вече, кад је кнез погинуо, разговарао с Младеном Ненадовићем. Али се ја с њиме нисам разговарао, него сам га само у мимопролазу питао је л' истина да је кнез погинуо, и он ми рече да јесте, и то је сав разговор био, јер је он ишао брзим кораком, а што нисам то казао г. Чумићу кад ме је питао, већ сам оћутао, то није ништа, и од куд због тога сумња? И јесам ли морао казати? Изар не бих могао и што друго казати му, а не оно, што ми је Младен рекао, кад би то било подозриво? У осталом ја се чудим како г. Чумић није чуо, кад је Младен говорио јасно. А не порађа сумњу ни то, што сам Младена питао. Још пре њега питао сам другу двојицу, па и после њега више њих, јер сам желео знати како је било. То је природна ствар, и ко онда није љубопитан био да сазна шта је у ствари? Кад се год чује шта ново, свак је рад да дозна. Па тако се десило да су и мене неки питали. Љубопитљивост онда била је у свакога.

Из свега овога, што сам до сад исказао, види се да у ономе, што сам радио приликом 29. Маја, и после у ономе, што сам о томе говорио на комисији, нема никакве противуречности, и да сам у свему поступао као поштен човек. Главно је пак да сам купио ђаке, што су ми двојица казали да се ради на кајмакамији, а ја им поверовао, и то је сва моја несрећа. Чини ми се да је од тих двојице један био ђак а други као калфа. Сваки човек, који би био у овакој прилици и мога темперамента, јамачно би

радио као и ја. А да сам им могао веровати, па и са скупом ђака да нисам ишао ни на шта друго, већ против кајмакамије, то ће показати ови узроци:

а) Што сам мајора Мишу видео, а себи сам га представљао на сто миља далеко од Београда. Од куд он у тај мах ту, кад тако ретко долази?

б) Што сам на неколико дана пре убиства читао у новинама да је за позориште поклонио хиљаду дуката, па сам мислио да је то учинио да задобије популарност.

в) Што сам га после убиства видео где излази из министарства спољашњих послова.

г) Што је у исто време био у Београду и г. Гарашанин, а ја сам га мислио у Гроцкој. Од куд — помислио сам — та двојица баш сада овде?

д) Што сам чуо да је г. Гарашанин био онда у Топчидеру, и то тамо код купатила близу кошутњака, одакле се може чути пуцањ, па сам то све узео у свезу.

е) Што је ствар позната, и год. 1858 и 1859 слушало се у народу да су г. Миша и г. Гарашанин радили те је збачен Александар, али не да се доведу Обреновићи већ да се установи кајмакамија. Је ли то истина, ја не знам, али тако се говорило; и мени је жао што морам да помињем ту немилу прошлост њихову, али не могу друкчије, волим себе него њих.

ж) Што је г. Гарашанин зимус постављен у пензију, а навикао се да министрује, па сам држао да је незадовољан и нерасположен према кнезу Михаилу.

з) Што међу породицом Гарашанина и Обреновића постоји стара крвнина, јер су г. Гарашанину год. 1842 погинули отац и брат.

Све ово сам узео у свезу с оним стањем и само о томе сам мислио за оно десетину минута кад сам улицом ишао. Али, господо, кад се узме у призрење што сам до сад навео, кад се размотре околности и то, што ни Паја, ни Сима, ни Младен ништа не казаше противу мене, онда суд не ће бити у двоумљењу какву ће пресуду нада мном изрећи. Ја иштем да се ослободим као невин.

Председник: Сутра ћемо наставити.

Седница се сврши после једног сахата по подне. Оптужени буде одведен, и публика се разиђе.

Дали ток ове парнице заједно с пресудом изаћи ће у трећој књизи, а у овој ће бити и парница раскнеза Александра Карађорђевића и његових сукриваца код пештанског суда.